

Kosztolányi Dezső

Szürke glória

TARTALOM

SZEGÉNY KIS BETEG

LEÁNYOK

TRÉFA

A BUJDOSÓ

AZ ESERNYŐ

A FEHÉR EZREDES

A SZERB

ARANYÓRA

A GIPSZANGYAL

BOCSÁNATOT!...

GYŰ...!

A SÚGÓ

AZ ALVÓ

AMÁLIA

A BOLOND MAGYAR

GŐZFÜRDŐ

BOROTVA

TŰ

VERPELÉTY

X... KALANDORNŐ

HOROSZKÓP

PÁVA

RABLÓ

POKOL

SZÜRKE GLÓRIA

SZEGÉNY KIS BETEG

1

A kis beteg már nyolc év óta fektet az ágyban. Egész kicsike volt még, mikor ágyba dőlt, s azóta megnőtt a vánkások és paplanok között. Szívós, vékonyka teste mindennel dacolt. Az állapota azonban nem fordult se jóra, se rosszra. Ha az orvos esténként megvizsgálta, felállította az ágyban, gyertyát emelt feléje, s a gyertyafény átszűrődött a testén, látni lehetett a vére sápadt vörösségét, mint amikor tenyerünket a fény elé tartjuk. Még a szíve is láthatóan ugrándozott girhes bordái között. Olyanforma képet nyújtott ez a hitványul összefércelt test, mint a hulló a viviszekciós kés alatt. Nem maradt semmi titokban. Az üterek kopogását hallani lehetett, a csontok, az inak mozogtak, a természet műhelye, a vérszivattyúk és a titkos emeltyűk a szemünk előtt végezték funkciójukat. Más test már semmivé olvadt volna a láz tüzes kemencéjében. Az ő teste azonban azbesztből volt. Annyi idő múltán is megmaradt egy kevés maradék húsa, s ez se nem nőtt, se nem apadt, tartotta benne a lelket.

- Ez se éli meg a tavaszt - mondták a cselédek nyolc év óta, minden télen.

Délelőtt csendes volt. Ágyába vette a két csengettyűkörtét, és elkezdett csengetni. A betegsége elején felfedezte, hogy a vékony és az éles csengettyű éppúgy cripel, mint a tücsök.

A konyha, az előszoba, a cselédek kamrája reggeltől estig zengett is, akár a holdas éjszakákon a mező, ahol ezer és ezer kis rovar tart koncertet. Nyolc év óta nem némultak el a csengők.

Csak este hagyta abba. Ekkor jön a láz. Alattomosan és ravaszul mindennap megérkezik. Először végiglúdbőrizik a testén, aztán számumot lehel az arcára és kigyújtja a szemeit, körülgyűrűzi csípőit, a paplana alá kúszik, s a kis beteg sokszor azt hiszi, hogy tűz van, félreverték a harangokat és jajveszékelnék.

Ilyenkor felül az ágyában. Félénken körülnéz, hogy szemlét tartson az otthoniakon, mellette vannak-e mindnyájan. A família tudja kötelességét. Senkinek se szabad hiányozni. Az orvosságos üvegeket meg a porokat elrendezik az éjjeliszekrényen, a csöbröket az ágy mellé állítják, a villamoslámpákat kicsavarják, kivéve azt, amelyik homályos tejüvegben a szoba sarkában dereng. Halkan meggyújtják a laterna magica olajlámpácskáját, s a lepedőre színes képeket vetítenek. A kis beteg szereti ezeket az ezerszer látott képeket összekeverni a láz vízióival. Különösen *A zöld ördög*-öt kedveli. A család már unja, de csodálkozik, úgy tesz, minthogyha érdekelné. Mindez nagyon hasonlít egy vallásos ceremóniához. A lázat, az ismeretlen és félelmes istenséget este beengedik az ajtón, a beteg celebrál, az ágy az oltára és a család a segédlete. Csendes misét mondanak a láznak.

Hogyha nyugodtan megy, a beteg elégedett. De néha valamelyikük elkésik.

- Janka - nyöszörög a beteg.

A másik szobából előkerült egy szőke, hervadó leány, a nénje.

- Apa.

Az apa, a kövér, kopasz gyógyszerész, otthagyja a piruláit, a tégelyeit, és az ágy mellé ül.

- Anya - szól még egyszer, és megragadja az anyja sovány kezét.

Amikor mindnyájan együtt vannak, lassan leülnek az ágy mellé, és a sötétben várnak.

- Itt a láz - mondja a gyerek ünnepélyesen, és megtapintja forró fejcskáját.

Aztán órák hosszat ülnek együtt. Időközben a beteg elalszik, s az ápolók lábujjhegyen, egyenként átlopódnak a másik szobába, hogy valamit vacsorázzanak, de sietniök kell, mert a beteg felébredhet, és meglepheti őket.

2

Az apa puha, olvadozó szívű ember. Nem lehet tudni, mikor könnyezik, mert kék szemei a jóságtól, a meghatottságtól, a gyengeségtől állandóan nedvesek. Imádja a családját, azzal a szeretettel, amelyre csak nagyon gyenge és nagyon önző emberek képesek. Nyolc évvel ezelőtt, amidőn a háziorvos közölte vele a fia betegségét, és a leggondosabb ápolást rendelte neki, maga köré gyűjtötte a családját, és ezt mondta:

- Ezért a gyerekekért mindent.

Irgalmas szívű keresztény lévén - csupa könny és részvét - gyakran beszélt a betegek hatalmas társadalmáról, amely tőlünk függetlenül éli mély és ismeretlen életét. Az egészségben pedig valami önző és csúnya dolgot látott. Már akkor is lelkiismeret-furdalást érzett, amidőn kiment az utcára, és egy-egy pillanatra elfeledte az ő kis betegét. Családja hasonlóan gondolkozott. Nyolc év alatt leszokott a nevetésről.

A kis beteghez házi orvos járt. Édes borokat, drága ételeket evett. A harmadik évben azonban már nemcsak ő csöngetett, de a külső ajtón, egyre hevesebben, egyre kitartóbban csengettek a hitelezők is.

Az apa hősiesen viselte a sorsát. Szobájukból eltűntek a fölösleges bútorok, a tükrös szekrények, a zongora, a képek, amelyek csak a hiúságot szolgálják.

De a kis beteg szobája ragyogott.

3

Tavaszkor még csupa virág volt a ház. Fehér és halványlila virágok nyíltak a kertben. Az erőszakos tavasz szorította a kis vidéki házat, a rügyező gallyak verték az ablakokat, átölelték a falakat, és egy-egy lomb betolakodott a betegszobába is. Minden vázában virágok álltak. Az ágyat a család elborította ibolyával és orgonával.

Egy délután a lány óriási csokrot hozott a kis betegnek.

- Minek ez? - szólt komoran, és eldobta a paplanáról. Gyanakodva nézett a nénjére.

Janka másnap nem volt otthon. Csak este érkezett meg cseresznyés, tavaszi kalapban. Egy fiatalember kísért, félénk, kedves, jómodorú fiatalember. Az ő kezében is virágcsokor volt.

A patikán át surrantak fel a másik szobába, hogy a kis beteg semmit se tudjon róla, s a szülők gyengéden segítettek a fiatal szerelmeseknek.

Estefelé azonban a beteg izgatottan kérdezte:

- Ki van itt?

- Senki - felelte az anya.

- De én hallok valakit.

- Nem, gyöngyöm, a szél.

A kis beteg elkomorodott, de ezzel egyelőre el volt intézve a dolog. A szerelmesek mindig tolvaj módon lopódtak be a szobába, és visszafojtott lélegzettel figyeltek, nem hallja-e meg a lépéseiket?

Egy hónap múlva azonban már nem lehetett titkolódnok.

A fiatalembert bevezették a szobájába.

- Ki ez? - kérdezte a beteg ingerülten.

Cukrot és narancsot hozott neki, s odatette a vánkosára.

- Nem kell - mondta közönyösen.

Félszegen, tanácstalanul állott előtte az udvarló, és a lány lesütötte a szemét, mintha ítélőbírája előtt lett volna. Aztán halálos zavarban megint átmentek a másik szobába. Alig ültek ott egy darabig, újra hívta a nénjét, tegyen borogatást a fejére, igazítsa meg a párnáját, adjon be orvosságot.

Egy este ismét együtt voltak. Reszkető, virágos napokat éltek át a betegágy mellett. A vőlegény egyszer az ajtó mögé bújt, sietve karjaiba zárta a leányt, és megcsókolta a haját, a száját, a nyakát.

- Mit csináltok - kérdezte a beteg, ijedten és hangosan. - Ott az ajtó mögött, ti ketten, mit csináltok?

Az anya megijedt, átment a másik szobába, az apa pedig erősen megfeddette a szerelmeseket. Botrány volt. Egy szót se tudtak szólni. Mindketten úgy érezték, hogy vétkeznek a beteg ellen, és gonoszok az élet és az egészség nevében.

Aztán csak vigyázatosabban találkoztak, lehetőleg máshol, az utcán vagy társaságokban, s a fiatalember ritkábban kereste, mint azelőtt. Janka sokat sírt. Nyáron elutazott a vőlegénye. A fürdőből rövid leveleket írt, minden hónapban egyszer. Ősszel egyetlenegyszer se látogatta meg. Janka újra az ágy mellett ült, és a beteg lassan-lassan kibékült vele. Borogatta a fejét, és olvasott neki. Verne Gyula regényeit olvasta. Az öccse nem is figyelt rá.

De mikor néha megállt, felébredt, és reászólt:

- Olvass.

A lány tovább olvasott.

4

Ősszel a beteg határozottan jobban lett. Az erős levesek, a finom borok új lelket adtak neki és húst, amit a láz megint elemészthetett.

Tél felé azonban hirtelen súlyosra fordult az állapota. Láza felszökött, félrebeszélt, mindenki a halálát várta. Dézsaszámra hordták be az udvarból a frissen esett havat, de úgy tetszett, hogy a hegyek és a folyók összes hűvössége se képes eloltani azt a poklot, amely ebben a nyápic testben tombolt.

A család nem fásult el iránta. Minden lázrohama új csapásként hatott rájuk. Kétségbeesett gesztusokkal jártak föl s alá a szobában mind a hárman.

Az anya egész éjjel talpon volt. Halvány, vészna szentkép, ott állt az ágy mellett, feltűrt ujjakkal, és könyökig vájkált a hóban, a fagyos vízben, és borogatta a beteg homlokát.

Csak ő volt ébren. Ki-kitekintett az udvarra, a holdfényben reszkető háztetőre és az égre.

Ekkor hűlt meg.

Első nap köhögött, fájt a feje, de még mindig a beteg mellett aludt a díványon.

Második nap lázt kapott.

Harmadik nap ágyba kellett feküdnie a másik szobában, és hajnal felé meghalt tüdőgyulladásban.

Az apa szótlanul leemelte az ütőóra üvegharangját, és a mutatót megállította. Három óra volt. Kulccsal zárta be az ajtót. A beteg még aludt.

- Csak meg ne tudja szegényke - fuldokolt a könnyeiben, és a másik szoba felé mutatott.

A holttestet öltöztették a mosónők.

5

Reggel mégis megtudta.

Összeráncolta a homlokát, és maga elé meredt. De nem sírt. Csak elgondolkozott, s tisztázta magában, hogy eztán a nénije rakja majd fejére a hideg ruhákat. Ez szomorú volt.

Másnap délután temették az anyját.

Erre az időre egy távoli rokonuk jött hozzá, tapasztalatlan, félparaszt asszony, sötétzöld ruhában, vaskos kösöntyűkkel. Mindnyájan a temetésre mentek.

Ezt az asszonyt kezdettől fogva ellenséges szemmel nézte. Butának tartotta. A vánkosait nem tudja megigazítani, nem értett a hőmérőhöz, az orvosságoknak nevét sem tudta, bóbiskolt egy nádszéken, és kezét összekulcsolva imádkozott, mint hogyha nem is az anyját, de őt temetnék.

- Jöjj ide - kiabált rá, amikor a másik szobából kivitték a koporsót.

A néni felugrott.

- Öltöztess fel.

A néni babrált a hálóingén.

- A köpenyemet.

- A papucsot.

Odaadta a papucsot.

- A vastag kendőt is - ordított türelmetlenül -, mert megfázom.

A néni gondosan bebugyolálta. Aztán óvatosan átnyalábolta, s lassan-lassan, mint hogyha egy törékeny üvegszekrényt vitt volna, sokkal nehezebben, mint anyját a halottvivők, átcipelte a széles bordó karosszékre, és az ablak elé tolta, ahonnan látni lehetett a temetést.

Ott ült a kis beteg. A sok kendőtől szinte meghízott. Keményen és hősiesen bámulta az egészségeseket, akik nyugodtan járnak-kelnek az utcaköveken piros arccal, rugékony inakkal. Egyelőre azonban boldog volt. Négy párnán ült, magasan, nagyon magasan, egy trónon ült a betegség kis hercege, a láz fejedelme, és hallgatta a szíve heves verését, az élet csicsérgését minden ízében, és arca elégedett volt, önérzetes és gögös, semmiképp se hasonló egy angyaléhoz.

Megindult a menet. A zenészek az égnek fordították trombitáikat, és a délutáni csendet megreszkettette valami határtalanul bús rézmuzsika.

Az apa bódultan ment a koporsó után. Kopasz fejét langyossá fűtötte a nap, arcát foltok verték ki, orra vöröslött, minthogyha részeg lett volna, és itta a sós könnyeit, amelyek az ajkára csurogtak, és durván csillogtak, mint a fehér pálinka.

A nénjét is látta. A napfényben csúnya és vén. Szőke hajára egy rossz fekete kalapot csapott.

Utánuk a rokonok.

Egy darabig szórakoztatta a menet, aztán elálmosodott, ásított, visszatért az ágyába.

- Menjünk - diktált a néninek.

A néni reszketve fektette le.

- Várj - mondotta a beteg, amint az ágyában végignyújtózkodott. Összemorcolta szemöldökét, és parancsra emelte vékony karját. - Mérd meg a lázamat. Félóra múlva kinint kapok. Minden tíz percben új borogatást a fejemre. Minden negyedórában új kötést. Négy órakor a barna orvosságból egy evőkanállal. Ha elalszom, ne kelts fel. Az apa se keltsen fel. Csendesen menjen át a másik szobába. Érted?...

1912

LEÁNYOK

Gyula az ablakmélyedésben ült, és kötött.

A szoba, ahová beléptem, félhomályos volt. Leeresztett rolettákon át szűrődött a napfény.

- Te kötsz? - kérdeztem csodálkozva.

A tornainges vasgyúró, aki bronzsínűre sült a nyári naptól, ledobta a kötést, szemét a földre sötötte, és elköhentette magát.

- Ah... - dadogta -, csak be kell fejeznem... a Lujzának... vagy a Jolánnak...

Ma is úgy emlékszem a házukra, mint amelyben rengeteg sok leány volt, minden szobában legalábbis három-négy. Hogy végeredményben hány leány, azt sohase tudtam kisütni. Egyszer, amikor ebédre voltam hozzájuk hivatalos, és három szobán át terítettek fel, harmincnégy leány ült az asztalnál, de úgy hallottam, hogy megjelentek Gyula unokahúgai és a nővéreinek barátnéi is. Máskor tizenöt leányt számláltam meg. De akkor meg többen kimentek a városba. Így a számításom állandóan ingadozott. Csak annyi bizonyos, hogy a cifra és zajos ház mindig furcsán hatott rám, majdnem úgy, mint egy cirkusz vagy egy menazséria. A leányos házban van valami komikus és tisztátalan. Rendesen későn kelnek a leányok. Sokáig lustálkodnak az ágyban, aztán hosszan fürödnek és fésülködnek, az elefántcsont fésűkben fekete és szőke gubancokat hagyva. Többször láttam ilyen tollázkodást. Szánalmat éreztem kis barátom iránt. Azt is tudom, hogy náluk nem mertem inni. A vizespohár, amiből egy ebédnél ittam, parfümszagú volt, émelyítő, édeskés. Ettől kezdve féltem tőlük. Nem szívesen jártam a házukba.

Ezen a rekkenő augusztusi reggelen különösen bánatos és dúlt volt a ház. Párnák heverték a padlón, szoknyák és hajtűk, sütővasak pokoli rendetlenségben. Női viháncolástól reszkettek a falak. A szárnyasajtó kinyílt, betekintett rajta egy kócos fej, egy leány pongyolában, álmos szemmel, aki visítva suhant el, becsapva maga után az ajtót.

- Jöjj ki - mondtam a fiúnak - a mezőre vagy a városerdőbe. Menjünk innen.

A fiú búsan intett.

- Most még nem lehet.

Beláttam, hogy osztálytársaimnak igazuk volt. Ezzel a fiúval nem lehet barátkozni. Én is szánalommal, egy kis férfi minden megvetésével néztem rá. Most már tudom, miért utálja őt mindenki.

Valahányszor elénk kerül, nővérei nevével bosszantjuk:

- Olga.

- Piroska.

- Erzsi.

- Ilonka.

- Jolán.

- Lujza.

Gyula ilyenkor paprikavörös lesz. Nagyokat nyel, pislog, összemorcolja szemét. Alapjában neki van igaza. Ő erről nem tehet. De komikus, halálosan komikus.

- Te - kérdi tőle egyik fiú -, kibe szerelmesek a húgaid?

Gyula méltatlankodik.

Harsogó nevetés. Nem tudjuk, miért, mindnyájan nevetünk. Csak Gyula áll komolyan, haragosan, némán.

Máskor ilyen jelenet játszódik le. Egy szeplős, szőke kamasz mosolyogva fordul hozzá:

- Nekem mindegyik közül legjobban tetszik az Ilonka.

- Szép szeme van - tódítja a másik.

- Nem igaz - kiabál egy kis kamasz -, legszebb a Jolán. Ő az én stílusom. Éljen a Jolán.

Gyula fanyarul hallgatja a vitát. Csikorgatja a fogát. Érzí, hogy a beszédük ízléstelen. De nem tehet róla. Olyan arccal bámul, mint akinek viszket az orra, és tüszkölni akar.

Bizonyos, hogy nem lehet barátunk.

Mi a város minden leányáról szabadon beszélhetünk, kedvünk szerint magasztalhatjuk vagy bírálhatjuk őket, csak ő nem szólhat, mert a leányok részint nővéreinek barátnéi, részint pedig a szigorú otthoni nevelés beleedzette a hitet, hogy a leányokról csak az áhítatos tisztelet és a lovagi becsület hangján lehet beszélni. Ez a fiú mártír.

Később, amint nőttem, mélységes részvétellel néztem a sorsát. Értékes fiú volt. Művésznek készült. Kézügyességét mindenki bámulta. A rajzpapíron senki se tudott olyan leheletszerű hajszálvonalat húzni, mint ő, és diribdarab papirosokra pár pillanat alatt lerajzolta kócos fejünket néhány vonallal, amelyből megértés, humor, egy művész könnyedsége érzett. Ezek az ujjak mindenhez értettek. A zongorán ügyesen vágattak át, virtuóz hangzavart kavarva, türelmesen vezették a lombfűrészt is, mely keze alatt fantasztikus cirádákat, erdőket, havas tájakat vágott ki a fából. Ezermester hírében állott.

Aztán egyszerre abbahagyta a zongorázást, a rajzot, mindent.

Nem tudom, hogyan ment végbe a változása. Csak azt tudom, hogy gyönyörű lakkcipőket kapott, melyeket mindnyájan irigyeltünk. Volt egy szmokingja is. Ebben minden délután megjelent a leányok között, az ozsonnán, az öt órai teákon. Csodálatos folyamatossággal beszélt zenéről, művészetéről, színházakról, mert azokat a kincseket, melyeket egykor zsugorian gyűjtögetett magának, aprópénzre váltotta, és sietve forgalomba hozta a társaságban. Tiszta és elegáns fiú volt, aki mindnyájunknak imponált. Úgy beszélt velünk, idegenül, mint egy miniszter.

Csak néha estefelé láttam. Egy nővérét kísérte.

- Honnan jöttök?

- Teáról.

- Hová mész?

- Teára - hebegett. - Egy másik húgomért.

- Szervusz.

- Szervusz - szólt lehangoltan.

Általános volt a vélemény, hogy nem lesz belőle semmi. Ez azonban csak részben bizonyult igaznak. Mert a kitartása meghozta a gyümölcsét, ha nem is neki, a nővéreinek, akik egytől egyig kitűnően mentek férjhez, rajzoltak, igen jól zongoráztak, nyelveket beszéltek, és az esti korzón csipkében, prémekben, boákban tündököltek. Egyik húga nemrég lépett fel a hangversenyen. Közepes zongoravirtuóz, de a szorgalmával és az összeköttetésekkel még sokra viheti.

Gyula pedig jó testvér. Nyáron lett honvédhadnagy. Katonai karrier előtt áll.

Múltkor este az Andrássy úton találkoztam vele. Egy ház előtt állt, minthogyha valakit várt volna.

- Találka? - kérdeztem mosolyogva.

- Dehogy.

Szívesen kezet szorítottunk. A régi időkről beszéltünk.

- Lásd - mondta -, most végre nyíltan beszélhetünk egymással. Én tudom, hogy mindig, akkor is, mikor legközelebb voltunk egymáshoz, nagy távolságok választottak el. Ti engemet kinevettetek a nővéreim miatt, és lenéztetek, hogy az életemet alárendeltem az ő életüknek. Azt hittétek, hogy ostoba voltam. De neked elárulom: mindig tudtam, mit teszek, hogyha oktanul is cselekedtem, éreztem, hogy a cselekedetem oktan, és mint filozófus szenvedtem. Azóta sokatokkal találkoztam. Láttam, hogy az arcotok sápadt, hallottam, hogy anyagi zavarokkal küzdötök, észrevettem azokat a félreismerhetetlen barázdákat, melyeket a nők karcolnak a férfiak arcára. Megfizettetek a nevetésért, barátaim. Nekem azonban a szerelmi életem harmonikus. Én tudom, hogyha egy nő meredt szemmel bámul a levegőbe, nem a végtelent látja maga előtt, nem a szférák zenéjét hallja, hanem unatkozik, és talán arra gondol, hogy jó lenne elhagyni bennünket, és máshol próbálni szerencsét. Engem még egy nő se csalt meg. Mindig szerettek, mindannyian, mert egyik se tudott imponálni. A keserű iskolán már gyerekkoromban átmentem. Ti most tanuljátok az ábécét, melyet én már igen régen tudok.

Csakugyan boldognak és elégedettnek látszott. Kardja vidáman zörgött az aszfalton, bronz arcára az Andrássy úti esti ívlámpa fénye ráporzott.

- Nem lett belőlem semmi - folytatta mosolyogva. - Egy határszéli garnizonban hadnagy vagyok, piszkos [...] bakák, parasztok, iszákos polgárok között. De tudom, hogy sohase fogom elkövetni azokat az ostobaságokat, miket ti majd mindannyian egész biztosan elkövettek.

Érdekelt a beszéde. Meginvitáltam vacsorára.

Gyula gondolkozott.

- Nem mehetek - mondta.

- De kérlek...

- Nem - ismételte.

És elsápadt. És megdermedt. És megint hebegni kezdett. A régi volt. Szemöldökei magasra szöktek, arcára kiült a szégyen, a rémület, a régi szolgaság bánata.

- Tudniillik - hebegte - haza kell kísérem... A Lujza... vagy a Jolán... Egy húgom van itt...

- Teán? - kérdeztem kegyetlenül.

- Teán - mondta szomorúan.

TRÉFA

Eleinte minden csendesen ment. Világos szeptember volt. Gyümölcsök teljétől roskadtak a fák, az udvaron befőtteket tettek el télire, rézkotlákban keverték a szilvalekvárt. Később jött az október, reggel gyenge ködökkel. Napközben még mindig meleg szelek fújtak, a legyek sem haltak meg, fekete bolyokban nyüzsögtek az ablakokon. Lassan szüretelni kezdtek. Éhes darazsak lakmároztak a körtéken. Este a szőlők felé az országutakon csodálkozva álltunk meg, az égre bámultunk, ahol rakéták szikráztak, égő fejjel, a semmibe fűrődva, hihetetlenül. Forr a must - pincék homályán - az ászokfákon. A csípős fiatal bor, mint a parasztpeszgő, kaparta - mérgével és mézével - a részegek torkát. Duzzadó gohérfürtöket láttunk, s kövér nők melleire gondoltunk. Az ősz érzéki zamata megigézett, buja rothadtsága visszarémített. Sárgadinnyék héjai széttaposva heverték a kisvárosi aszfalton, miket nyár óta nem takarítottak el, a pohos görögdinnyét megütötte a guta, szétpukkadtt a hőségétől, s hullája a kövezeten gőzölgött. Mi egyre vadabb és örültebb kalandokon törtük a fejünket, különösen délután a tanulóteremben. Lassan fűteni kezdtek. Az iskolaszolga, száraz, öreg szerb, reszketve hozta be a hasábfát, a felaprózott rőzséket, s megrakta a kályha gyomrát. Pedig még meleg volt künn.

Azon kezdtük, hogy apró hecceket eszeltünk ki.

Egy délután - három óra tájt - elloptuk a rövidlátó eminens szemüvegét.

Már-már sötét volt a teremben. A piros arcú, szőke fiú egyszerre csak izegni-mozogni kezdett, fészkelődött a helyén, lehajolt, felállt, de úgy, hogy az orrával nekiment a falnak és a fogasnak. Ez még inkább idegessé tette. Hogyha valamit keresünk, erőre kapunk a kudarcától, a szeszélyünk szenvedéllyé és meggyőződésé válik. Így történt ez nála is. Végigkotorta összes zsebeit, kétszer-háromszor, minden alkalommal sokkal gyorsabban, mint előbb, aztán a pad alá bújt, lehasalt a földre, s orrát a poros padlóra nyomva kereste a szemüveget. Gyáván kuncogtunk. Szájunkba gyűrtük a zsebkendőnket. A nevetőizmok reszketésétől kipattant szájunkból a pecek, dörögve, heves robajjal, mint az ágyú csövéből a golyó, a nevetés még erősebben tört ki. Talán azért nevtünk annyit, mert nagyon-nagyon féltünk.

A tanárjaink többnyire sovány és szigorú papok voltak, akiknek izmos kezében irgalmatlanul suhogott a sárga nádpálca. Egzaltált arccal csináltak rendet. Mióta neszét vették, hogy az iskolában forradalom üti fel a fejét, minden pillanatban felbukkant hátunk mögött a fekete reverenda, egy-egy papi alak, szikáran és sápadtan, mint a hittérítő a vademberek között. A parasztyerekek vastag nadrágját kegyetlenül kiporolták. Tizennégy-tizenöt évesek voltunk, mégis gyerekek, vásott, furcsa kamaszok. Átkutatták a zsebeinket, a fiókjainkat, nem szabad volt kimennünk a városba, éjjel állandóan virrasztott egy fráter. Mi azonban túljártunk az eszükön. A motozás után onnan, ahol nem is sejtették, bűvészkézzel kivettük azokat a szerszámokat, melyek az ugratáshoz elengedhetetlenül szükségesek voltak. Ismertük a terepet. Az egész diákotthon ki volt preparálva céljainkra. A katedra alatt föld alatti vezetékek futottak, melyeket az utolsó padból láthatatlanul mozgathattunk, de az egész intézet a hatalmas melléképületeivel és laboratóriumaival szinte kerekeken gurult, annyira aláaknáztuk orsókkal, spárgákkal és drótokkal. A sakktáblát nem ismeri jobban a sakkmester, mint mi az iskolánkat. Mindent pontosan felmértünk. Tudtuk, hogy az áldozat a kertben mikor botlik meg, és élveztünk minden pillanatot, mely eddig eltelik. Zsebünkben készen álltak a dióhéjak, a békarakéták, a pattogó kakasgyufák kiszámított négyszögekben voltak elszórva, a zúgó szerszámok kezelői alkalmazkodtak a körülményekhez, az *assa foetida*-t jó előre dobtuk az izzó kemence lapjára, úgyhogy kellő pillanatban a koncert teljes volt, egyszerre működtek a tréfa tűzérei, zenészei, akikhez aztán - a hatás emelésére - a tréfa illatszerészei is csatlakoztak. Nem bírtak velünk.

Október végén minden vigyázat ellenére egy kitűnő társunknak sikerült belopózkodnia a dormitóriumba, az igazgató hálósobájába, megközelíteni az ágya fölött lógó szenteltvíztartót, melybe tintát öntött.

Az igazgató este telehintette az arcát tintával, s reggel - szórakozott ember lévén - mindenkinek nagy gaudiumára tintás arccal jött be a matematikaóra.

Novemberben már járvánnyá vált a nevetés. A nevetés gonosz epidémia. Csak kevés jó belőle. Hogyha túlságosan élvezzük, akkor elfulladunk és köhögünk, az arcunk elsápad és kipirul, fáj a derekunk, csiklandja a hónunkat, a tarkónkat, a bordánkat. Nem is mulatságból neveltünk tán. Viszkető bizsergés szállt minden tagunkba. Örültünk nagyon az életnek, s talán futottunk előre. Betegek és szomorúak voltunk.

Az igazgató késő délután maga elé hívott bennünket a zöld posztós asztal elé, ahol két égő gyertya között fekete feszület komorlott. Lángoló arccal beszélt:

- Az ördög incselkedik veletek. Az ördög...

Igazat adtunk neki. Úgy éreztük, hogy ezen az őszön az ördög tréfál, az áll a hátunk mögött, az kényszerít új és új csínyekre, de nem tehattunk ellene. Kicsit mégis elszomorodtunk. Helyzetünket menthetetlennek láttuk. Meg voltunk győződve, hogy már mélyen elzüllöttünk, nem lehet rajtunk segíteni, és a pokol vár ránk, melynek kínjait a hittanár a biblia szörnyű szavaival, kárminnal és feketével festette le nekünk.

Decemberben két diákot kicsaptak. Ekkor kicsit megszeppentünk. De az üldöztetés még erősebben összekapcsolt, és most már a kétségbeesés dühével tréfáltunk. Igaz, a tréfáinkat csak egymáson próbáltuk ki. Nem múlt nap, hogy valami újat ki ne találjunk. Este a lepedő alatt rendesen vizes lavórt találtunk, amibe a vigyázatlanok sziszegve ültek bele, de nem ütöttek zajt, nehogy észrevegye a fráter. Párnánkba fojtottuk nevetésünket. Reggel gyufa pörkölte talpunkat, a cipőinkbe vizet öntöttek, a nadrágunk szárát, a kabátunk ujját cukorspárgával kötözték össze, a könyveinket s a füzeteket az ágy alatt találtuk meg. Ezek a fogások is elavultak. Láthatatlan sodronyokat feszítettünk a szobában, amikben este tízével-húszával buktunk el, s bevettük a homlokunkat. Tűket és szegeket csempésztünk a párnák közé. Sokan sebeket ejtettek a testükön. De a vért némán letöröltük, a sebeken neveltünk, büszkén és hősiesen viseltük.

Egy decemberi éjen két fiú kiszökött az intézetből.

Átugrottak az alacsony kerti falon, s bementek a városba, hogy hírt hozzanak nekünk, mint a követeink. Mindnyájan együtt éreztünk velük. A sötétben izgatottan vártuk őket. Árulástól nem kellett tartanunk, mert az első eminens, a piros arcú, szőke fiú, aki a tanárnak kéme volt, egy emelettel följebb aludt, külön szobában, egy hallgatag és beteges német fiúval.

Nehezen múltak az órák. Időnként kinéztünk a folyosó ablakán, nem jönnek-e? A havas kertben fúj a szél, búsan álltak a sötét fák, senki se jött.

Azt hittük, valami bajuk esett. Lehet, hogy a falon valaki meglátta őket, talán a cirkáló rendőr, s letartóztatta s bekísérte mindkettőt. A gyávábbak már féltek, arra gondoltak, hogy jobb lett volna, ha otthon maradnak, és ki se mennek. Néhányunk azonban erősen bízott az eszükben és az erejükben. A fráter az újbortól részegen horkolt a kis szobájában. Vártunk. Csendesen beszélünk, jelekkel, az arcunkat az arcunkhoz tapasztva, a szívünk dobogásával. A toronyóra elverte az éjfélt. Még mindig dermedten és mozdulatlanul állt a kert. Minden öt percben kinéztünk. Végre egyik diák visszaoson a folyosóról:

- Valaki jár a kertben.

Elmondta, hogy a havas kerten egy árnyékot látott átsuhanni.

A borzalom lúdbőrözött végig gerincünkön. Arcunk, szájunk, kezünk hideg volt. Egy ingben álltunk a hálósobában, némán. A szívünk hangosan dobogott. Mindenféle rémmesére gondoltunk, s most már a legbátrabb is tanácstalanul állott, hátha valami történt. Öt perc múlt el így, ebben az ájult izgalomban. A kém kirohant a folyosóra. Csendes lépések hallatszottak.

- Ki az?

- Jönnek.

- Ők azok?

- Ők.

A megenyhülés sóhaja szakadt fel. Visszaosontunk hideg ágyainkba, fülünkre húztuk a paplainkat, elfojtottuk a mámoros, tűrhetetlen örömet, és tettettük az alvást. A két fiú megérkezett.

Az egyik az osztály leggazdagabb tanulója volt, akinek az apja - egy vidéki gyógyszerész - havonta kétszáz korona zsebpénzt küldött, a legjobb tornász és vívó, a legelső nőhódító. Ő jött be legelőbb. Cipőjét már a jeges folyosón levetette, nehogy kopogjon. Mindig kivágott mellényt, ragyogó ingmellet, jó cipőket viselt, fekete haját hosszúra növesztette, s érdekesen csapta halvány homlokára. A másik egy különös szerb fiú, a legrosszabb tanuló, a mi vezérünk, aki már többször menekült meg a kicsapás veszélyétől. Kemény, ravasz és kegyetlen fickó. Szurokszemai fénylenek. Azt mondják, kicsit eszelős is. Ujjait a szemére teszi, arcát a nap felé tartja, s játszik a fénnel. Különben mindenütt híresztelik róla, hogy iszik és kártyázik; mindenestre nagyon érdekes, imponáló ember.

- Várjatok - suttogják -, maradjatok fekvé.

Az izgalomtól alig bírunk maradni, de ők urai a helyzetnek, élnek a jogaikkal, parancsolnak velünk. Csak később engedik meg, hogy meggyújtsunk egy szál gyufát. A gyufafényben sápadtak. Keresztbe tett lábbal ül a gazdag fiú, és nagyon levertnek látszik. Haja a hideg ellenére verejtékes. A szerb fiú vigyorog. Zsebéből hatalmas üveget húz ki:

- Pálinka.

Aztán egy kendőből valamit kibugyolál:

- Kártya.

Még mindig van valami meglepetése:

- Dohány.

Végül egy rúd paprikás szalonnát tesz az ágyunkra.

- Jól mulattatok?

Némán intenek.

A diadal részegítő szellője fűj át a szobán. Lassanként felmelegszünk az ágyban, örülünk a késő éj szokatlanságának. Kézről kézre jár a pálinkásbutykos. Néhányan gyertyafénynél kártyáznak, cigarettáznak. A gazdag fiú elmeséli, hogy a szomszédban szemérmetlen cselédek megszólították, valamit mondtak neki, amit nem akar ismételni, nevettek és eltűntek. Később hosszabb elbeszélésbe kezd, nagyon halkan, suttogva, amit a körülötte állók izzó szemmel hallgatnak. A csendet röhej szakítja meg.

- Szőke?

- Szőke - feleli.

A kedv egyre magasabb fokra csap. Óvatosan hancúrozunk, úgyhogy neszét ne vegyék az éjjeli tivornyának, lábujjhegyen rohanunk a szobán, vigyázva csapjuk egymás fejéhez a párnákat, a dunnákat. A szerb a legvígabb.

- Hagyjátok, gyerekek. Valami újat kellene kitalálni.

- De mit?

Egy vékony faggyúgyertyát gyújtunk meg az éjjeliszekrényen.

A szerb az ágyra könyököl, lihegve maga elé mered, és gondolkodik.

Csuklik és tüsszköl a nevetéstől.

- A fráter alszik. Csendesen felmegyünk az emeletre. Az első eminenshez...

- És?

- A többit bízzátok rám.

- Víz? - kérdezzük

- Dehogy.

- Tűz?

- Dehogy.

- Nálad van a spárga?

- A szeg és a lánc?

- A gyufa?

- Minden nálam van, csak gyertek.

Kicsit izgatottnak látszik, de fehér ajkán halványan és kísértetiesen még mindig ott vonaglik valami eltorzult nevetés.

- Ilyen tréfa még nem volt.

Nem tudom, miért éppen az első eminenszt választjuk ki, akit kémkedése ellenére is mindnyájan szeretünk a tudásáért, a tapintatáért. Ebben a pillanatban talán bosszant a rövidlátása, a vaksi vakondokszeme, a szorgalma. Szeretnénk kicsit kínozni, csiklandozni, csupa szeretetből megforgatni, elverni, megrémíteni, s aztán hirtelen kibékülni vele, hogy másnap megint bízassunk az ő meleg és becsületes szívében és gyémánt eszében. Vajon mit csinálunk vele? Ez a szelíd fiú már az ugratás minden skáláját végigcsinálta. Csillagot ugrott, vizes lepedőbe csavartuk, kísértetekkel rémítgettük, az ágyából kicsentük a deszkákat, és székeket, asztalokat, padokat állítottunk a paplanára. Mindent békével tűrt.

- Jöjjetek - mondja végül a vezér, határozatlanul.

Felrántjuk nadrágunkat, egy pillanat alatt készen vagyunk, az első emelet felé mászunk a sötét folyosón.

Legelől mászik a szerb, mint egy izmos farkas.

Ottan kuporgunk a fiú ajtaja körül, ki térdel, ki négykézláb, ki hasmánt fekszik.

- Csak aludna.

Óvatosan kinyitjuk az ajtaját.

A lámpa ég, nem alszik, az asztal mellett ül, hálókabátban, egy ingben; vörös tintával vonalakat húz, számokat vet, apró gyöngybetűket ír. Szemén a pápaszem. Lesüllyeszti a fejét, hogy jobban lásson a félhomályban, a szemüveg mögül sandít ránk.

- Mit akartok? - mondja nyugodtan, fennhangon.

Nagyon elkedvetlenített, hogy nem találtuk ágyban.

A szerb azonban hirtelenül rávetette magát, brutálisan bekötötte a szemét, leteperte a földre.

- Engedjete - kiabál a fiú -, ne bolondozzatok. Menjetek aludni.

Újra szétpukkan egy fakó nevetés, de ezt elégedetlenség követi. Világos, hogy az ugratás nem sikerült. A szerb zavartan mered maga elé.

Most már lökdössük, hogy tegyen valamit, ő pedig várakozik, vissza akar húzódni, de mi a háta mögött állunk, követelődzünk és nem engedünk.

- Csiklandd.

Csiklandozni kezdi a tarkóját. A fiú alig nevet, békésen tűri.

- Nem nevetsz? - kérdezzük tőle csúfondárosan.

- Csiklandd erősebben - kiabálunk.

A kis diák piros arcán semmi nyoma a nevetésnek. Nyugodt, dacos, az egészet butaságnak tartja.

Ekkor valaki hátulról kivesz a zsebéből egy hatalmas szalonnavágó kést, röhögve a szerb kezébe nyomja:

- Ezzel csiklandd!

A szerb tétozva zsebre dugja a kést.

Valamit tenni kell. Rángatjuk a kabátját, unjuk a kuporgást a padlón, csendes zendülés van készülöben. Egyszerre megbotlik, a nevetés reá irányul, elsöpri őt, valami kibújót keres, hogy megint a helyzet ura legyen. Nagyon félünk, és nagyon nevetünk. Már minden nevetünk, mindent mulatságosnak találunk, azt is, hogy ott áll birkózva a fiúval, mozdulatlanul, mint valami hivatalos személy, s nem tud mihez kezdeni.

Egy egész perc múlik el így.

- Kezdd már - tombolunk a dühtől.

A sötétségben aztán valami megvillan.

A kést lassan forgatja, félrehajtja a fiú ingét, a bordája fölé emeli, de ugyanekkor erős tenyerével befogja a száját, óvatosan csiklandja a késsel, tréfából, csupa tréfából, a fiú hálókabátja mozogni kezd, a szerb nem enged, tovább csiklandja egyre jobban, aztán lassan megkarcolja a késsel, a padlón nedves sáv fut végig, a kés beljebb megy a bordák közé, egyre mélyebben, már reakönyököl a késre, egy kis nyöszörgést hallunk, egész testével reáhajol a fiúra, aki hanyatt fekszik, és még mindig nem tud hangot adni.

Néhányan, akik távol az ajtóban állnak, hangosan nevetni kezdenek, mi is velük nevetünk, de már sírósan, elkényszeredett kedvvel, sejtjük, hogy a tréfa, a nagyszerű tréfa sikerült.

- Megvan? - kérdezik tőle.

- Meg - int, és az arca hidegen mosolyog.

De azok, akik közel állunk hozzá, megjeddünk, valami retteneteset sejtünk, rohanunk ki a szobából.

- Mi történt?

Nem tudjuk, de a decemberi éj hideg, a kétségbeesés, a nevetés kiűz a kertbe, onnan pedig menekülni tovább, valahova, nem tudjuk, hova.

Átvetjük magunkat a falon, mint az örültek és rohanunk. Előttünk a kisváros apró fehér házakkal. Ördögi hatása van egy ilyen kisvárosnak éjjel. Koromfekete minden, csak a kocsmák ablakai parázslanak, mint a pokol rostélyai, és összeolvadnak a trombitabandák vörös hangjaival. Futunk a külváros felé. Ott már-már alig jártak emberek. Kósza parasztlányok kuncsorognak, akik nappal mostak, színehagyott kendőkben, vastagon és rosszul kifestve, a hangjuk meleg és buja, de a kezük a szappantól rücskös. Néha egy-egy részeg ember orra bukik, hirtelen, mint hogyha puskagolyó találta volna.

Egy kaszánya előtt sétál az őr.

1912

A BUJDOSÓ

Hogyha elmegyek hazulról, mindig kissé lehorgasztom a fejemet. Vajon mi történik azután? A bútorok csendesen állnak, a pohár a helyén vesztegel, az ingaóra sétálója tovább jár, s minden, ahogy volt, marad a régiben. Belül, a legbensőmben bizonyára él a vágy, hogy a világ nélkülem más képet adjon, mint velem. Azelőtt nem hittem a tájakban, melyeket elhagytam. Nem látom, tehát nincsenek. Azok az emberek pedig, akiktől eltávozom, egyszerűen halottak. A halottak se kiabálnak, csak csendesebbek, mint az élők, csak eltűnnek, akár a barátaim, akik elutaztak, vagy a nők, akik egy délelőtt elmennek mindörökre.

Évekkel ezelőtt, egy nyáron, hosszú útra indultam. Elhagytam olasz kisvárosban állapodtam meg, hol nincs tenger, nincs külföldi, s az élet a maga ösiségében folydogál. Itten egészen elfeledtem önmagam. Éltem, ahogy a többiek. Egy kis kávéház malachitasztalánál reggeliztem, cigarettáztam, és sétáltam a görbe utcákon, céltalanul, nagyon céltalanul. Egy toronyóra furcsa, magas hangon minden félórán kongott. Messziről jött ez a hang a hotelszobába, szinte évezredes távolságból, szinte az antik múltból. A feledés eleinte kellemes volt. Később, mint aki altatószereket szed és tiltott, túlvilági gyönyörökbe mélyed, megriadtam a saját boldogságomtól, és félni kezdtem. Egyre mélyebbre süllyedek, egyre jobban alszom. Fel tudok-e végül ébredni?

A félelem mindennap jelentkezett. Eszembe jutott a kedvesem. Amikor utoljára láttam, bordó karosszékekben ült, mályvaszínű pongyolában, fogai közé egy aranyvégű cigarettát szorítva. Tíz nap óta nem láttam. Világos, hogy ez a tíz nap, melyet tőle távol töltöttem el, lényegében semmit sem különbözik attól a másik tíz naptól, mely majd a halálom után múlik el. Ő most nem lát engem, nem vagyok ott, nem is vagyok. A szobám pedig bitangul áll. Az ajtók be vannak zárva, a függönyök lógnak, a villamoslámpák lehunyt szemhéjjal vakon alusznak. Egyik ablakot egészen nyitva hagytam. Oda esténként befúj a szél. A szél meglibegteti a fehér függönyt, árván, szomorúan. Egy vándor megy el az ablakom alatt. Talán felnéz éppen az ablakra, s azt gondolja, hogy egy halott lakása, melyet a takarítónő csak hetenként porol le, míg átveszik az utódok, és újra megindul benne az élet. Úgy érzem, hogy igaza van. Az, aki elment onnan, régen meghalt.

Sokszor elborultam erre a gondolatra. Pár nap múlva tűrhetetlenné vált a helyzetem. Négy-öt sürgőnyt adtam fel, anélkül hogy választ kaptam volna rájuk. Be voltam börtönözve, önmagamba. Az ágyon elnyúlva napokig feküdtem, szívemben a halállal és a feledéssel.

Végre elhatároztam, hogy megszököm. A vonat két napig kattogott velem.

Számláltam a másodperceket, és a vonat zörgésével együtt énekeltem:

- Most meglepem őket, akik eddig vidáman éltek. Hogyha sikerül a csel, akkor látni fogom a saját halálomat. Befüggönyözött kocsin megyek a városba, szememre húzom a kalapomat, feltűröm a gallérom. Még a sárga szemüvegem sem veszem le, mely egész úton a szememen volt. Semmi esetre sem ismernek fel, hiszen a szakállam és a bajuszom kinőtt az úton, az arcom lesóványodott, a szemeim beestek. Hadd lássam, milyen lesz az élet akkor...

Amikor a vonat átdübörgött a hídon, és feltűnt a város, ujjaim reszkettek, kiszáradt nyelvem a szájpadrólomhoz tapadt, mélységes dal bűgött a szívemben.

Vasárnap délután volt, a kánikula vége felé. Időnként félretoltam a tovarobogó kétfogatú függönyét. A megfakult és puha aszfalton színes napernyők, lángoló ruhák, forró ragyogás. Az élet ünnepe kavargott a porban és lángokban.

Sohase láttam ilyen bús délutánt. Ami előttem zajlott, elhalványult és ködössé lett, mint hogyha a múlt lehelt volna rá bágyadt szemeivel, egyszerre messzinek, rég megtörténtnek és szomorúnak tetszett.

- Ez a délután már elmúlt - mondtam csendesen. - Most ők nélkülem élnek.

A kocsí a kedvesem lakása előtt állt meg.

A ház lángolt az augusztusi sárgaságban. A kilincs is úgy égett, mint egy ormótlan parázs. Minthogy senki se volt az utcán, kicsit tétozáztam még. Ráhajoltam a kilincsrre, és megbénultan néztem benne az arcom, a kisírt szemeimet, melyeket vörös karikák kereteztek, a kezeimet, a nőies, fehér kezeimet, melyek annyit henteregtek más kezeiben, hogy elfinomultak, betegek és fáradtak lettek. Szerettem ezt a kilincset. Majdnem úgy tekintettem, mint egy élőlényt, mint a rokonomat, a testvéreimet. Egy kézfogás ígérete volt benne attól, akit szerettem. Remegve fogtam meg télen, s a kilincs hűtötte a lázam. Mostan is sokáig szorongattam. Becsületesen nyújtottam neki kezet, az édes és ismerős kilincsnek. Úgy éreztem, hogy most ez az egyetlen szilárd pont, melybe kapaszkodhatom, a jóakaróm, a pártfogóm, a bűntársam.

Micsoda délután volt ez. Üres és sárga. Az ember szédült, elvesztette az időérzékét. Azokra gondolt, kik most - ebéd után - kereveten emésztenek, hűvös folyosókon. Én azonban a halottaimra gondoltam, és a kedves leányra, aki az első emeleten lakott.

Benyitottam. A cseléd halkán mondta:

- Mindjárt jelentem.

- Egy szóval se árulja el, hogy itt vagyok - mondtam, és pénzt nyomtam a kezébe.

Benéztem csendesen a szobájába, ahol a forró délután miatt a redőnyök le voltak eresztve, és középütt valószínűtlenül és mesészerűen égett a gáz, akár a hold.

A vörös plüssdíványra ültem. Fejemet nagyon alázatosan lehorgasztottam. Láttam, hogy itt addig élet folyt. Az asztalon tú és cérna, megkezdett varrás, a szomszéd szobában, az ebédlőben a tányéron kettévágott meggyes rétes, villa és kés, melyek a meggy levétől véresek. Egy pohár állt a szekrényen, melyből nem régen ittak.

Nem tudom, miért, ezek a tárgyak határtalanul elszomorítottak. Hogy el ne szédüljek, iszom egy kicsit a vízből, megnedvesítem a homlokomat, cigarettára gyújtok. Nézem az ablakon át a kertet, az udvart, mely a délután gőzeiben párolog, hűvös bozótjaival, kacskaringós útjaival, a gyepen a holdfény-liliommal és apró sárga virágokkal, egészen úgy, mint máskor. A hinta szinte mozdulatlanul áll. Egy kutya végigfut az úton, aztán eltűnik. Az egész élet úgy múlik, mintha minden a legnagyobb rendben lenne, és semminek se lenne híja. Senki se gondol reám. Bámulom a zongorát, melyen egy *étude* kottája van nyitva. Tegnap vagy tegnapelőtt bizonyára játszott, és a szívecskéje elszorult a zongoradarab bánatától, a vére felpezsdült a futamok ideges vidámságától, melyek végiglocsolták fiatal testét, mint a patak habjai, s szürke szemébe beleült az önkívület. Már feleslegesnek érzem magamat. Itt egy fehér nyári blúz, melyre számócát és zöld leveleket hímzett. Pár nap múlva beféjezte volna. Hogyha nem térek vissza soha, akkor félretesz egy időre, de évek múlva, egy nyáron, előkerül majd a fehér blúz, és túlél engem a nevető számóca meg a zöld levél.

Az üvegajtó egyszerre megzörren. Óvatosan egy ajtó szárnya mögé bújok, hogy meg ne lásson a kedvesem, és figyelek, mint a gyilkos.

Egy pillanat múlva már ott állt az ebédlőasztalnál. Újra a mályvaszínű pongyola van rajta. Vidám, vagy talán csak közönyös. Szürke szemei egykedvűen merednek a levegőbe. Arcát az emésztés kellemes láza apró rózsákkal hinti be. Lustán az üvegtál fölé hajol, kiemel egy körtét,

kettészeli, enni kezdi, aztán otthagyja, az ablak felé közeledik, és kinéz rajta. Én pedig úgy érzem, hogy ebben a pillanatban csal meg. A levegővel, a szobával, az ablakokkal, a messzeséggel, mindennel, ami körülötte van, az egész élettel, melynek én már nem vagyok részese. Hogyha hű lenne hozzám, akkor nem lenne ilyen közönyös, akkor sápadtan kellene állnia, lesújtott fővel, gyászruhában. Ő azonban ásít. Leheveredik a kerevetre, becsukja a szemét, aztán egyenletes lélegzéssel alszik.

Az undortól fuldokolva a párnákba nyomom a fejemet. Minek látni az életet, mikor távol vagyunk, mikor már régen-régen meghaltunk? Ez tilos földi szemeknek.

Még mindig alszik. Most el kell osonnom lábujjhegyen, nehogy megsejtsen. Még nyomot sem szabad hagynom magam után. Csak a díványra hajolok egy kicsit. Szeretnék beleharapni a párnákba, odatenni meggyötört szívemet, hogy később, ha felébred, nyávogjon és miákoljon neki, mint egy beteg kis macska.

Az utcán megyek, idegen emberek között. Nincs helyem közöttük. Alapjában tudom, hogy semmi se történt. De azt is tudom, miért jönnek vissza a halottak. Nekik fájna az is, hogy mi itt néha-néha mosolygunk. Minden mosolyunkkal eláruljuk őket.

Elöttem két ismerősöm megy. Jelentéktelen párbeszéd folyik közöttük.

Az egyik rágyújt egy cigarettára. A cigaretta vörösen ég, vastagon füstöl, látom, hogy jólesik neki. Arcom eltorzul a fájdalomtól.

Egy órai bódorgás után látom a kaput, az ablakot s a fehér függönyt, melyet meglóbál a szél.

Félve lopózkodtam fel a lépcsőkön. Nem tudom, mitől féltem. Hiszen jogom volt hazajönni a saját lakásomba, a kulcs a kezemben, mégis rettegtem, hogy meglát egy cseléd vagy megcsíp a házmester, és hangosan köszön. Észrevétlenül suhantam az ajtóig, kinyitottam, és beléptem a szobába. Az arcom rettenetes lehetett. Hogyha valaki meglát ebben a pillanatban, elordítja magát, megőrül, sírból visszajáró léleknek néz, aki az emberi törvényeket tiporva rémítgeti a jámbor halandókat.

Lihegve állok a szobában.

Minden úgy van, ahogy elhagytam, dermedten és halottan. Egy darabig nézem. Az íróasztalon üres papír, amin egy légy mászik, az ágy lomhán terpeszkedik végig a szobában, a csengettyűk hallgatnak, de minden mintha ellenséges indulattal fogadná a jövevényt. Leülök a díványra. Csak barátságtalanul ad helyet.

Ezen az estén megtudtam, hogy csak helyem van itt, és mindenkinek, de senki se fontos.

- Minden így lesz - sóhajtok -, akkor is... - Megnyugodva nyitom ki a szekrényemet, melyből a naftalin hideg és józan lehelete csap meg. Látom a spárgára felakasztott nyakkendőimet, a tarka, sok nyakkendőt, a ruháimat, melyek ismeretlenek, egy idegen ruháinak látszanak. Egykor egy halott nagybátyám ruhatárát néztem. Az tett reám ilyen benyomást:

„A hagyaték” - szólok magamban.

Aztán lassan vetkőzni kezdek. A két éjjeliszekrényen egy-egy egészen új gyertya áll, melyet vigyázva meggyújtok, lefekszem az ágyba, a két gyertya közé.

1912

AZ ESERNYŐ

Janka egyszer nálam felejtette az esernyőjét.

Egy augusztusi délután a lakásomba vert a vihar, a hegyekből szaladva jöttünk, lihegve álltunk meg a lépcsőházban, csuromvizesen. Egy sarokba dobta az ernyőjét, hanyagul. Aztán kitarta karját, megölelt a vihartól sötét szobában. Tudom, hogy ekkor még nem is nagyon tetszett. Szemeit, melyek merevek és butakékek voltak, mint az olcsó bábuk üvegszemei, állandóan meresztgette. A csurgó ablakok mellől nézte a lilafényű, elektromos csöppeket.

Estefelé mentünk el, amikor kiderült, az aszfalt nedvesen lehelt, s az égen kénsárga és fekete drapériák lógtak. Egyszerre mindketten megálltunk:

- Hopp - mondta -, ottfelejtettem az esernyőmet.

- Menj fel érte.

- Most nem.

- De menj fel.

- Nem fog esni. Majd holnap.

Bosszantott a dolog, de engedtem neki, még egy kicsit elkísértem, aztán sarkon fordultam. Ő pedig ment valahova az Üllői út felé. Mihelyt elváltam tőle, elfelejtettem, és ennek nagyon örültem. Ki emlékszik a bor ízére, a pezsgő zamatára és gyöngyére, melyet a tegnapi ebédén ivott? Nekem egyedül kell maradnom. Kemény ágyon alszom, szikár és sápadt akarok lenni, az arcomból ki kell világítania tüzes és vakbuzgó szememnek, hogy az akaromat messze sugározza, és hinni tudjak magamban.

Amikor a szobába léptem, sokáig álltam a középén, nem is gyújtottam meg a lámpát. Egy szív vert a sötétben, mint egy vallásos harang. Megint egyedül lehetek. Ott az üvegtálcán egy szivar várakozik rám, mely illatos parázssal füstölög el fehér, egészséges fogaim között, a karosszék puha, a lámpa egyenletesen önti olvasztott aranyát a bútorokra, a függönyökre és az arcomra.

Alig gyújtom meg a lámpát, megered az eső.

Kopog az ablakon, táviratjeleket koppint az ablakfára, hosszú és rövid vonalkákat, melyekből lassanként egy üzenetet silabizálok ki, azt, hogy a lány megázik. Kiveszem az órát. Azóta alig múlt el tíz perc. Még nem lehet otthon. Hiszen gyalog ment, apró lépésekkel, villamosra nincs pénze. Szegénykét veri a szapora eső. Fehér blúza nedves, szoknyája csatakos, a haja hideg a víztől. Talán már köhög is. Holnapra tüdőgyulladást kap, piros arccal agonizál egy kórházi ágyon, haldokló szívével a fejemet látja, a szájamat, a mai kalandot. Igaz, mindennek ő az oka. Én mondtam neki, hogy jöjjön fel az esernyőért, nem akart, csökönyösködött. Talán nekem kellett volna felszaladni. Most pedig - az utolsó pillanatban - illenék utánarohannom, egy kocsival vagy egy automobillal, bevinni egy kávéházba, rumos teát és puncsot itatni vele, aszpirint adni, aztán lefektetni, meleg kendőkbe bugyolálni összeázott, szegény lábacskaít. Lehet, hogy túlzok. Valószínűen már otthon is van.

Megkeményítem a szívemet, elfelejtem őt, lefekszem egyedül az ágyba.

Vajon csakugyan egyedül vagyok-e? Itt van velem az esernyő. Amikor elcsavarom a lámpa gombját, bosszankodva gondolkodom rá, mi az ördögnek hagyta itt vádlóul. Nem is láttam, hova tette. Talán éppen szembe néz velem a sötétben. Ezt nagyon nem szeretném. Tudja Isten, babonás vagyok. Amellett az esernyő hasonlít egy regebeli madárhoz is, különösen, ha ki van nyitva és kövéren gubbaszt a földön. Meg kell tudnom, hova tette.

A lámpát felcsavarom, és keresni kezdem.

Ott van a kályha mellett. Egy közönséges, rongyos selyemesernyő. Alig-alig támasztotta oda, úgyhogy minden pillanatban leeshet és felriaszthat az álmomból. Inkább felkelek. Az esernyő ott áll, nedves selyméről és vékony drótrúdjáról csurog az eső, a parkettet egészen belocsolta, egy könnytőcsát sírt a padlón. Nini, egy síró esernyő. Csakugyan, ártatlanul és szepegeve áll ott, siránkozva, mint egy lány, aki megbukott a vizsgán.

Legjobb lesz kivinnem az előszobába. Akárkié legyen, kidobom irgalmatlanul. Becsapom utána az ajtót, és nyugodtan fogok aludni. A nőt elvégre egy hónapja ismerem. Csak nyugtalanít és bosszant, de nem szeretem. Mi közöm hozzá és az esernyőjéhez?

Erőltetni próbálom az álmot. Szemhéjaim majdnem csikorognak, amikor összecusok. Arra gondolkodom, hogy sötét gazember vagyok, aki itt a meleg ágyban döglik, amíg szegényke talán köhög a szobájában, és a párnájára könyökölve várja a reggelt. Ha látná, hogy kidobtam a holmiját, neki is fájna az embertelenség. Nem is az ernyőt sértettem vele, hanem őt magát. A sértés pedig nekem fáj. Okos ember létemre tehát nem szabad túrnöm, hogy a saját hibámért szenvedjek, inkább felkelek és behozom. A másik szobába állítom.

Újra próbálom elaludni, meleg hullám ömlik a fejemre, de az még nem az álom. Fölöttem száz és száz esernyő cikáz, mint apró, sötét repülőgépek.

Mit csinálhat a hálótársam? Megint meg kell nézzem, jól odatámasztottam-e a falhoz. Persze, hogy rosszul áll. Legjobb lesz, ha szépen lefektetem a földre, a szőnyegre, hogy puhán legyen, az ágyam mellé, egészen a közelembé. Így legalább nyugodt vagyok.

- Most szépen várj itt - mondom neki -, ne zavarj, hagyj aludni.

Csakugyan alszom. Azt álmodtam, hogy a lány meghalt. A szívembe mintha kést mártottak volna, felriadok, fáj a fejem, borogatást kell tennem reá. Ez a hideg ruha határozatlan szendergésbe dajkál. Látom az esernyőt, amint vádolva felkel a földről, nyöszörög, az ágyamba keredzik, az oldalam mellé, s a mellemre akarja hajtani összeázott fejét.

- Ezt már nem - dühöngök magamban. - Nem vagyok érzélgős, nem vagyok gyerekimádó nyárspolgár. Csak maradj künn, kópé.

Hiába a tiltakozásom. Egyre jobban hallom a hangját, borzongva ocsúdok, fáj a kegyetlenségem. Meg kell vigasztalnom ezt a buta tárgyat. Ne félj, esernyőm, nem ér itt semmi baj, vigyázok reád. Csak aludjál. Holnap öreg, szakállas családapa leszek, keresni fogok neked, minden este elaltatlak, és dobogó szívvel nézem, bánt-e valami álmodban. Ittál este tejecskét? Csak aludj, tente, tente szépen.

Köpködve és sziszegve mondom ezt, mintha parazsat nyeltem volna. Nem szeretem a gyereket, de mit tehetek róla. Amihez nők nyúlnak, egyszerre megelevenül, sírni-ríni kezd, mint a pólyásbaba, és nyafog hozzánk, mint az apjához. Hazugság, hogy nekem nincs gyermekem. Itt van az első gyermekem, egy esernyő. Kidobtam az éjszakába, az ajtó előtt rítt, visszakérezett apai keblemre, csak akkor nyugodtam meg egy kicsit, hogy végül az ágyamba fektettem szegény kicsinykét. Ott van az a párna, a második gyerekünk. Múlt héten hímezte rá undok zöld cérnával: „Jó éjszakát”. Akkor még nem tudtam, hogy ugyanakkor a bőrömbe is bevarrta

azt a ronda emlékmondatot, operatőrtűvel és antiszeptikus cérnával egy lángoló sebet. Kitetovált a bőromet, mint a vademberekét, a homlokomra égette, hogy az övé, csak az övé vagyok. Ez a nő különben mindent itt felejt, csupa ártatlanságból. Ha egy zsebkendőmet megszagolom, a parfümjét érzem rajta. Bútoraimat leöntötte az illatával. Múlt héten elküldött ide egy rozoga tölgyeszéket, melybe csendesesen beleült. A szék pedig szinte virágozni és nőni kezdett, a tölgyerdők ősi erejével, kemény és hajszálvékony gyökereket eresztett a padlóba. Amíg én bohémkedtem, itt csendes honfoglalás folyt. A lakás már nem az enyém. Hanem a miénk. Eleinte haragudtak rá az idegen bútorok, az ágy reámordult, mint egy oroszlán, a zongora vicsorította a fogát, amikor eléje ült, később azonban védelmébe vette őt egy-egy tárgy, melyet itt hagyott, egy zsebkendő, egy parfümös üveg, egy kép, s ma, ha veszekszem vele, a kép alá áll biztosan, öntudatosan.

Szeretem ezt a nőt? Már hogyan szeretném, az árgyélusát. Utálatosan szeretem. El fogom venni, mert ezeket a szegény Üllői úti lányokat, ezeket a szöszske masamódokat és nyomdász-lányokat nem lehet bohémul szeretni, egyszerre követelik tőlünk, amit a szeretőjüktől és a férjüktől követelnek. Inkább a munkafelosztás. Legyen más a szeretője, én - csikorgó foggal, bús undorral - a férje leszek. A feleségem lesz, a nőm, a hitvesem, amit akar. Oltár elé vezetem, mirtuszkoszorút teszek a fejére. Az enyémmre is. De aztán ne hagyjon a lakásomban esernyőket, párnákat, parfümös üvegeket. Vasárnap délután kézen fogva vezetem a gyermekeimet. Mert gyerekünk is lesz. Öt vagy hat. Akár több is. Nem voltak eddig gyermekeim? Inkább szeretek egy eleven jószágot, mint ezeket a holt tárgyakat. Most csak egy esernyő családapja vagyok.

Holnap reggel megkérem őt. Már virrad. Künn megint megeredt az eső. Nagyon lassan esik. Alig lehet hallani. A házak csurognak, mosdanak a vízben, először a piszkos és száraz nyár után. Az, aki végigmegy az utcán, talán érzi is, hogy ezt hajnalnak hívják, siet haza, hogy lefeküdjék és meggyújtsa a lámpát. Én csak arra gondolok, hogy nagyon szeretem őt. Nekem nincs többé víz, folyó, mező, hegység, természet és élet. Az is eszembe jut, hogy utazni akartam volna, és egyszerre csak látom magamat a tengeren egy óceángőzös fedélzetén, köpenyem a szélben lobog, fejemen egy úti sapka, egyedül vagyok. Éjjel sokszor kóboroltam idegen városokban, hidakon, gyengén pislogó lámpák alatt, melyek a vízen tükröződtek. Mindez azonban már nagyon furcsa. Fejemet a tenyerembe hajtom. Sírva fakadok. Hogy nem lehetek többé egyedül. Sohase lehetek többé egyedül.

Különben lehet, hogy reggelre meg is halok. Akkor majd terítsetek a koporsómra egy nagy, fekete esernyőt.

1912

A FEHÉR EZREDES

Egy magyar vidéki városkában lakott Hurt ezredes. A keresztnévét senki se tudta. Még talán ő maga se. Fiatalkorában elhagyta a keresztnévét, névjegyére ezt írta: *Hurt ezredes*, s azóta mindenki csak Hurt ezredesnek hívta. Ez mindenesetre snájdig és katonás.

Tíz évvel ezelőtt nyugalomba ment. Most civilruhában jár a kisváros utcáin, nyáron vitorlavászon öltözetben, télen pedig csizmában, aminek a végén huszársarkantyú peng. Haja fehér. Bajusza fehér. Szemöldöke fehér. Bozontos és rengeteg szemöldöke párhuzamosan fut a bajuszával, s annyira dús, hogy egy kopasz szájú ember örömetst elfogadná bajusznak. Zúzmarás fehérséggel borul egész fejére. Hogyha télen a behavazott piactéren megáll, és összeszorított szemével vizsgálja a „terep”-et „katonai szempont”-ból, az ember azt hiszi, hogy egy hóember állt ott, akinek a gyerekek hóból csavartak haját, bajuszt és szemöldököt, s a kezébe tréfából adtak egy vékony, sárga spanyolnádat. Mert ez a nádi pálca állandóan nála van. Mióta megvált a kardjától, azóta úgy viseli ezt, mint a kardot.

Hurt ezredes otkolónszagú. Öt lépésre meg lehet érezni rajta ezt a tiszta és olcsó illatot. Egyáltalán mindene otkolónszagú. A kabátja, a cipője, a bajuszkötője, a kesztyűje, még az írásai, a jegyzőkönyve is, amelyben régi női arcképeket tartogat. Az öreg, penzionált katonatisztekben van valami a tiszta és rokonszenves vénlányokból, akik állandóan mosdanak és parfümözik hajukat. Általában a katonatiszt, aki a test kultúrájának él, kissé nőies. Innen magyarázható talán, hogy a fess és karcsú katonalányok mindig nagyon hasonlítanak a színésznőkhöz, s úgy öltözködnek, mint a vidéki primadonnák.

Hogy él itt Hurt ezredes? Reggel korán kel, s hattól nyolcig - télen-nyáron - célba lő. Azután felhúzza a házi kabátját, kertészollót vesz a kezébe, nyesegeti a fákat, hernyózza a rózsatöket, öntözgeti a kert sötét violáit. Utána kemény lépésekben sétálni indul a városban. Öt dohány-sárga kutyája van. Ezek teljesen ki vannak tanítva, az ezredes feltétlen ura nekik, egy intésre hegyezik a fülüket, két lábon állnak, leguggolnak vagy hasra fekszenek, a vadászaton pedig rohamra vezényli őket, mint a támadó hadoszlopot. Délután a kultúrájának áldoz az ezredes. Könyvtárában ott az egész stratégiai tudomány. Művelt embernek ismerik. Mondják, hogy sok nyelvet beszél. Íróasztalán több nyelvtan áll, felvágatlanul: *Egy óra alatt franciául*, *Egy óra alatt angolul*, *Egy óra alatt japánul*. Nem bizonyos, hogy ezeket a nyelveket kitűnően beszéli, bár azt állítja, hogy minden nyelven tud, és egy elkövetkező világháborúban a japán kémekkel is társaloghatna. Szobája falán háncrestartóban millió arckép. A falakon olajfestmények, a király arcképei, ötéves korában, tizenhat, harminc- és negyvenéves korában, lóháton és gyalog, meggyász tábournoki ruhában vagy tiroli parasztviseletben, kezében egy vadászfegyverrel, valami huszonöt festmény. Ez a galéria az ezredes legbecsesebb gyűjteménye.

Tisztársai szigorú, kemény embernek ismerték. Hangját felemelte, szemében áhítatos tűz cikázott, mikor kimondta ezt a szót:

- Fegyelem!

Hogy a fegyelmet nemcsak lefelé tisztelte, arra sok bizonyíték van. Beszéli, hogy a szolgálata legutolsó évében, amikor már ezredesi rangban volt, meglátogatta ezredét egy tábornagy. Hurt ezredes vigyázállásban beszélt vele a kaszárnya folyosóján. Minthogy pedig a tábornagy szórakozott ember volt, elfelejtette feloldani a haptákból, s ő hajadonfőtt, két álló óráig állt a folyosón, akkor is, midőn a magas rangú tiszt régen elment a kaszárnyából. Végül a tisztiszolgáját küldte el egy tábornok barátja lakására. A tábornok otthagya az ebédjét, lóhalálában sietett az ezredeshez, aki még mindig peckesen kifeszülve, hajadonfőtt tisztelgett a csupasz

falak előtt. A tábornok mosolyogva vezényelt „pihenj”-t. Csak ezután ment haza ebédelni Hurt ezredes.

Nem csoda, hogy az egész kisváros tiszteli, és bár nincs rajta az uniformis, mindenki reszket tőle, az iskolás gyerekek szívdobogva köszönnek neki, a katonák pedig nagyobb reverenciával szalutálnak, mint az aktív tiszteknek. Amíg uniformisban volt, csak a katonák szurkoltak a haragjától. Most a polgári társadalom is szepeg, hátha görbén néz rá.

Délben az Arany Bányában ebédel. Dörgő hangon kéri az étlapot. Erre a pincérek - ahányan vannak - ájulatos sietséggel az asztala elé futnak, és sorakoznak. Szép sorjában állnak ott, mint az orgonasípok. Legelől a kövér és hatalmas fizetőpincér. Büszke ember ez, önérzetes és kemény, hús fillérnél kisebb borralalót nem fogad el, gyémántgyűrű van az ujján, a modora a vidéki dzsentrikkel való érintkezés következtében egészen dzsentrissé vált, de ilyenkor a regruta korára gondol, elsápad, és a hangja tiszteletteljesen remeg. Mellette a két másik pincér - nagyság szerint - egy nagyon kopasz és nagyon kövér s egy nagyon bozontos hajú és nagyon sovány, végül a sor alján a két borfiú, szepegve és zölden, lógó szalvétákkal a kezükben.

- No, mit eszünk? - kérdi az ezredes kiabálva, úgyhogy az étterem üvegfüdele megrepeg.

A pincérek, mintha raporra lennének idézve, eldarálják az étlapot:

- Hagymás rostélyos.

- Pácolt nyelv.

- Csirkebecsinált.

- Sült csirke almával.

Az ezredes az asztalra csap.

- Van sovány, csontos marhahús ecetes tormával?

Általános igen.

Erre felemeli a kezét, jelt ad, ami körülbelül azt jelenti: *pihenj*. Bizalmasan megbeszéli velük az ebédet. Minden nap csontos marhahúst eszik, de megköveteli, hogy a húskészítésre való utasításait oly figyelemmel hallgassák meg, mint egy ezredparancsot. Csak azután bocsátja el őket. Legyint a kezével, ami megint azt jelenti:

- Oszolj.

Erre a pincérek hanyatt-homlok rohannak az ajtó felé, hozzák a meleg tányérokat, a mustárt, a mohai vizet s a gyöngye szilványi bort.

Ez a játék minden áldott nap megismétlődik. Benn a konyhában reszket a szakács, verejtékezik a vendéglős, az étteremben a szegény polgárok törölgetik a tányérjukat, a kutya se néz feléjük. Többnyire éhen maradnak, két óráig.

Az ezredes látogatja az iskolákat is. A tornaórák előkelő vendége.

- Mit tudnak a fiúk? - kérdezi a tornatanárt.

A tornatanár hápog. Az ezredes szidja a kormányt, a mai testi nevelést. Megtapogatja egy-egy diák karizmát.

- Hogy állsz meg te, öcsém, a harci tűzben - förmed rá egy sápadt fiúcskára. - Olyan nyápic vagy, mint egy nádiveréb.

A gyerek sírva fakad. Otthon egész nap sír. A családja kétségbeesetten szalad az igazgatóhoz.

- Ez a civil testedzés egy hajítófát se ér. Harcias nevelés kellene, tanár úr, célbalövés, éjjeli gyakorlatok, hóban, vízben...

Azzal rohan a tiszti kaszinóba, hogy ott kedvére kiöntse a mérget.

A király születés- és neve napján mindig pontosan megjelenik az ünnepélyeken és az istentiszteleteken. Amikor az ünnepi tarackok durrognak, és a katonaság parádéba vágja magát, beléje is visszatér a harci kedv. Sokáig öltözködik. Az iskolásfiúkon a templomtérén szemlét tart. Közben figyeli a közönséget. Díszruhája és kardja villog. Aki pedig véletlenül elmarad az ünnepről, annak a neve belekerül a feketekönyvbe.

- Miért nem volt ott az ünnepélyen?

- Bocsánat. El voltunk foglalta. Családi bajok... ezer gond... tetszik tudni...

Az ezredes hidegen szalutál, de azután többé nem ismeri az illetőt.

A kisváros pár éven belül lázadni kezdett. Mégse járja, hogy ez a csendes és rokonszenves zsarnok uralkodjék a városon. A gimnáziumi igazgató száz meg száz levelet kapott, hogy intézkedjék, ne ijessze el a diákokat. Az Arany Báránnyal otthagyták a közönség, már a polgármestert is megkörnyékezték, hogy tegyen valamit a katonai diktatúra ellen. Hogyha katonazene játszik a városi parkban, párosával kell sétálni a publikumnak. Ez mégis abszurdum.

A polgármester, aki egy félénk, opportunus ember volt, elsápadt.

- Hogy én intézkedjek? Belátom, hogy önöknek igazuk van. De nagyon jól ismerik Hurt ezredesét. Lehetetlenség.

- Levélben kellene hozzá fordulni.

- Egy feliratban, egy memorandumban, amit a város minden polgára aláír.

- Vagy a tisztikar útján.

- Nem, személyesen, barátságosan kell neki megmondani.

- De ki vállalkozik rá?

Senki se vállalkozott. Így történt, hogy Hurt ezredes tovább uralkodott a városon, keményen és rettenthetetlenül.

Egy fülledt nyári délután az utcára néző kertjében dolgozott. Ásó volt a kezében, az új gyepágyat ásta fel a violái számára. Mellette hasaltak a kutyái, eltikkadtak a hőségtől, de minden pillanatban készen várták a parancsát, mint a katonák.

A vasrács előtt megállott egy ötéves, piszkos gyerek. Bámulta a kertet és a munkálkodó öreg urat, aki az ásástól verejtékezett, erei kidagadtak, az arca rákvörös volt.

Amikor befejezte a munkát, észrevette a kis, ácsorgó fickót.

- Kölyök, mit akarsz itt? - kiáltott rá. - Nem takarodsz rögtön!

A kisfiúnak azonban fogalma se volt, kivel beszél, a reglamáról és a diszciplináról se halott, s tovább nézte a kertet.

- Az árgyélusát - ordította az ezredes. - Rögtön agyonütlek.

Már suhogtatta is félelmes nádi pálcáját, mint egy harci bárdot.

A fickó afféle tanyai gyerek volt, egy egészséges garabonciás, nem szállt inába a bátorsága, hanem farkasszemet nézett vele, azután lassan két lépést hátrált.

Ekkor pedig valami egész hihetetlen és rettenetes dolog történt.

A vásott gyerek szépen az orra elé tette a két kezét, mozgatni kezdte az ujjait, zongorázott a levegőben, lassan-lassan, csúfondárosan, levette a kezét az orráról, csipiszt mutatott az öregúrnak, és amíg szaladni kezdett, egészen az álláig kiöltötte rá hosszú, nagyon hosszú, piros nyelvét.

- Mee - mondta -, mee, mee...

Az ezredes szeme elé emelte a kezét. Azt hitte, hogy a nagy hőségtől víziót lát, a forradalom szörnyű szellemét látta, aki életében először eléje toppant, egy mosdatlan ötéves kölyök alakjában. Nem, ez nem vízió. A kisgyerek kicsúfolta, és elszaladt.

- Mit - hörgött dühösen, és a fehér bajuszára ráfröccsent egy kis nyál.

Ledőlt a padra, most szédült.

A padról pedig leesett szegény-szegény Hurt ezredes a földre.

Rákvörös arca elsápadt, olyan fehér lett, mint a haja és a szemöldöke.

Nyomban megütötte a guta.

1912

A SZERB

1

Az arca almazöld volt, a szeme lenkék, a haja gyér és sárga. Így festett az én bácskai barátom: Bogumil.

Kevés öröme lehetett az életben. Állandóan a kávéházban ült, a fejét lógatta, de nagyobb optimistát alig ismertem nála. Szelíd fiú volt. Mikor jókedve kerekedett - csendesen és nagyon szomorúan -, benyúlt a zsebébe, kihúzta a revolverét, s a kávéház mennyezetébe lőtt, egymás után hatszor.

Dicsérte a mértékletességet. Néha azonban hajnalfelé holtrészegen láttam. Teleszívta magát lángoló és színes pálinkákkal. Ha gyufát tartok ilyenkor a szája elé, kék lánggal robban fel, mint a rumoshordó. Még ekkor is volt benne valami nemes és különös. Trombitás bandával kocsizott végig a kisvároson, a rézmuzsika fejébe szállott, a részegsége olyan volt, mint a cifra delírium és a rác mennyország. Talán barackarcú szerb lányokat látott maga előtt, akiknek halvány nyakában aranypénz lóg, a szemük türkiz, a szalagos szoknyájuk, az aranypaszmányos blúzuk pedig összekeveredett előtte a mámor fellegeivel.

Évekig nem olvasott semmit. Egészségesen nőtt fel, mint vidéki barbár. Egyszer azonban megbolondult, hirtelenül felfált egy egész könyvtárat, minden pénzét könyvekre költötte. Olyan volt, mint aki megzabált a kultúrától. Fáradtan járkált, és ásítózott.

Egy dekadens költőt olvasott a bácskai porban. Halkan beszélt. Nem voltam azonban bizonyos, hogy a másik percben nem rohan-e ki a konyhába, nem hoz-e egy rengeteg, éles konyhakést, s nem táncol-e körül őrzöngve, a konyhakést villogó és egészséges fogai közé szorítva.

2

Egy reggel a kávéházban ült. Áprilisi napfény bizsergette a vérünket, jól éreztük magunkat. Bogumil szilvapálinkát rendelt reggelire, s hozzá egy piros vizeszsömlét evett. Csodálkoztam az ízlésén. Kissé barbár dolognak tartottam, hogy valaki reggelire - éhomra - pálinkát iszik és rossz zsömlét eszik hozzá.

- Barátom - mondtam -, te valóságos életművész vagy. - Lenkék szeme felragyogott.

- Igen. Te értesz élni. Elnézem, micsoda művészettel hörpintgeted a pálinkát.

Bogumilnak tetszett a megjegyzésem. Ettől a naptól kezdve szilvapálinkát reggelizett, vizeszsömlével. Úgy érzem, hogy ezzel az egyetlen tréfával eldöntöttem az életét. Beleszólt az étrendünkbe, oktatott, hogy mit, hogy kell enni, későn feküdt és későn kelt, amint az életművésznek illik.

Nagyon szerettem ezt a csendes és szomorú szlávot. Alapjában pedig volt filozófiája is, s nem egészen jogosan mosolyogtam rajta, hogy mindig mindennel meg volt elégedve, és ahelyett hogy panaszkodott volna, igent bólintott és helyeselt. Ő volt az utolsó igenmondó.

Általában mindent dicsért. Nagyon dicsérte a vendéglőjét is, ahol a világ legjobb ételeit főzik. Egy este végre el kellett mennem vele.

Egy külvárosi szurdékba vezetett, ahol az asztalok zsíros viaszosvászonnal voltak leterítve, és émelyítően fojtott a káposzta- és a hurkaszag. Majdnem elájultam. Kívül ez volt kiírva: *Itt a nap minden órájában jól és olcsón lehet étkezni.* Minél tovább nézegettem az iszonyú környezetet, annál inkább kétkedtem ebben. Egy koldusasszony evett valami homályos főzeléket, két szótlan ember csámcsogott leírhatatlanul szomorúan, mellette pedig valami egyenruhás ember ült, hivatalszolga vagy postás - szemén fekete okuláré -, és az ujjaival egyenként szedegette ki a lábosból a töpörtőt és az avas koncot.

Bogumil szeme felragyogott:

- Mit szólsz hozzá?

Nem volt szívem elrontani gusztusát, s hagytam, hadd rendeljen helyettem is.

- Majd meglátod, milyen pörköltet csinálnak itt.

Csempe és mázos paraszttányérban tettek elénk valami kotyvalékot.

- Nézd ezt a tányért. Piros és kék rózsák. Népművészet. Imádom a népművészetet.

Megtörölte a száját, s aztán folytatta:

- Hol kapsz ilyent? Az emberek drága vendéglőkben dobják ki a pénzüket, és nem tudják, mire.

A vacsora végén csettintett a nyelvével:

- Várj, most jön a java.

Azzal felkelt, kivett a zsebéből egy húszfillérest.

- Szereted a zenét?

Bólintottam. A húszfillérest bedobta a háttér gőzeiben pácolódó zongoraverklibe, mely siralmasan és nyöszörögve rázendített a *Lohengrin nyitány*-ra.

Bogumil élvezettel szívta filléres cigarettáját.

- Wagner... A germán félisten... A német tölgyerdők zúgása...

Minden alkalommal ezt játszatta a verklivel, s hogy szerette, abban nem kételkedem. Egyszer azonban elvétette a számot, s a Wagner-nyitány helyett a *Ladi-ladilom*-ot nyekergette a szörnyű szerszám. Bogumil ezúttal is áhítatosan mondta:

- Wagner... A germán félisten... A német tölgyerdők...

Az életében két korszakot különböztetett meg: az egyikben mindenre *rászokott*, a másikban mindenről *leszokott*. A *rászokás* is, a *leszokás* is teljesen céltalan volt. Én azonban mind a két korszakában egyformán becsültem őt, és tudtam, hogy ezek a hókuszpókuszok szükségesek számára, hogy a haláláig való unalmas napoknak fűszert és színt adjanak.

Lassan hozzászokott a szivarozáshoz. Félévi gyakorlat után odáig vitte, hogy naponta tíztizenöt szivart elszívott.

- A szivar, barátom, az egyetlen dolog, amiért érdemes élni - mondta, és rágyújtott egy keserű és erős britannikára.

Aztán hozzászokott a tejhez, a vegetáriánus koszthoz, a szőlőhöz, a korai felkeléshez, az evéshez, mindenhez, amihez az ember hozzászokhat. Felemelte az élete *standard*-jét. Havi száz koronáért kivett egy bútorozott szobát, melyet a gazdasszonya polgári ízléstelenséggel - csecsebecsékekkel, üveggyöngyökkel és Makart-csokrokkal - ékesített fel.

- Nem kell sajnálni a pénzt - filozofált. - Jól kell élni, a kutya-fáját.

Egy másik évben pedig mindenről leszokott. A kávéházban naponta beszámolt az új eseményekről.

- Nem szivározom - beszélt sugárzó arccal. - Barátom, a szivar egyszerűen fölösleges. Rontja a tüdőt. Aztán sokba is kerül. Csak tudnád, milyen jól alszom, mióta elhagytam a dohányzást.

Máskor ezzel lepett meg:

- Nem iszom bort. Semmit se iszom. Beiratkoztam az Antialkoholisták Egyesületébe.

Egy hónap múlva ezt újságolja:

- Tudod mi az újság? Leszoktam a tejről és - képzeld - a szőlőről is...

A lakását otthagytá, és újat bérelt.

- Láttad az új szobám?

- Remélem, szép.

- Mese.

- Nagy?

- Terem.

Felmentem hozzá. Egy ferencvárosi szűk diákszobában lakott, az ablaka a szemétdudvarra nyílt, és egy irdatlan tűzfalra nézett. Fényes délből sötétség borult rá, állandóan gyertyát kellett volna égetnie, de ő sohase világított, mert - mint mondta - szereti a *kellemes és misztikus félhomályt*. Különben is ez jól tesz a szemnek.

Lavórja egy nádszék ráájában állott, melynek nádülőkéjét régen kiülték boldogabb ülepek.

Kinyitotta az ablakot.

- Végy lélegzetet - mondta. - Ilyen levegő sehol sincs. Semmi por. Micsoda?

Lélegzetet vettem a kedvéért.

- Mélyebben. Így, mint én. Ki a mellet. Ez erősíti a tüdőt.

A vaksi félhomályban alig lehetett látni. Csak a halottfehér arca világított. Bámultam az arcát és csillogó szemét, melyben vad és fanatikus hit ragyogott, s nem tudtam, mit érezek iránta, szánsam-e vagy irigyeljem-e összehangos életfilozófiájáért, mellyel túltette magát minden bajon, s eljutott a bölcs és boldog emberek révéhez, a teljes megelégedéshez.

Miről szokott még le?

Mindenről, mindenről leszokott.

Egy havas téli estén találkoztam vele, vékonyka kabátban járt, lerongyolódva, éhes arcszínnel, nagyon boldogan. Egyik szemét elfutotta a vér. Ijedten kérdeztem tőle, mi lelte.

- Voltál orvosnál?

- Nem.

- Miért nem mégysz hozzá?

- Majd elmúlik.

- De ha megvakulsz?

- Itt a másik. Azzal is elélek. Tegnap bekötöttem a fájós szemem, s már gyakoroltam is magamat, hogy félszemmél nézzek. Mondhatom, barátom, pompásan sikerült. Jobban látok vele, mint a kettővel együtt. Nagyszerű és bölcs dolog, hogy az embernek két szeme van. Hogyha az egyik elvész, ott a másik.

Szóval erről is leszokott.

Az életről szegény bölcs és édes barátom tavaly májusban szokott le, végérvényesen.

Halála éppoly különös és érthetetlen, mint az egész élete. Az összekuporgatott fillérjeiből kiutazott Párizsba. Nagyszerűen töltötte el a hónapot, mindent látott, ami érdekes, valamicskét franciául is tanult, s már sietett haza, hogy elmesélje *új impresszióit* a grisette-ekről, a midinette-ekről, a rendőr fehér botjáról, melyet a forgalom könnyebb lebonyolítására az összetorlódott kocsik előtt fel szokott nyújtani. Az utolsó vasárnap azonban még ott maradt.

Mindene be volt már csomagolva, s könnyen és boldogan indult el kószálni, hogy még egyszer megfürödjön a város fényében és villogó kolibriszíneiben.

Reggel dörzsölgette a kezeit. A nap besütött az ágyára, s megcsiklandozta talpát.

- Nagyszerű napom lesz.

Sokáig öltözködött. Elegáns akart lenni. Vadonatúj sárga cipőt húzott fel, amit ott vett. Csakhogy ez a cipő kissé szűk volt, szegény Bogumil táncolva bicegett benne, a boulevard-on, pedig már arra gondolt, hogy hazamegy, és új cipőt vált. De aztán mást gondolt. Már messze volt a lakásától. A lába úgy égett az új cipőben, mint a parázs. Ez azonban nem baj. Itt mindenki szűk cipőben jár, végre a párizsi divat nem tűri a kényelmet. Aztán valamikor gyerekkorában azt hallotta az anyjától, hogy a szűk cipő erősíti a lábat. Van-e nagyszerűbb érzés, mint szűk cipőben járni?

Bogumil vígan sántikált az ünnepi napfényben.

Egyszerre esni kezdett az eső.

- Se baj - mondta -, ez frissít. Áldott májusi zápor.

A zápor egész nap zuhogott. Ruhája összecsapzott, a haja is csurgott a víztől.

Elindult a montmartre-i ház felé, ahol kedvese lakott, egy öreg és sárga hajú táncosnő. Óriási virágbokrétaival mászott fel a kígyózó falépcsőn, ahol egyetlen láng se égett, és felmenet állandóan félt, hogy valamilyen sötét apacs leszúrja. A táncosnő nem volt otthon.

Bogumil legényesen, füttyűrészve tovább ballagott. Lassanként gyulladoztak Párizs ezerszínű lángjai. Hűtlen gondolatok kóvályogtak a fejében, de nem tudta, kit szólítson meg. Végre a diáknegyedben egy kis, kancsal leányra akadt, aki egy gázláng alatt ácsorgott, valami fehér masamódlány, egy csöpp francia ördög, az arcán beforradt harapással.

- Mademoiselle - fuvolázta Bogumil, és beszélni kezdett. Minthogy állandóan tisztelte a franciákat - csak azért, mert franciául beszélnek -, összezavarodott, s a francia szavak közé egyre több szerb szót kevert. Aztán merész fordulattal áttért a németre.

A leány nevetett, szó nélkül továbbment. Bogumil csendesen elmaradt mellőle.

- Kedves - mondta. - Párizsi szokás. Remek kaland.

Egyedül kószált az esőben, estig. A cipője már felvérezte a lábát, agyonnyomorította az ujjait, de ő mosolygott csodálta a körutak zaját, a rengeteg fényeket, a hidak zöld és piros lámpáit. Már egészen besötétedett. Megnézte az óráját. Hét óra volt. Kilenckor indul a vonatja hazafelé.

Mámorosan indult el a szállodájába.

Amint azonban átrohant a körúton - hirtelenül és váratlanul - elütötte egy automobil.

8

Leesett a földre.

Agyában pedig millió gondolat nyüzsgött, az egész élete ott kalapált, s egy pillanat alatt végiggondolta, mi történik vele. Meghal? Nem, ez lehetetlen. A halál valami ünnepélyes. Az nem jön ilyen váratlanul. Aztán most utazik, átmeneti állapotban van, szűk cipő a lábán. Csak ezt levethetné. Igen, ettől meg kell szabadulni. Két óra múlva füttyül a vonatja. Mégse lehet, hogy most haljon meg, amikor legkevésbé gondol a halálra. Ő csak egy jó napot akart csinálni magának, s még ott a földön is meg volt győződve, hogy a nap alapjában - néhány kis kellemetlenséget leszámítva - sikerült. Az autóbusz kerekei azonban már végigszáguldottak rajta, átvágták a törzsét, ő pedig lehajtotta a fejét, alázatosan.

A véres és csonka törzsén lógó feje azonban még sóhajtott valamit.

Talán ezt:

- Úgy látszik, ez a nap mégse sikerült teljesen.

9

Úgy látszik, de nem egészen biztos.

Bogumil szörnyethalt.

A szegény optimista holttestét két hétig szállították haza. Itthon sírva temették el bácskai rokonai. Én is megnéztem őt, az üvegkoporsó fedelén keresztül. Csendesen feküdt. Ha tudna

beszélni, elmondaná nekem, milyen puha a koporsó párnája, s milyen boldog az ember, hogyha a füle egészen megsiketül, a szeme megvakul, az orra eltompul a szag iránt, a keze nem tapint, és az ínye nem érez semmi ízt. Csak halottnak érdemes lenni, mondaná szegény. Keze fontoskodóan össze van kulcsolva, mintha barátmalmoznék. Még ennek is örült. Az ember nem vesz lélegzetet, a szíve nem ver, mozognia sem kell, mennyi mindent nyer ezáltal. Egész lénye helyeselte a halált, neki is igent intett. Micsoda kényelem, édes barátom, micsoda kényelem.

10

Letöröltem a könnyeimet.

Úgy láttam, hogy ezzel is nagyon-nagyon meg volt elégedve.

1912

ARANYÓRA

NAPLÓJEGYZET

Két és három óra közt, mikor minden villámlo napfényben ragyogott, hirtelen eltűnt íróasztalomról az aranyóráim.

Egy pillanatig szédülő fejjel álltam ott, szememet az íróasztalomra meresztve, az óra hűlt helyére, melyen apró aranypocsolyában forrt a fény. A délután világításában mindez hihetetlennek tetszett. Valami erőszakos robbanásszerű van minden lopásban. Utána pedig oly nagy a csönd.

A szobában senki. Áruló nyom nincs. Öt percre ledőltem a másik szobában a kerevetre, s míg a szerelő föltette a csillárt, elaludtam, a szerelő nyilván meglátta az órát, zsebre dugta, s eltűnt. Más nem járt a lakásban. Bizonyára ő a tolvaj.

Csodálkozva bámulok magam elé. Utálatos, fuldokló szégyen fog el, minthogyha késsel hatoltak volna testembe, s - gyorsan és vadul - levágták volna fél karomat. Merényletet követtek el ellenem. Csoda történt, melyet elmémnel nem tudok fölfogni. Valami itt volt, s most nincs itt, bűvészfogással eltűnt, a semmibe párolgott, egy új dimenzióba, mely nekem teljesen ismeretlen, s most érzem, hogy nemcsak hogy ellenem követtek el merényletet, hanem a rend, az ősi logika ellen.

A lopást sohase tudjuk megérteni. Szomszédos a csodával, az örülettel. Tavaly télen egy erdélyi nénikém kirabolták. Reggel elment hazulról, s mire hazajött, este az ajtót tárva-nyitva találta, a záracon feszítővasak nyomai, az ódon szekrényeket kések karcolták össze, az egyik szoba egészen üres volt. Amikor a nénikém megpillantotta a kopár sötét képet, egy szót se szólt. Elment hazulról. Volt annyi vagyona még, hogy bátran új életet kezdhett volna. Ő azonban beleugrott a Küküllőbe, mert nem tudta elhinni a hihetlent.

Nekem is ez fáj. Lázzamat eleinte rendszertelen kereséssel hűtöm. Fölkutatom a szoba minden zegét-zugát, a szekrényeket eltolom, ágy alá bújok, ajtók szárnyai mögött vigyázok. Arcom kipirul. Aztán elönt a bosszúság. Látom a szerelőt, ki elvitte órámat. Ötvenéves, száraz ember, szikár, kedélytelen, ónszín szemekkel, bajusza deres, arca kérge, szomorú.

- Becsukatom a gazembert - fogadkozom.

Kocsira ülök, sietek a szerelőhöz, ki egy pincehelyiségben lakik, a külső városban. Szerencsére már otthon van. Acetilénlámpa fényénél néz rám, nyugodtam.

- Elveszett az aranyóráim - hadarom -, a szobában senki sem volt, csak maga. Talán tévedésből...

A szerelő vállat von, fölemeli karjait, int, hogy kutassam ki zsebeit.

- Ugyan - nevetek a dühtől. - Ha holnap reggelig nem kerül meg, jelentést teszek a rendőrségnél.

- Tessék.

Leírja nevét, lakáscímét, elindulok, kóborlok a városban, nincs kedvem hazamenni. Kéjelgek a gondolatban, hogy ezt a ravasz alakot börtönbe juttatom. Igazi rabarca van. Deresedő bajusza, szemöldöke zöldes, nedves, mint a penész.

Másnap a rendőrségre futok. Sohasem jártam itt. Ügyes-bajos emberekkel találkozom, kik várnak csukott ajtók előtt, izgatottan a dühtől, hevesen mesélik, mi történt velük. Tévedezem szigorú, fehér folyosókon, elszorul a lélegzetem. Végre a rendőrtiszt elé állok, megteszem jelentésemet. A nyomozás megindul.

- Biztos, hogy ő volt? - kérdezi a rendőrtiszt.

- Biztos - felelem.

Aztán összeráncolom szemöldököm:

- Valószínű.

Meglehetősen álmatlan éjszakám volt. Hánykolódtam a párnákon, míg elaludtam, és ezerszer is megjelent előttem a kék zubbonyos munkás, ki olyan közönyösen nézett rám, a tolvaj, kit eddig csak színdarabból ismertem. Álmomban is találkoztam vele. Nehéz sziklákat vitt a hátán, sötét cella sarkában kuksolt, parázsló szembogárral.

Reggel korán éles csöngetés vert föl. Elgyötörve nyitottam ki a szemem. Egy idegen állt az ágyam előtt. Otthonosan viselkedett, minthogyha régi ismerősök lettünk volna.

Széket vett magának, leült, arcomra pillantott.

- Bocsánat - szólt -, a rendőrségtől vagyok.

Próbáltam közönyösnek látszani, nyugodtan tekintettem rá.

- Detektív - magyarázta.

Kicsit lehunytam a szemem, mintha álmos lennék, s eszembe jutott a sötét, orosz diák, kit hasonló helyzetben keresett a detektív, de ő nem félt, bár gyilkolt, félannyit se félt, mint én.

Egészséges, kemény, piros arcú ember volt a detektív. Apró, szőke bajusz bújt az orra alá. Csak szeme volt átható, hideg-kék, s a taglejtése biztos.

Bal kezemet lelógattam az ágyról. Rögtön észrevettem, hogy tekintetét rászegezi, gyűrűmet, az ujjaimat, melyekből a neuraszténia úgy bizsereg, mint a villamos áram, egyenként rabul ejti. Orrcimpái kitágultak, szimatolt.

Egy pohár vizet ittam. Aztán szóltam:

- Parancsoljon.

- Abban a lopási ügyben kérném a részleteket.

Erre nem is gondoltam. Mennyire megkönnyebbültem. A detektív figyelt arra, amit mondok. Tekintetét még mindig nem vette le bal kezemről, szeme perzselt, mint azok a napsugarak, melyek a gyújtólencse gyújtópontján haladnak át. Ez kellemetlen volt. Bármikor visszahúzhattam volna a kezem. De féltem, hogy gyanússá válhatok. Én vagyok a vádló, igen, a vádló. Természetesen kell tehát viselkednem, semmi okom sincs a félelemre. A detektívregények nevetséges romantikájára gondoltam. Ez a piros arcú fiatalember lenne az, ki cigarettám hamujából megállapítja jellememet? Ugyan. Akkor azonban semmi értelme sincs, hogy még mindig ily szigorúan mered kezemre, a bal kezemre, mely sápadt az álmatlanságtól, egy aranygyűrű villog ott, más feltűnő nem lehet rajta. Ha megnézhetném egy pillanatra, magam is meggyőződhetnék. De megnézni lehetetlen, amint lehetetlen tovább csigázni idegeimet, elviselni tekintetét.

Izgatottan beszéltem. A beszéd hevében aztán a paplan alá rántottam a kezem.

A detektív elmosolyodott.

- Min mosolyog?

- Én? - kérdezte ártatlan arccal a detektív. - Én semmin se mosolygok. Tessék folytatni.

- De, uram, ön folyton a kezemre meredt.

A detektív megint mosolygott.

- Úgy látszik, kissé ideges.

Tovább beszéltem az ügyről, de most már én figyeltem a detektívet. Láttam, hogy a szobám minden tárgyát szemügyre veszi, tudja, hány székem van, milyenek ajtóim, ablakaim, kilincseim, titkon még pénzem is megolvasta, melyet este kivettem az éjjeliszekrényre.

Hirtelen fölültem az ágyban.

- Valamit gondoltam - dadogtam. - Én a följelentést visszavonom.

- Miért?

Nem tudtam felelni.

- És - kérdeztem - legalább megbüntetik a tolvajt?

- Ha teljesen rábizonyosodik, igen.

- Becsukják?

- Be.

- Börtönbe?

- Börtönbe.

- Vannak már bizonyítékok?

- Vannak.

A detektív nem volt beszédes. Fölkelt, ajánlotta magát, ment üldözni a vadat, kit többé nem enged el, mint ahogy a kopó marcangolja a foglyul ejtett nyúl véres nyakát.

- Pár nap múlva szükségem lesz új részletekre. Engedelmével eljövök. Ilyen tájban. Vagy este nyolctól tízig? Ön akkor mindig itthon van.

- Honnan tudja?

Mosolygott. Meghajtotta magát. Mutatni akartam neki a járást, de ő biztosan ment, mintha már többször járt volna nálam.

Csak nem keresett máskor is?

Hideg vízben mosakodtam. Kissé fölfrissültem. Künn az utcán az olvadás szele lengedezett, részegen muzsikáló tavaszi szellők, melyek messze vizekről szálltak felém. Erősen sütött a nap. A szikrázó fényzáporban télies, fekete ruhákban sokan sétáltak. Mind csupa ismeretlen. Azelőtt sohasem törődtem velük. Nem ismertem őket, tehát nincs közöm hozzájuk. Most azonban izgattak. A foglalkozás minden arcra rányomja bélyegét, vannak ügyvédarcok, ügynökarcok, tanárcok, hivatalnokarcok, színészarcok, de vannak olyan arcok is, melyekről nem tudok biztosat, és ezek gyanúsak. Ha ilyeneket látok, halvány félelem fog el. Ezek a jelentéktelen, elegáns, csöndes emberek bizonyára detektívek. Polgári ruhában járnak. Itt mellettem, előttem, a hátam mögött csupa titkosrendőr leskelődhet.

Délután egy kerten mentem át, rikító fehér fal mellett. Az árnyékom hosszan ráesett. Egyszerre észrevettem, hogy öt lépésről követ valaki. Egy közönyös úr volt az, ki ezüstfogantyús pálcával piszkálta a kert kavicsait, keménykalapot hordott, kamáslit, s rossz parfümmel szagosította magát. Egy darabig el tudtam viselni közellétét. Aztán lassítottam lépteimet. Megálltam. Az ismeretlen erre továbbment, nem tekintett vissza. Épp ez tette gyanússá. Ha rám néz s elmosolyodik, talán nem félek ennyire. Így azonban kihagyó szívveréssel nekidőltem a fehér falnak, melyet átfűtött a tavaszi nap, s fehérebben a falnál sokáig álltam ott, lihegve a világos délutánban.

Mit követtem el? Nem tudom. Csak azt éreztem, hogy üldöznek, megfigyelnek. Ötéves koromban elloptam az apámtól egy ív vadonatúj itatóst és egy fél üveg vörös tintát, de ezt sohase vallottam be, kívülem nem is tudja hát senki.

Tegnap este megkaptam az idézést („idézés bűnügyben”) egy piszokszín, komisz papirosos, vallanom kell a szerelő ellen, bizonyos, hogy csak erről van szó. Lopni bűn. De az csak nem bűn, hogy tőlem lopnak?

Ma estefelé találkoztam egy másik emberrel. A villamosban ültem. Nem tekintett rám, de én tudtam, hogy minden mozdulata nekem szólt, s idegeinek minden erőfeszítésével nekem táviratoz titkos jeleket. Egy megállónál leszállt. Én utána. Végére akartam járni az ügynek. Beszéljen nyíltan, vádoljon, mondja ki a rettenetes vádat, melyet mindenki elhallgat, s magam sem tudok. Az ismeretlen befordult egy utcasarkon, úgy látszik, félt a leszámolástól.

Amikor elértem, szepegve kérdezte:

- Mit akar tőlem?

Én is szepegve feleltem:

- Semmit.

- Pardon - mondta.

- Pardon - mondtam.

Alattomosak ellenségeim. Ha járnak az utcán, magukban mosolyognak. Lakásom előtt állnak, de ha hazamegyek, tovább sompolyognak. Nagyon finoman üldöznek, föltűnés nélkül. Én azonban észreveszem őket. Tudom, hogy sötét tárgyak mögé bújnak, fenn a negyedik emelet egyik ablakában lesnek rám, szembogaruk fekete, mint a puskacső nyílása, s mindegyik föl ismer, és azt mondja magában, ott megy, ott az aszfalton megy az a bizonyos, az a titokzatos, az a szörnyű, ki nemsokára kezünkre kerül.

Már mindenbe beletörődtem. Ha elfognak, akkor is adnak enni, szívem doboghat, tudom mélyen, boldogan szívhatja a levegőt. Két csendőr bekísér. Hajam lenyírják, földszínű rabruhába bújtatnak. Ott legalább élhet az ember, mint a ketreces állat s a csenevész növény. Az jobb lehet, mint ez a csönd, ez a remegés, ez a settengés. Mert mostan az emberek gumipőben járnak köröttem, s akkor néznek rám, mikor nem látom őket, és fojtogatnak, kesztyűs kézzel, szelíden, lassan.

Csendes detektív, te, ki most is itt mégysz a hátam mögött, könyörülj meg rajtam, s tedd az ujjadat - halkán, nagyon halkán - a bal vállamra.

1912

A GIPSZANGYAL

Varjú Péter, a tanyai tanító már ős óta töprengett azon, hogy karácsonykor milyen ajándékkal lepje meg a hűgát.

Ezek Budapesten laktak. Egyre több szívességet tettek neki, s ő az ajándékkal ki akarta fejezni, mennyire szereti őket, milyen nagyra tartja rokoni kedvességüket.

Két évvel ezelőtt vitt nekik egy söröskészletet - kancsót és poharakat -, tavaly meg egy kínaiezüst cigarettatárcát, melynek födelén egy ló ágaskodott.

Mit vásároljon az idén? Nehéz volt ezt eldönteni. Voltaképp kevés dologgal lehet meglepni az embereket. Arra gondolt, hogy majd vesz még egy söröskészletet vagy még egy cigarettatárcát, végre kettő is elfér a háznál, de erről a tervről letett.

Az ünnepek előtt pár nappal fölutazott Budapestre. Sorra járta az üzleteket, keresett valami megfelelő ajándékot, de nem talált. A kereskedők telebeszélték a fejét, ide-oda ráncigálták, körülhízelegették és lemosolyogták, ő azonban csak állt a sok holmi között, soványan, mint a piszkafa, grádicsosan nyírt, fölfelé fészült hajával, tűnődött, nem tudott választani, bocsánatot kért, és egy másik üzletbe nyitott. Így csetlett-botlott, határozatlanul.

A karácsony előtti napon délután, amint a Rákóczi úton kóválygott, a kirakatokat bámulva, egy izmos, tagbaszakadt, „behúzó”, aki télikabátban leste künn az utcán a vevőket, észrevette ezt a cingár, tétova, vidéki emberkét, s szelíd erőszakkal betuszkolta a boltba.

Ott egy gipszangyalt mutattak neki.

- Gyönyörű! - kiáltotta a tanító, az önkéntelen elragadtatás hangján.

Aztán föltette csíptetőjét, és úgy nézegette a gipszangyalt.

A gipszangyal nagy volt, akkora, mint egy tízéves leányka, kezeit imára kulcsolta, szemét az égre fordította, és mosolygott, oly édesen mosolygott, mintha nem is gipszből, hanem süveg-cukorból faragták volna ki.

A tanító a szűk homlokát ráncolgatva visszamosolygott rá. A kereskedő és a segédek is mosolyogtak, hogy a gipszangyal, mely már régóta a nyakukon porosodott, s a tanító ily szerencsésen egymásra talált.

Huszonöt pengőre tartották.

- Nem lesz drága? - kérdezte.

A kereskedő és a segédek viharosan tiltakoztak.

Máris csomagolták, hogy hazaküldjék. A tanító sietve fizetett - szeretett hamarosan túlesni a kellemetlen dolgokon -, de minthogy nem bízott a pesti emberekben, inkább maga vitte haza. Kebléhez ölelte a gipszangyalt, és úgy botladozott vele a népes utcákon, közben pedig állandóan reszketett, hátha összetörik a szobor. De nem történt semmi baja. Szállójában kicsomagolta, letette a padlóra, és hosszan bámulta a homályos villanyfényben.

A gipszangyal most is mosolygott, szirupédesen és émelyítően, de a mosolyával együtt valami nagy-nagy szomorúságot is árasztott, mint az ízléstelen gyári holmik, melyek a művészekét akarják utánozni.

A tanító elszomorodott. Félt, hogy túlfizette, és becsapták. Félt, hogy sógorának meg a húgának nem fog tetszeni. Félt, hogy nem tudják majd hova tenni, hiszen lakásuk telis-tele van csecsebecsékkal, tavaly egy szobrot is vettek, igaz, hogy az csak egy öreg szakácsnét ábrázol, és sokkal kisebb, mint ez.

Egyelőre a gipszangyalt letakarta az ágyterítővel, hogy ne is lássa.

Ez volt az ő rendszere. Nem szeretett arra gondolni, ami kellemetlen. Magára se igen gondolt, csak fölkelt és lefeküdt, dolgozott és pihent, élt. Nyáron valami mérges bibircsók nőtt az állán. Akkor hetekig nem nézett a tükörbe, mindaddig, míg a bibircsók le nem száradt, s szentül meg volt győződve, hogy a bibircsók azért múlt el, mert figyelemre se méltatta.

A gipszangyal azonban nyugtalanította. Hol levette róla az ágyterítőt, hogy megint ráborította. Egyszer tetszett neki, másszor nem tetszett. Még éjszaka álmából is fölkelt, hogy megtekintse. Akkor megint nem tetszett neki. Reggel azonban kisütött a nap. Akkor megint tetszett neki.

„Ha nem mosolyogna - mondogatta magában -, akkor nem érne ennyit. De mosolyog. Olyan édesen mosolyog.” Ebbe aztán meg is nyugodott.

Karácsony estéjén maga vitte rokonaihoz, titokban, anélkül, hogy látták volna előzőleg, a karácsonyfa alá állította. Amint sógora meg a húga megpillantotta az ajándékot, kissé elmosolyodott, de kissé meg is döbbsent.

- Milyen kedves vagy - mondogatták. - Köszönjük, nagyon köszönjük. De miért vered magad ilyen költségbe.

- Tetszik? - kérdezte a tanító.

- Nagyon szép - biztatgatták, de nem néztek a gipszangyagra, mely a maga gyári ízléstelenségével, mintha elsötétítette volna a karácsonyi gyertyák vidám lobogását.

- Az a szép rajta - szólt a tanító zavartan -, hogy olyan édesen mosolyog.

Gyászos hangulatban vacsorázott. A villanyok szikráztak körötte, a fánk párja összeölekezett a fenyőfa s a csepegő viaszgyertyák szagával, a poharakban topázzsínű és rubinvörös borok csöpögtek, de ő csak hallgatott, gondolkozott és ivott, egyre többet ivott. Nézegette a sógora nyakkendőjét, s az jutott eszébe, hogy ő sohase tudna ilyet kiválasztani. Amit magára vesz, az nem áll jól neki. Bútoraik is milyen furcsák, és mégis finomak, fogalma sincsen, hogy miért.

Éjfél felé, mikor asztalt bontottak, és átmentek a másik szobába, oda, ahol a karácsonyfa alatt a gipszangyal állt, a bortól egyszerre megoldódott a nyelve.

- Nézd, sógor - mondogta kötekedve. - Én szeretem az egyenes embereket. Miért nem vagy hozzám őszinte. Érzem, hogy te lenézel engem. Igenis megvetsz engem, te is, a húgom is.

Sógora tiltakozni próbált, de ő nem engedte:

- Hallgass! - folytatta emeltebb hangon. - Vacsoráztunk. Jól van. A vacsora pompás volt. Megöleltél, amikor idejöttem, szívesek vagytok mind a ketten, tenyereteken hordoztok. A vacsoránál sört ittunk. Hol a söröskészletem? Lásd, már nem is emlékszel rá. Két évvel ezelőtt hoztam nektek egy söröskészletet, poharakat meg egy kancsót, arany betűkkel volt ráírva: *Emlék*. Hova tettétek? Az üvegszekrényben se látom. Kidobtátok a szemétre. Megkínáltál cigarettával is. A cigarettatárcámat, azt a szép cigarettatárcát se hordod. Szégyelled. Valld be, hogy szégyelled.

- Részeg vagy - mondta a sógor.

- Nem vagyok részeg - kiabált a tanító. - Én már napok óta nem tudok aludni, mert érzem, hogy ti gyűlöttök engem, igenis, gyűlöttök engem, csak azt nem tudom, hogy miért. Mit vétettem én nektek? Miért nem jók az én ajándékaim? Ezen is mosolyogtatok. Ne tagadd, mosolyogtatok rajta. Legjobban szeretném összetörni az öklömmel ezt az angyalt, ez a szegény, szép, fehér angyalkát, mely azt mondja nektek, hogy szeretlek benneteket...

Föl is kelt, és karjait fölemelte, a karácsonyfa felé tántorgott, hogy összezúzza a gipszangyalt. Csak a húga tartóztatta föl.

- Részeg vagy - ismételte a sógora. - Részeg.

- Nem vagyok részeg - rikácsolt a tanító, és sírva fakadt. - Csak fáj, nagyon fáj, itt - és a szívére mutatott. - Rátapostatok.

Vizet, feketét itattak vele, lassan ki is józanodott és elcsitult. Akkor egy kocsiba rakták, hazavitték szállójába, ott lefektették. Megígérte nekik, hogy másnap meglátogatja majd őket, de a hajnali vonattal hazautazott, a tanyára.

Pár nap múlva levelet kaptak tőle, abban bocsánatot kért, mentette magát a „karácsonyi botrány” miatt, azt írta, hogy nagyon ideges.

Otthon, a szünidő alatt, komoran járkált föl-alá kis szobájában. Abbahagyta a pipázást is. Elővette hegedűjét, próbált valamit játszani, kétségbeesetten tette vissza tokjába. Nem tudott jól hegedülni. Izgalmát mégis legjobban csillapította a bor. Részegen feküdt le, és reggelenként sápadtan, borostás állal ébredt.

Januárban valami gazdához volt híva disznótorra. Akkor is sokat ivott. Egyedül ballagott haza a végtelen pusztán. Sűrű hó esett. A hóra vékony jégkéreg fagyott. Ment-mendegélt a fehér éjszakában, lógatva sovány fejét. Gémeskutakat látott, behavazott boglyákat, kukoricagórékat, pajtákat és istállókat. Közben elfáradt. Leült egy fatörzsre. Akkor egyszerre valami elérzékenyülés fogta el, és sírni kezdett. Könnye lecsorgott, és azonnal megfagyott. De jólesett sírnia. Szűrte az édes szomorúságot. Eszébe jutott a söröskészlet, a kancsó, amelyre aranybetűvel van ráírva: *Emlék*, a kínaezüst cigarettatárca az ágaskodó lóval s a gipszangyal is, mely oly édesen mosolygott. Az is eszébe jutott, hogy valaha a képzőben tanult Michelangelóról, aki haragos és gyönyörű, erős és bajnoki angyalokat faragott, és hogy vannak dalok is, melyek teljesen el tudják mondani, hogy mi fáj a szívünk mélyén. Siratta életét és kicsiségét. Megsiratta a szűk homlokát, garádicsosan nyírt haját, kitérdelt nadrágját, szemét, mely eddig vak volt és nem látta a titkos szépséget, s megsiratta a gipszangyalt, mely oly szomorú és igénytelen volt, mint ő. Édes zsibbadtság bizsergette tagjait, és lassan elálmosodott. Álmában a gipszangyalt látta, aki fehéren, mint a hó, feléje mosolygott, és egyre közeledett, egyre nőtt, eleinte csak akkora volt, mint egy ember, később azonban akkora lett, mint egy ház és egy hegység. A gipszangyal szelíden karjaiba fogta, és ő boldogan hanyatlott oda, engedte, hogy magához szorítsa, fölemelje a fatörzsről, és vigye-vigye, fölfelé.

1913

BOCSÁNATOT!...

1

A gavallér éjjel három és négy közt bement a kávéházba. Kissé szédült a sok szesztől. Szeme előtt vörös pillangókat, freskóangyalokat látott.

Gomblyukában - bár február volt - tearózsa alélt, mely megpörköldött a kávéház forró levegőjében. Kemény, érdekes gavallér volt, kissé színpadias, de nem ízléstelen. Fekete haja sűrű. Könnyű lakktopán, meggyszín selyemharisnya. Nyakkendőjében lángoló skarabeus. Aki azonban közelebbről megnézte őt, észrevette, hogy cipőtalpa lyukas, gallérja kifércelődött, kezelője sápadt a sok vasalástól. Nadrágjai széle pedig rojtos, rongyos.

Vele szemben a tükörnél egy furcsa alak ült. Tétlenül, összekulcsolt kezekkel nézett bele a semmibe. Haja szőke, nagyon ritka, úgyhogy már átgömbölyödik rajta a kopasz elefántcsont golyó. Első pillanatra nem lehetett tudni, mi történt vele.

Azt művelte, mint a többiek, akik a bársonypamlagokon boldogan kotolnak álmaikon. Ez az éjjeli kávéházak csendélete. A szesz már elvégezte kötelességét. Most az emberek szórakoznak, egy márványasztalra, egy gyufára, egy székre néznek, s arcukon mozgalmas élet folyik, mintha - valahol belül - kártyákkal, színes lapokkal, fényes üvegekkel játszanának.

Az egyik elkomorodik, és ezt mondja: „Én vagyok a világ mártírja.” A kövér ember pittyedt szájjal sír: „Szegény, kis árva fiúcska vagyok, eltévedtem az erdőben, vezessetek haza.” A sarokban ülő jóságosan prédikál: „Szeressétek egymást, édeseim.” Az az úr kegyetlen: „Meggyilkollak mindnyájatokat.” Csak látszóan némák és mozdulatlanok a részegek. Székük olyan, mint a hinta ülőkéje, s röpülnek, részeg egekbe hintáznak.

A ritka hajú szőke azonban azt mondja: „Szent vagyok.”

2

- Szervusz - kiáltott át hozzá a rongyos gavallér. A szőke erre összezsugorodott, mint a sün.

- Szervusz, szőke - ordított az ismeretlenre még erősebben. - Ülj ide.

A gavallér már feszítette izmát, mert verekedést várt. Más történt. A szőke alázatosan odacsúszott az asztalhoz, mélyen meghajolt előtte, és a szék szélére ült.

- Beszéljünk - parancsolta a gavallér.

- Kérem szépen...

- Mi vagy?

A szőke köhögött.

- Népköltő.

- Micsoda?

- Népköltő.

Csokorra kötött, babos nyakkendő lobogott a népköltő piszkos gallérján. Úgy festett ebben a körúti kávéházban, mint valami eleven anakronizmus. A gavallér elnevette magát.

- Mondj néhány népdalt.

A fűzfapoéta szavalni kezdett. Régi, avas verseket a falu kis harangjáról, a leánykák rózsapiros ajkáról, a jóságos, drága anyjáról. Aztán énekelt is, repedtfazék-hangon. A gavallér zsebkenőjébe fojtotta nevetését, csurogtak a könnyei, pokolian mulatott.

- Miért rúgtál be, zshivány? - kérdezte tőle a gavallér.

- Tegnap halt meg az édesanyám - mondta a népköltő, s mélyen ránézett az elegáns úrra, ki kissé megriadt a szemétől.

3

A gavallér ágyában ült - ingben -, reggel hat órakor. Gyertya lobogott éjjeliszekrényén, s ezüstkanállal veronált vett be. Nem tudott aludni.

Emlékezett arra, hogy az az ember még egyszer melegen megszorította kezét, és a gázlágnál még egyszer látta szemét, mely olyan, mint egy kutya szeme.

- Nevetséges - vigasztalta magát -, mi közöm hozzá. Bizonyára már nem is emlékszik reám.

Visszafeküdt ágyába, de alig konyult le szeme héja: megint látta a szemet, a fűzfapoéta szemét, mely riadtan forog feléje, irgalmat esdekelve.

A gavallér nem volt jó ember. Gyerekkorában békákat, bogarakat kínozta, fecskéknek kitépte szárnyát, és gyönyörködött, hogy vergődnek a véres homokban. Később az embereket boncolta. Szerette a nyomort. Gyakran látogatta szegény rokonait, kiken nem segített. Éjjel részletesen kikérdezte a sarki rendőrt kereseti viszonyairól, takarítónőjével tárgyalt a megélhetés lehetőségeiről, aljas szánalommal púpos embereket s nyomorgó piktorokat vigasztalt, hogy az életüket elviselhetővé tegye. Közben hízott az önérzete. Kísérleti nyulai rendszerint eltűntek. Amint azonban most a párnán vergődött, világosan látta, hogy minden nyomorult közt ez a népköltő volt a legnyomorultabb. Milyen csendes volt és bánatos, a szeme milyen mély, és milyen-milyen szánalmas az egész figura itt, a budapesti környezetben.

Felöltözködött, hogy utánamenjen. De a lakását nem tudta. Künn köd hullott, az idő hideg volt, szeles és zegernyés.

4

Fényes délben, mikor a tükör előtt betűzte nyakkendőjébe a skarabeust, így gondolkozott:

- Az ember néha egy citrommagon is nyakát szegi. Fene egye meg ez a népköltő, egyre bánt, el kell intéznem. Estére bankot adok a körben, s aztán ha nyerek - ma bizonyosan nyerek -, átnyújtom neki a pénzt.

Még aznap délután elment a kávéházba, és várta az emberét.

Két hét múlva megtalálta, éjjel három és négy közt. Egy kis márványasztalnál ült, és aludt tejet ivott.

- Ó, ismer még? - kérdezte félénken a gavallér.

- Hogyne - mondta a népköltő.

- Régóta keresem.
- Engem?
- Sokat gondoltam magára - vallotta a gavallér, és elpirult. - Nagyon tetszettek a dolgai.
- Igénytelen versikék.

A népköltő lehunyta szőke pilláit, szeplős szemhéjait. A gavallér érezte, hogy evvel az emberrel nehéz dolga lesz. Nem hagyja magát vigasztalni. Legjobban szeretne volna megcsókolni fehér, különös arcát. Most azonban, mikor józan, a szemében öntudat ég, és nem is annyira szánalmas, inkább önmagát szánja. Kíméletesen kell megvigasztalnia.

- Holnap találkozunk - szólt a gavallér -, fontos, nagyon fontos dolgot akarok mondani.

5

A találkozás meg is történt.

Ismét ültek egymással szemben értelmetlenül. A gavallér hallgatott, hagyta, hadd beszéljen magáról. Evvel újabb, még sűrűbb szomorúság ereszkedett lelkére. Fájt, kimondhatatlanul fájt neki ez az ember.

- Kérem, majd én fizetek - szólt, mikor menni készült -, engedje meg.
- Nem - tiltakozott a poéta, és ránézett. - Itt a kocsim, jöjjön sétálni.
- Majd máskor.

A népköltő elballagott kitérdelt nadrágjában, s arról gondolkozott, mit akar ez a tébolyult ismeretlen. Kicsit félt is tőle. Mindössze pedig egy szót kellett volna mondania. Azt, hogy megbocsát. A gavallér kétségbeesett, ökölbe szorult a keze, de azért még nem adta föl a harcot.

6

Egy hónapi taktikázás után végre leültette kártyázní.

- Most majd kifizetem - gondolta.

Dühösen játszott, hogy mindenét elveszítse, odaadja a nyomorult flótásnak, és végre-valahára megszabaduljon tőle. Néhány forduló után a gavallér elnyerte a fűzfapoéta minden pénzét.

- Folytassuk - hebegett a gavallér -, játsszunk hitelbe.
- Nem.
- De engedje meg, hogy legalább kölcsön adjak.
- Nem.
- Az isten szerelmére, fogadja el ezt - és feléje tolt néhány nagy bankjegyet.
- Nem - mondotta, és megint ránézett vádoló szemével. A gavallér erre határozottan, nagyon keményen kezet fogott vele, és elment.

Otthon leroskadott egy székre. Töprengve harapdálta a száját. Az ember veszedelmes portéka: robban! Nem szabad vele kísérletezni. Nincsen és nincsen és ezerszer nincsen bocsánat.

Mit tegyen mostan? Sok megoldás állott előtte. Bevallja neki, hogy megbánta tréfáját. A másik, az egyszerűbb az, hogy utalványon visszaküldi pénzét megduplázva. Aztán még néhány megoldás. Valamennyi kétes, s talán egész életében így fog vezekelni - remény nélkül - újabb álmatlanságokkal, még ostobább gyötrelmekkel.

A gavallér egyik megoldást sem választotta, annyival is inkább, mert hirtelen eszébe ötlött az egyetlen, az igazi, a legegyszerűbb.

Írómappájára nagy betűkkel ezt írta:

„Nem bocsátott meg.”

Aztán az ajtóhoz ment, a négy vascsavarral odaerősített ruhafogashoz, melyen a cseléd reggelként télikabátját porolja, és ott - nagyon gyorsan és gavallérosan - fölakasztotta magát.

Reggelig lógott így a fehér ajtón, elegáns fekete ruhában, lakktopánban, meggyszín selyemharisnyában, súlyosan és szomorúan, mint a föld keserű gyümölcse.

Reggel a cselédje vette észre.

1913

GYŰ...!

Egy rengeteg, kék Mercedes kanyarodott a hotel elé. Benne négy ember volt. Egy fehér, sűrű hajú művész, egy francia orvos, egy kövér, arany pápaszemes impresszárió, és a főülésein, viaszhalványan és szomorúan, a ruganyos bőrülésbe belesüppedve ült a kis zseni, a nyolcéves hegedűművész, a csodagyermek.

Úgy szállt le, mint egy törpe király. Az autó kilincsét megfogta, ráhágott a lépcsőre, merev nyakkal a hotel ajtaja felé tartott, ahol a portás - alázatosan - a földig hajolt előtte. Ő csak biccentett a fejével, gépiesen és blazírtan. Lépegetett felfelé, a piros szőnyegen, a szobájába, langyos vízben megfürdött, teát ivott, és megfésülködött.

- Monsieur - mondta az impresszáriónak -, kicsit egyedül maradok. Levelezésemet akarom elintézni. Este a szupéra sem megyek el.

A kezét kissé felemelte, udvarias türelmetlenséggel megmozdult, mint a fejedelmek, mikor tudtul adják, hogy az audienciának vége.

Az impresszárió mosolyogva fogott kezét a csodagyermekkel, és magára hagyta. Elintézte a csomagjait, amelyeket még mindig cipeltek a szolgák, tizenkét bőröndöt, két kosarat, és végül a legértékesebbet, a vagyont érő ódon hegedűjét egy szomorú, koporsószerű tokban maga a szobapincér adta át az impresszáriónak. Lassankint mindent elhelyeztek a szobájában, a szolgák lábujjhegyen tűntek el, a hotel folyosója elcsendesedett. Most már csakugyan egyedül volt.

Írni akart. Az íróasztal a szoba sarkában állott. Hogy megnézzé, van-e tinta és levélpapír, erőlködve a székre mászott, mert hiába ágaskodott, nem tudott felemelkedni a magas asztal szintjéig. Végre azután írni kezdett, az anyjának. Leírt egy nagybetűt, két kisbetűt. De unottan abbahagyta. Nem ment az írás. A kottákat jobban ismerte, mint a betűket. Csak a nevét tudta lefirkantani - gyorsan és olvashatatlanul - azokra a névjegyekre, amelyeket az autogramkérők egy tapslármás est után eléje tartottak az öltözőjében, de az írást - alapjában - haszontalan dolognak tartotta. Ezzel el is intézte a levelezését.

A díványra heveredett. Hosszú, nagyon hosszú szempilláit lehunyta, amelyek beárnyékolták átlátszó és ideges arcát. Homlokát pedig hirtelenül összeráncolta. Ez az év zaklató és lihegő hajsza volt. Fülében a vonatkerék kattogása, a hajók füttye, az óceánok zúgása, amelyeket alig két hét alatt szelt át, és apró koponyájában képek, amelyek az ő kis életét rakták ki. Egy madridi esetre emlékezett, amikor egy öreg hölgy gyémánt mellűt adott neki. Brazíliában térdére ültette egy fekete bőrű herceg. New Yorkban két narancsot kapott. Koppenhágában valaki homlokon csókolta. Bécsben megsimogatta egy osztrák főhercegnő. Annyi ember, annyi föld és annyi nagy-nagy víz. A világ azonban unalmas és kicsi.

Anyjára csak homályosan emlékezett. Két szem volt előtte az anyja; két nedves és tág szem, amely rámeredt egy délelőtti két évvel ezelőtt, mikor bepakolták és elvitték tőle messze útra. Apját sohasem látta. Nem vágyódott sem az anyja, sem az apja után. Sohasé sírt. Néha valami makrancos türelmetlenség gyötörte. A szoba egy sarkába húzódott durcásan, mint egy kis állat, mint egy öreg bölcs, mint egy groteszk majom, és toporzékolni szeretett volna. Jó nevelése azonban mindig megakadályozta abban, hogy valami merészet és illetlent tegyen, és a síkos francia nyelv, amely elfelejtette vele anyanyelvét, hasonlóan nem engedte, hogy a szíve szerint - őszintén és brutálisan - beszéljen. Ezek a belső küzdelmei arcán is nyomot hagytak. Az ajka kissé elfehéredett. Nyafogós és szeszélyes lett. Nyújtózkodott, mint a lázbeteg, ásított, különös kívánságokkal állott elő. Arra gondolt, hogy ötéves korában két hónapig feküdt kanyaróban, és

akkor olyan boldogan hullámozott körülötte az élet, napfény sütött a paplanára, a párna fehér és puha volt, az ágy pedig egy végtelen domínium, ahol szabadon hancúrozhatott. Le és föl sétált a szobában. Meg-megállt a tükör előtt, hátratett kézzel. Nézte liliputi alakját. Hosszan növesztett haját homlokára csapta, azzal a pózzal, amellyel a dobogóra szokott lépni. A mosoly nem sikerült. Édes és naiv mosolyát erőltette, amely azelőtt oly természetesen fakadt, de szája elfintorodott, a kezeivel pedig legyintett, mintha ezt mondaná:

- Öregszem.

Az impresszárió halkán kopogott az ajtón. Bedugta a fejét, meglátta, és látásától visszadöbbsent.

- Csak nem beteg?

- Dehogy, uram. Kissé indiszponálva vagyok. Különben örvendek, hogy láthatom.

- Kilenc óra.

- Le kell feküdnöm?

Az impresszárió bólintott.

- Holnap este hangversenyünk van.

Engedelmesen az ágy felé ment, az impresszárió lassan vetkőztetni kezdte. Óvatosan hámozta ki a ruhájából - mint törékeny ékszer a tokból -, és reáadta egyszerű, ízléses hálóingecskéjét. Az ingét összegombolta, nehogy meghűljön, gondosan becsukta, mint a wertheimszekerény ajtaját.

- Jó éjt - mondta az impresszárió, és lefeküdt a másik ágyba.

- Jó éjt.

A kis virtuóz nem tudott aludni. Nézte a sötétben kezeckéit, amelyek fájtak a hegedüléstől. Utóbb már megrokkant az önbizalma. Különösen mióta találkozott a berlini csodagyerekkel, aki alig hétéves, és jobban játszotta Bach *Air*-jét, mint ő. Háta mögött egy fiatal generáció kopogtatott - erőszakosan és vadul -, a karrierjét sötétnek látta. Magát pedig egy korhadtt aggastyánnak. Talán ezektől az apró kisgyerekektől, e pöttön és lázongó semmiktől félt, hogy nem tudott aludni, és most azt is utálatosnak találta, hogy olyan nagyon vigyáznak reá, minden lélegzetvételét ellenőrzik, az étlapját maga az orvos írja elő. Az idő pedig múlik. Esztendőre már kilencéves, azután tíz, és le kell vetni rövidnadrágját is. Közben megéhezett. Éhségét még a vénségénél is nagyobb tragédiának tartotta. Ha ehetne most valamit. De nem rózsaszín, panirozott húsokat és nem undok foszforos főzelékeket, amelyek egészségesek és táplálók, hanem valami egész különöset és gyomorrontót, orvosi rendelés nélkül, lekvárt, sok-sok lekvárt, egy vödör sárga baracklekvárt, amitől úgy elrontaná a gyomrát, hogy egy hétig feküdhethetne betegen.

Reggel az orvos keltette fel. Az impresszárió panaszkodott neki. Hosszan kopogtatta a kis testét, a torkát nézte, a nyelvét.

- Nincs semmi baja - mondta. - Kissé azonban bágyadtnak látszik. Kétórai sétát rendelék a szabadban, valamelyik kertben. Sok-sok levegőt.

Az orvos úgy rendelte neki a napfényes, szabad levegőt, mint valami kék-aranyos medicinát.

A parkban, ahol az impresszárióval sétáltak, a tavasz boszorkánytáncot lejtett. Egy agg tudós márványszobra körül sötét lombok, cifra virágok lengtek, az orgonák pedig hatalmasan ontották a levegőbe lila és keserű illatukat. De nemcsak a föld tarkállott. Az égen apró szín-

faltok reszkettek, a léggömbök, a tavaszi levegő virágai himbálóztak, és az egész égbolt egy mozgó csodakertnek tetszett, amelyben pufók, könnyű golyók, fantasztikus kelyhű véres virágok, zöld almák és sárga dinnyék nőnek. Lenn a földön pedig kisgyerekek álltak, akik fehér cérnaszálon sétáltatták a léggömböket.

Nézte-nézte a gyerekeket. Eddig alig látott ilyen vidám, apró embereket. Akiket ismert, hasonlóak voltak hozzá, többnyire sápadt művészek az orfeumból vagy a színházból, egy nyolcéves arab fiú, aki behunyt szemmel sakkozott, egy orosz akrobata gyerek, pár német és francia hegedűvirtuóz, aki finom frázisokkal hódolt neki. Tágra meredő szemmel nézte a rossz, vidám és boldog ifjúságot.

- Menjünk innen - szólt az impresszárió.

Alig keltek azonban fel a padról, a levegőből leszállt egy halvány léggömb, és engedelmesen - mint egy galamb - a gyerek vállára ült.

A kert másik sarkában egy bűgőcsiga tévedt a lábához.

A szökőkút táján egy karika esett a karjára, amikor pedig újra leültek, egy labda pottyant az ölébe.

Az impresszárió kivette az óráját: Elkésünk. A csodagyerek azonban maradni akart. Beteg, mohó vággyal leste ezt a különös életet, amelyet eddig nem ismert. Az egyik kisfiú cukorspárgából istrángot kötött, amelyet a társa nyakába akasztott, a kezében pedig egy orgonaágból készített ostorral hadonászott.

- Mi ez? - kérdezte bámulva.

- Az egyik a kocsis, a másik a ló. Ostoba kisfiúk ezzel a naiv játékkal szórakoznak. Ugye, komikus? - nevetett az impresszárió.

A csodagyermek nem nevetett.

Némán ment vele haza, és vissza-visszatekintett a kert rácsain át. Otthon várta a mestere. Át kellett vennie etűdjeit, el kellett ismételnie a Beethoven-szonáta prestissimóját, amelyet a hosszú tengeri úton majdnem teljesen elfelejtett.

- Nem megy - szólt bosszankodva a tanítója.

- Gyorsabban, még gyorsabban - nógatta dühösen. - Ezzel nem állhatunk a közönség elé.

Három óra múltán azután végeztek. Az öreg művész szuggesztív akaratával úgy korbácsolta a kis hegedűst, mint egy cirkuszlovat.

- Előre, előre.

A vérszegény ujjak galoppoztak a húrokon, a vonó száguldott, a verseny meg volt nyerve.

- Bravó - tapsolt a tanítója.

Hét óra lehetett, mikor elvált tőle.

- Egy csöpp feketekávé kérek - mondta a csodagyerek. - El vagyok fáradva.

Lassan öltözködni kezdett a hangversenyre. Felvette bársonyruháját, csipkegallérját, ingébe beletűzte gyémánt gombjait, haját művésziiesen összekócolta, arcát egy csöppet kipirosította.

Ekkor azonban valami ájult fáradtság lepte meg. Szédülten támaszkodott a falhoz. Aludni szeretett volna, mélyen, hosszan aludni.

Az impresszárió még egyszer bejött hozzá, és amikor mindent rendben talált, a hangversenyterembe ment, mert már lassan gyülekezni kezdett a közönség.

A csodagyermek a hotelszoba közepén volt, kezében a hegedűvel.

Kinyitotta az ajtót. A folyosón senki. Azzal iszonyú gyorsan futni kezdett, fölfelé a lépcsőn, és meg se állott az ötödik emeletig.

Egy szűk folyosóra ért, ahol már pincérek sincsenek. Vele szemben egy üres szoba feldúlt ágyakkal, az ajtó tárva-nyitva, bizonyára most mentek el a vendégek.

Oda suhan be, lábujjhegyen.

Az ajtót becsukja kulccsal, azután retesszel. Mélyet sóhajt. Leül egy székre. Nagyon boldognak érzi magát. Kiveszi a briliánssal ékes aranyóráját, amelyet egy angol milliárdostól kapott.

Fél kilenc.

A hangversenynek már el kellett volna kezdődni. Boldogan nevet. Vár még egy órát. Akkor hasmánt fekszik a padlóra, úgy kacag.

Egész éjjel keresni fogják, és nem találják meg. Eszébe jut a lovat játszó két fiú. Játszani szeretne ő is. Zsinege azonban nincs. Csak a hegedű van nála. Kiveszi a tokból. A húrjait letépi. Először a g-húrt, amely fájdalmasan nyikkan, mint egy emberi hang, azután a többi, és egy pillanat alatt összehurkolja s a szék támlájába akasztja.

Hol az ostor? A vonót felmetszi a késével, lobog a lószőr, indulhatunk.

Eleinte kissé felhorkan a ló, de azután paríroz, rohan, vágat féktelenül.

Időközönkint noszogatja: - Gyű!

1913

A SÚGÓ

1

Halványsárgák és feketék voltak a fogai, mint a régi zongorabillentyűk. A fahang pedig, mely a fogak közül jött, tompa és bánatos, talán a hivatásánál fogva is kissé halkabb, mint más embereké, akik azzal keresik kenyerüket, hogy fennhangon beszélnek. Homloka sunyi, szeme a földre néz, az arca halvány. Künn, a városon kívül lakott, földszintes házban, mely sokkal mélyebben volt, mint a többi, úgyhogy a sűgő a járőkelőknek csak a cipőjét, harisnyáját és a térdét látta. Ez a térdszemlélet lett később a veszte. A sűgőlyukból egy kardalos lány kővér térdét bámulta két évig, kinek áttört fekete harisnyáit sárga harisnyakötő csatolta össze, s a lány annyira megbűvölte, hogy - hirtelen elhatározással - feleségül vette őt, és levitte magához földalatti odújába, mely a pincék hideg és nyirkos leheletét árasztotta. Kísérteties volt ez a ház. Messze-messze ki lehetett látni a mezőkre, a temetőre, a vasúti töltésekre, ahol vonatok zakatoltak, szüntelenül. A csend megdermesztette a házat. Felesége reggelenként mosdatlanul és kócosan ült egy széken. Ő pedig - hóna alatt piszkos papírcsomókkal - rohant a próbákra, meggyújtotta a villanylámpát, és belebűjt abba a kopott-arany faköponyegbe, mely második lakásává vált.

2

A sűgőnak előbb homályos és zaklatott karrierje volt. Húszéves korában azzal kereste a kenyerét, hogy bűvészkedett. Hosszú művészhatat, bársonykabátot viselt, az arcán nyájas mosoly bujkált. Így köszöntött be esténként a vidéki vendéglőbe, ahol söröző társaságok ültek. Akkor elővett egy elefántcsont botot, egy tojást, egy órát, egy csomag kártyát. Bűvészetei többnyire nem sikerültek. Hiába forgatta hipnotizáló szeméit. Kezei ügyetlenek voltak. Még a részeg emberek is észrevették a suskust. A társaságból rendesen kikeresett egy csempe fogú, csúnya leányt, megfogta az ütőerét, kétségbeesett szerelmet vallott neki. A lány - hálából - elárulta a társaság titkait. Máskülőnben a tojás sohasem változott órává, sohase jött ki az a kártya, melyet gondoltak.

Ilyenkor az „impreszárió” a sőtésben korholta:

- Te botkezű! Ha még egyszer elhibázod, mehetsz.

A bűvész azonban hitt magában, az akarata bűvös erejében. Egy ízben elkérte a tanácsos aranyóráját. Az órát a mozsártörőjével ízzé-porrá törte.

- Tessék megnézni, uraim és hölgyeim - hadarta -, az órát összetörtem.

A társaság belenézett a mozsárba, az óra csakugyan darabokban hevert, arany és üveg-szilánkok közt. Mindnyájan roppantul meg voltak elégedve.

- Most pedig ráborítom ezt a kendőt - mondta -, csak meg kell érintenem a varázssvesszővel, és...

Csend lett.

- ...És koncentrálok az akaratom minden erejét... - Összeráncolta homlokát, erőfeszítés tükröződött az arcán, a szeme világított, mint az indiai fakíroké. Arra a könyvre gondolt, melyből a bűvészetet tanulta.

Egy perc múltán megszólalt:

- Szíveskedjenek önök is koncentrálni az akarataikat. Gondoljanak arra, hogy a mozsárban megint itt van az óra, épen, ragyogó aranyfödéllel, sértetlenül, mint azelőtt.

A társaság ismét koncentrált az akaratát, különösen a tanácsos, aki már kissé - nem minden ok nélkül - nyugtalankodott.

A bűvész pedig a mozsár fölé hajolt:

- Már hallom a ketyegését.

A kendőt ünnepélyes lassúsággal leemelte. Nem mert odanézni, csak a tapogató ujjával kereste az órát, és még jobban elsápadt.

- Valami hiba van - mondta halkan.

Az ujjai üvegszilánkoktól vérzetek.

- Valami hiba esett - sírta, és az „imprezárió”-ja felé fordult könyörögve. - Az óra még mindig nincs itt. Egy, kettő, három. Még most sem. Mi ez...

Azzal lassan a mozsárra szorította a szalvétát, egy pillanatra kiment, és nem is jött vissza többé.

3

Hónapokig bujdosott ismeretlen városokban, keserű szájában a kudarc ízével, elszontyolodva, de hitt magában. Biztos volt, hogy rá még vár a dicsőség. A székely később a föld alá üzte, a pincelakásba és a sűgőlyukba.

- Ó, szent művészet, mennyit kell szenvedni érted.

De mikor a szűnpad porzott a dűhös lábaktól, a hűsűk ordítottak, a hűsnű pedig vűrbe fűgyva fekűdt a dűványon, az idegei kellemesen borzongtak. Halkan és izgatottan sűgött. Egy űv műltán már játszott is. Ott lenn, a sűgűlyuk villamos műlysűgűben mozgott űs gesztikulált, az arcát elfintorította, kezűt - a szerelmi vallomásoknál - szűvűre nyomta, a szeműt kimeresztette, a kűnnyei csorogtak, komikusan játszott, mint majom a ketrecűben. Ezek az estűk megviseltűk. Elűadás után, mikor a fűggűny lement, a kűzűnsűg eltűvozott, űs a tűzoltűk feltűntek a szűnpadon, az arca - halotthalvűny űs verejtűkes arca - bűsan rűmlett fel, mint a hold.

4

A szűnűszek nemigen barátkoztaak vele. Sűtűt űs műly űletűt magűny takarta el, s csak egy sűgűkollűgűja lűtogatta meg nűha - a szomszűd vidűki vűrosbűl - a csalűdjűval. Ilyenkor lűzasan cserűltűk ki impressziűkűt:

- Sűgni, barátom - mondta -, nem mindenki tud. Hallottad, hogy sűgűk? Ha űn „vezetem az elűadást”, űgy megy, mint a karikacsapűs. Mert a sűgű minden. A sűgű a szűnhűz lelke.

A kűt sűgű űsszűbűlűntott. Azon a nűzetűn voltaak, hogy a sűgűknak űs a csalűdjaiknak űssze kell tartani.

Ebéd után megmutatta vendégeinek az emlékkönyvét. Súlyos, több ezer lapos, bőrbe kötött könyv volt ez, melybe „művészi pályája” minden szemetjét összegyűjtötte. Színészek, színésznők, írók arcképei sorakoztak itt egymás mellé, akik emlékmondatokat írtak beléje, buzdító verssorokat és axiómákat, újságcikkek voltak felhalmozva, melyek a színészek sorsáról szóltak, nagy színészeknek a hírlapokból kivágott halálhírei, emlékfűrtök, képes levelezőlapok, rongyos szerepek, referádák a ripacsok vendégszerepléséről, hosszú, kenetteljes színészelmélkedések, mókák és régi színlapok egészítették ki a nyomor és a szeretet e fantasztikus szarkaféskét. Ilyen mondatokat silabizáltak ki: „Előre a Parnasszusra.” Vagy: „Kartárs, mindig ez legyen a mottó: dicsőség és művészet.” Vagy: „Menj tovább ezen a szép, de rögzös pályán, csüggedetlenül.”

- Csüggedetlenül - mondta a sűgő magasztosan.

Az elfogulatlan szemléző nem tudta, hogy miért ne csűggedjen el az a szegény-szegény ember, aki havi száz koronából él. Ő azonban művésznak tartotta magát, talán nem is minden ok nélkül. Mert ebbe a förtelmes és groteszk könyvbe bejegyezte minden emléket, dolgokat, melyek a fölületes ember előtt jelentéktelennek és érthetetlennek tetszettek, de számára az eltűnő pillanatok ízét és mézét örökítették meg.

5

A feleségét gyakran magához vonta:

- Jöjj a keblemre, ó, te szent nő.

A kisvárosban mindenki tudta róla, hogy nem is szent a felesége. A házassága első évében titokban csalni kezdte a sűgőt. Később már nem is vigyázott, a hűtlensége nyílt titok lett mindenki előtt, csak a sűgő nem sejtette. Különb, többnyire nem volt otthon. A hivatásának élt, bohém módon, szegényen és elégedetten. Művésznnyakkendőjét gőgösen lobogtatta. Hajadonfött járt az utcákön, és magában beszélt. Az a sok szó, mely a sűgőlyukban végigsiklott a száján, kissé megzavarta, és részeg volt akkor is, mikor nem ivott bort. Előadás közben szerette volna elrűgni a színészt, a szűnpadon teremni és eljűtszani a szerepét, tiarával a fején, palástban, a tömeg tapsoló lűzától lűngra gyűjtva. Arra is gondolt, hogy darabot ír, vagy képet fest, vagy hegedűlni tanul. A sűgőlyukban elbűjva, mint egy föld alatti állat, sűket vakondok várta a „dicsűség”-et. Szűnház után hangosan beszélve, kalap nélkül szaladt haza, fejében szavak zsongtak, verses és prózai beszédek, királyok, inasok, szentek, zűllött leányok, örűltek végtelen, érthetetlen, hosszú-hosszű szerepei.

6

Egy forró tavaszi délután a kis szobája ajtaján kopogtatott.

- Malvin - sűgta a szokott fahangján -, nyisd ki.

Aztán erősebben:

- Nyisd ki.

Aztán az öklével: - Nyisd ki.

A pincelakásban két hang sűttogott.

Mikor az ajtó még mindig nem nyílt ki, az ablakot betörte a lábával, és a szobába ugrott.

A felesége az ajtónál állt, ijedten, a színház jellemszínésze pedig egy széket szorongatott a kezében.

- Megcsaltatok - ordította, és sírva fakadt.

A jellemszínész felé fordult.

- Te gazember - hördült rá -, te hitvány, te disznó.

A jellemszínész elfordította a fejét, nem is szólt semmit az inába szállt bátorsága. Ő, akit a színpadon nem sérthettek meg anélkül, hogy a másik pillanatban ne feleljen a jambusok zengő gorombaságával, most a fal mellé lapult, mint egy egér.

A sűgő hangja egyre tisztábban csengett, elvesztette szokott gutturális színezetét is, feje vörös haragban fürdött.

- Becsületem elrablója - kiabált valamelyik rossz színdarabból -, boldogságom gyilkosa, hitvesem elcsábítója! - Egy szót keresett, ami méltóan kifejezi színpadi felháborodását. Végre megtalálta:

- Te cenk.

A feleségéhez fordult:

- Te céda.

Most már biztosan állt a szobában. Szerepét gyönyörűen játszotta, a dicsőség elkábította, a gerince kiegyenesedett. Igen, ez az ötödik felvonás utolsó jelenete. „Voltak és a férj.” „Kitörő szenvedéllyel”, tajtékos szájjal kell beszélnie, az ügyelő mindent elrendezett, az asztalon a konyhakés, mellyel az asszony reggel a krumplit hámozta, csak meg kell ragadni és belevágni a csábító szívébe. Lábai toporzékoltak. A padló döngött alatta hatalmasan, s érezte, hogy erre várt, ez a dicsőség, ez a művészet, ez az „élet színpada”.

A kés cikázott a kezében, egy pillanat ezredrész alatt belevágta a színész szívébe, aki meg se nyekkent, szótlánul elterült a földön.

- Ez meghalt - mondta, és eldobta a kést.

Aztán leült egy székre, sápadtan, lélegzet nélkül, mint a művész, aki elvégezte a munkáját, és a dicsőséget emészti. Nyugodt volt és nagyon elégedett. Elérzékenyülés vett rajta erőt, a könnyei boldog, forró patakokban megeredtek:

- Ó, művészet... ó, dicsőség... ó, szent, szent művészet - mondta utoljára.

Zavartan a feleségére nézett, az ajtóra, az ablakokra, s várta, hogy csöngessenek és leeresszék a függönyt.

1913

AZ ALVÓ

Xavér arca sárga volt, mint a citrom. Keze kövér és puffadt, de ez is sárga, köpcös ujján aranygyűrű, óriási jáspiskóval, nyakkendője olyan sárga, mint a fiatal csirkék tolla.

Haja gyér és ezüstös, hasa rendkívül kövér. Általában teste a külső körülmények szerint nevetéses következetességgel változott. Húszéves korában vékony, izmos legénynek ismerték. Tíz év múlva az indiai földeken villámvonatokon robogott, majd a budapesti aszfalton csatangolt, szeme kidüledt a láztól, nyelve is kilógott, olyan volt, mint egy neuraszténias kutya. Negyvenedik évében aranylánca alatt enyhe és költői pocak domborodott. Mikor ötvenéves lett, az étlapját orvosok írták elő, naponta csak két szivarra kapott engedélyt, ásványvizet ivott.

Egy éjjel elszédült ágyában, s reggel lihegve ébredt, nem tudta, meddig feküdt eszméletlenül. Ekkor határozta el, hogy elvonul a világtól, a tót hegyek közé megy lakni, felső-magyarországi kastélyába, és hátralevő éveit csöndes magányban tölti el.

Ismerősei már alig voltak, barátai a világ öt részében elszórtan éltek, nem emlékeztek rá. Elutazhatott, senkinek se tűnt föl. Amikor megérkezett, már szeptember volt, az őszi eső szomorúan, alig látható fonalakban hullott, a hegyekben vörössárga pompában meredeztek a bükkök, a fenyvesek estefelé zúgtak. A Trencsén megyei kastélyon nem sokat kellett változtatni, csak éppen a hálósobáját kicsinyellte. Ezért kidöntette a szomszéd társalgó falait, azt is hálósobává alakíttatta, az ágyát, melyet szintén szűknek, kényelmetlennek érzett, kicseréltette egy alacsony kerevettel, melyet a szoba közepére tétetett, melléje pedig két asztalt, az éjjeli-szekrények helyett, hogy ráraakassa óráját, gyűrűjét, könyveit, melyeket elalvás előtt vagy álmatlan éjszakáin olvas. A hálósoba így ünnepi és jelentős volt. Fehéren állt benne a rengeteg ágy, mint terített lakodalmi asztal. Aki betekintett, az a küszöbön döbbenten állott meg.

Egyelőre ki akarta magát pihenni, és korán lefeküdt. Éjszaka, egy óra felé, felriadt álmából. Hatalmas durranást hallott, azt hitte, hogy pisztolyból lőttek. Zakatoló szívvel ült az ágyban, fölgýjította a villanyt. Pisztolyához kapott, melyet - mint szokta - elalvás előtt fölhúzott ravasszal készített ki, hogy azonnal ráfoghassa a betörőre. A padlóra hasalt, a bútorok alá nézett, a durranás oly erős volt, hogy hangja még mindig a fülében csengett. Félőrai keresés után fölfedezte, hogy a tölgyfaasztala kettérepedt. Alig aludt el, új durranás riasztotta fel, sokkal erősebb az előbbinél. A bútorok, melyek teleszívták magukat nedvességgel, a túlfűtött szobában megereszkedtek, a legyalult fenyőfák hangos üdvözlettel szóltak át a hegyen lengő zöld testvéreiknek, melyek az esőben fürödtek. Az éji hangverseny pokoli volt. Ágyúztak, percegtek, nyikorogtak a bútorok, mintha betegek lennének és lázasan forgolódnának valami hagymázos álomban. Xavér félt, meggyújtotta az összes szobákban a csillárokat, s úgy aludt. Reggel az inas csodálkozva nézte a napfényben kivilágított szobákat. Az ágyban nyitott szájjal horkolt a gazdája.

Egy hónapig élt így, riadozva és betegen. Ez idő alatt a bútorok visszapattogzottak, a szekrények és asztalok megrepedeztek, de aztán elcsitultak, s elcsitultak az ő idegei is. Most már nem félt a zenebonától, járkált a bútorok közt, melyeket láthatatlan, vandál hatalmak összekarcoltak és felhasítottak, a romokon azonban legalább a nyugalom szelleme lebegett. Azt magának se merte bevallani, mennyire elcsüggesztette ez a pusztulás. Úgy hitte, hogy új életének vége, nem sikerült, amit kezdett. Órákig ült magában. Egyre szaporábban esett az eső. A zsöllyébe telepedett, meleg párnák közé, és nézte a pipáló hegyeket, a végtelen, átlátszó, üvegszerű csőszálakat, a csorgó ablakokat. Senki sem látogatta, s ennek örült, mert nem szerette az embereket. Késő délután ébredt, s alig ebédelt, alig öltözködött fel, már ásított.

- Ó, ó, ó - ásított a hegyekre, a síró fákra, a sáros, elhagyott utakra.

A hegyek, a síró fák, a sáros, elhagyott utak pedig visszaásítottak rá:

- Ó, ó, ó.

Nagyon szenvedett az unalomtól, étvágya elveszett, bőre lassanként sötétsárga lett, olyan szívós és csúf, mint az ódon papír. Megrogyggyantan, öregén sétált fel-alá nagy termeiben. Nagyon sokat és rendszertelenül aludt. Ha felébredt, valami sárga likőrt hörpintgetett. Aztán megint leheveredett a pamlagra, ásított, újra ásított, s amint száját kitátotta, látni lehetett fekete fogait és halvány, színtelen nyelvét. Sokszor napközben is elaludt egy székben, szájában megüszkösödött a szivar, és hosszú hamuja fényes ingmellére hullott.

Egy novemberi délután így ült - fásultan és zsibbadtan - a zsöllyében. Már szürke volt a szoba, de a lámpát nem gyújtotta meg. Arra gondolt, hogy nemsokára meghal. Eddig nemigen törődött a halállal, nem olvasott soha, az írókat és bölcseket kissé meg is vetette. Most hosszan, mélyen tépelődött. Élete apró eseményei jelentek meg előtte, gyorsan elvillanó moziképek, melyeket eddig sohase látott. Annyira elmerült személetükbe, hogy szája kissé kinyílt, és homlokát fagyos verejték verte ki. Azon gondolkozott, hogy tulajdonképpen mikor is ébredhetett fel. Bús gombolyagban csavarodtak az idők száalai, nem tudta, merre van az ébrenlét és az álom határa. Amikor este vetkőzött, felvillant a megrémült szeme fehére, úgy érezte, hogy ezt is álmodja, az ágyat, a vetkőződést, és azt, hogy nemsokára lefekszik. A kertben - séta közben - kiesett szájából a szivar, egy parkrészt nézett, mely az őszi párákban ködlött. Nem ismerte ezt a részét a parknak, de emlékezett, hogy álmában már nagyon sokszor járt itt, és kísértést érzett, hogy újra bemenjen a fák és bokrok közé.

Künn pedig szakadt az eső, zuhogtak az ég csatornáai, szünet nélkül. Nem közönséges eső volt ez. Sűrű, súlyos, sötétszürke eső, mely mint folyékony ólom csurog a felhőkből, mindent körüljön, nem gyorsul és nem lassul, hanem biztosan és öntudatosan esik, előnti a hegyi utakat, halk kézzel dobol az ablaktáblákon. Xavér bűvölten feküdt le az ágyba. Néha két napot is átaludt, úgy, hogy csak egyszer ébredt fel, a sötétben elszívott egy cigarettát, de nem tudta biztosan, hogy a cigarettát szívja-e, vagy csak álmodja. Ez a tétovaság szórakoztatta. Idegei, melyek fiatalkorában elványadtak, mámorra áhítoztak, mely puhább és ízesebb, mint a szesz vagy a nikotin. Ekkor találta meg az álmot. Eleinte tiltakozott ellene, erőszakosan fennmaradt, érdeklődni próbált egy és más iránt. Később belátta, hogy a valóságból semmi sem érdekli. Az igazi élet és titok az álom. Mindennap megtörténik az a csoda, hogy a test elbágyad, s a lélek elrepül valahova, de ki tudja, hová? A mozdulatlan alvók olyanok, mint a fakírok. Azok a szemek, melyekre ráborul a szemhéj, látnak, az álmok színes ablakain kandikálnak be, a szembogarak, melyek a sötétben elfeketednek, boszorkányos titkokat lesnek. Úgy érezte, az élet legnagyobb eseménye az, hogy meghal, a napja szenzációja pedig az, hogy elalszik.

Az ágyat egyre jobban megszerette. Ruganyos és tág volt, egészen elveszett benne. Ünneplés mozdulattal heveredett le, úgy ment az ágyba, mint a színházba, felcsigázott idegekkel, karját kissé feltette a párnára, akár a néző, ki a páholy peremére támaszkodik, és előrehajlik az izgató jelenetek alatt. Lassan lehunyta szempilláit: most lebénul a függöny. A fülei zúgnak: most csöngetnek. A köd kavargó, harangoznak, angyalok szállnak a sötétben: most kezdődik az előadás.

Mellette az asztalokon írópapírok hevertek, azokra reggel, mikor felébredt, lejegyezte, mit látott, mint az útirajzot szokás. Mindent számon tartott. Napját jórészt azzal töltötte el, hogy hosszú, véget nem érő jegyzeteit rendezte, javította. Pazarlóknak tekintette azokat, akik az álmokat kidörzsölik a szemükből, könnyelműen, meggondolatlanul elvetik ezeket a nagy, titokzatos kincseket, melyek nem oktanul kerülnek kezünkbe, holott bizonyára van valami

céljuk és rendeltetésük. Legtöbben leendő életüket akarják megtudni belőlük. De vajon csakugyan olyan bizonyos-e, hogy az életért álmodunk, és nem megfordítva van-e, hogy az álmért élünk? Az álmok mindenesetre önmagukért valók, útmutatások, akarnak valamit tőlünk. Igaz, hogy mások az álmokat rendelik alá életüknek, azt hiszik, hogy az ébrenlét a fontos, és az álomból hasznot akarnak húzni, a maguk javára. Ő azonban, ki már semmit sem akart, végére járhat a dolognak.

Alig beszélt, többnyire közönyös és borús dolgokról, vontatott ütemben, szótlánul evett, egy-egy taglejtéssel adta ki rendeleteit. Egy reggel, fölébredés után, mázsasúlyúnak érezte testét, és nagy megerőltetésébe került, hogy átvánszorogjon a dohányzóba, hol egy székre ült. Előtte a kisasztalkán egy doboz havanna, pirosarany pántlikás szivarok, likőrösüveg sárga pántlikával, és egy pohárka, melynek alján néhány csöpp likőr csillogott. Mély érdeklődéssel bámulta a tárgyakat, összeráncolta homlokát, mint aki gyötrelmesen, önmagával viaskodva emlékezni próbál. Meghagyta, hogy semmi áron se zavarják, az ajtókat pedig maga zárta be, kulccsal. Újra leült a székbe. Most már tudta, hogy miért érdekli annyira ez a szoba. Éjjel álmában ugyanitt ült, ilyen helyzetben, ilyen tétlenül, nézte a szőnyegen ragyogó fénysávot, melyet a zsalu résén beszűrődött napsugár rajzolt oda. Csakhogy a fénysáv ottan nagyobb volt. Még egy kicsit ki kellett nyitni a zsalut, hogy minden csalódásig hasonlítson. Ekkor elsápadt a gyönyörűségtől.

A cselédséget a kastélyban folyó élet nyugtalanította, arról suttoztak, hogy uruk, ki sokszor napokig nem mutatkozott, és soha senkivel sem érintkezik, ismeretlen szenvedélynek, valami bűnnek vagy szellemidézésnek a rabja. Mind gyakrabban adott ki érthetetlen rendeleteket. Pár nappal a történetek után behívta az egész cselédséget, hogy az ebédlőben levő bordó függönyöket - oly gyorsan, ahogy csak tudja - akassza a hálószoba ablakaira. Máskor csak egy bútort tétetett át, egyik szobából a másikba, vagy egy tükröt függesztett valamilyen képtelen helyre. Sötét és bús lelkében már látta a célt. Arra a meggyőződésre jutott, hogy az álmait folytatni kell ébren is, szolgálain követte a parancsokat, s várta türelmesen, mi lesz az eredménye. Reggel mindig összerakta az éji álmok teljes díszletét. Néha azt hitték, hogy elborult az elméje. Csikorgó hidegben a nyári fehér ruháját, sportcipőjét, teniszlabdáit kérette, felöltözködött, becsukta az ajtókat, és nem lehetett tudni, mit művel mögöttük. Másnap - váratlanul - tizenegy személyre rendelt ebédet. A szakácsok sütöttek-főztek, az ebédlőben arannyal és ezüsttel terítettek, de a vendégek nem érkeztek meg. Xavér az asztalfőre ült. Kívülről lehetett hallani a pezsgődugók durrogását és a tányérok csörömpölését. Estefelé kiszólt, hogy bontsanak asztalt, az érintetlen ételeket a cselédek ették meg, gazdájuk pedig rögtön lefeküdt.

A kemény tél után csípős, borongós tavasz jött, mely a fenyves erdőkön alig lazította meg a hó tömbjeit, már május felé járt, mikor még mindig csörögtek a gyors hegyi patakon a jégtáblák, összezúzva és szilánkokra törve, mint a kávéházak tükörablakai nagy tüntetés után. A tavasz áldott forradalma nemsokára mindenütt győzött. Belopódzott a hegyek közé, a kastélyba is, fülledt és ametisztkéé éjszakák következtek, melyeknek hullámain könnyen ringott ágya. Xavér apró virágokkal rakta tele szobáját. Az ágyneműire illatszereket fűjt, és új, egészen új, ismeretlen álmokat látott, melyek föl villanyozták, majdnem megfiatalították. Egy öregedő, de ifjúságot mímelő színész könnyedségével mozgott. Kikocsizott a fenyves erdő alá, s egész nap bolyongott, egyedül. Június utolján, egy délután a tikkasztó, vihar előtti hőségben elnyomta az álom. Álma mélységes mélyein nagyon határozatlanul és nagyon tétován egy alakot látott, kit már majdnem elfelejtett, egy nőt, kit valaha nagyon szeretett, s elsodorta mellőle az élet, külföldön, ismeretlen körülmények közt halt meg, egy barátságtalan vendégfogadóban. Már több éjszaka kísértette ez a jelenség. Mintegy egymásra következő szobák sötétjében állt, sok-sok függöny mögött. Nem értette, mit akar tőle, hiszen már vagy harminc éve pihen egy kriptában. Miért jött vissza ilyen váratlanul? Vonásait az álomban még csak sejtette, fátyolosan derengtek, akár

érzékeny lemezen az arcképek, melyeket a fényképész a vörös lámpa fényénél csal elő. Messze, nagyon messze volt még. Szeretett volna eléje utazni, hogy előbb találkozzon vele. Amint lehunyta a szemét, úgy rémlett, közeledett hozzá, kivette már kontyát is, a halványlila szeme - tág pupillákkal - rámeredt, erőlködve, mintha könnyezne, a két füle cimpájában pedig rózsaszín tűzzel szikrázott két briliáns. Nagy-nagy türelmetlenség fogta el. Egy tükör fölé hajolt, hálóinge zsinórját gavallérosan csokorra kötötte, gyér ezüst haját elválasztotta a közepén. Aludni próbált. Kétségbeesetten kereste az álmot. Egyre mélyebben akart belesüppedni, egyre sűrűbb, mákonyosabb zsibbadást vágyott szegény, hogy talán ott, a halál tözsomszédságában, az öntudat vastag fátylai, takarói közt találkozik vele. Nem tudott aludni. Szemhéjai csikorgtak, nem csukódtak össze. Mikor pedig álomporokat vett be, semmit se álmodott. Az alvás nem volt pihenés, csak kétes bódorgás, mely nem vezette célhoz, eltévedt benne, úgyhogy napokig nem ébredt fel. A csengettyűk egy hét óta megnémultak, a cselédség ölbe tett kézzel várakozott. Egyik inas tréfásan mondta, hogy uruk most üli a lakodalmát.

Ilyen sötét tusák után dühöngve ocsúdott. Hiába erőltette emlékezetét, semmire sem emlékezett. Az a hiba, gondolta, hogy még mindig nem alszik eléggé mélyen, jobban le kellene sülyedni, mert csak a mélyek mélyén lehet az álom, és az, akit keres. Este karjába szúrta a morfiumos oltótűt. Könnyen és boldogan elaludt, üde, friss lánggal lobogott fölötté az álom, alig lehanyatló pillákkal, nyitott szemmel hevert a párnán. Ismeretlen örömek bizsergették mellét. Mindennap újak jöttek. Egy hónap múlva halálos adagokat kívánt a vére, de álmodni még mindig nem álmodott semmit. Ismét visszacsúszott abba a fekete mocsárba, abba a forró pocsolyába, melynek hiába igyekezett végére jutni, mindig gyakrabban ereszkedett le ide, bűvár módjára, mindig oktalanabb birodalmakba nyomult. Ezekből a kilátástalan utazásokból holtra fáradtan érkezett meg. Megragadta paplana csücskét, hogy érezze, felbukott-e már. Hajnalfélét új adag morfiumot fecskendezett mellébe. Akkor végre álmodott is. Azt álmodta, hogy sok nesztelen, nehéz, reménytelen bársonyfüggönnyel emelget, míg elérkezik egy szobába, melyben tulajdon hálósobáját ismerte föl, az ágyon könnyedén felkötözkölvén ő maga feküdt, majd jött az inas, ki ezüstitálcán teát hozott, teázni is kezdett már, de egy pillanatban, mikor a kanalat szájához emelte, kiesett kezéből a kanál, és holtan dőlt vissza a párnára.

Xavér kinyitotta szemét, csöngetett, a lidércnyomás hatása alatt rekedten kiabált. Senki se jött. Az inas szokás szerint előbb elkészítette a konyhában a reggelit, hogy azonnal bevigye. Mikor kinyitotta az ajtót, az ura kissé összereszt. Föl is kötözkölt a párnára, hogy jobban lásson. Láta, hogy ezüstitálcán hozza a teát. Most már mindenre emlékezett, és visszakarta nyugalmát. Szigorúan közelebb intette. Kezébe adhatta a csészét és a kanalat, szertartásosan kavargatta a teát, melynek sárga gőze körülölelte megsoványodott fejét. Cukrot is dobott a csészébe, még rumot is öntött, s a kanálára pár csöppöt abból a kis üvegből, melyet keleti útvjáról hozott magával, és az ágy mellett, az asztalon tartott. Miután még egyszer körülnézett a szobában, melynek világítását és helyzetét pontosan fölismerte, szájához emelte a kanalat. A kanál ezüst trillával a földre esett. Szíve pedig - hirtelenül - megállt.

A szeme is tágra nyílt, csodálkozva, érthetetlenül ragyogott. Xavér úgy bámult, mint aki végre fölébred.

1913

AMÁLIA

1

- Anyám, ki ez?

Mind a ketten a hideg szobában állottunk, az arcképes polc előtt. Az anyám kezébe vette a fotográfiát.

- Ez, kisfiam - mondta tompán -, a szegény, szegény Amália.

- Miért nem jön soha hozzánk?

- Mert meghalt, kisfiam.

- Torokgyíkban?

- Nem, kisfiam, meghült tavaly, farsangkor, a dalestélyen. A tánc után jeges málnalét ivott. Hajnalfelé köhögött, és másnap délben már kiterítették. Tizenkilenc éves volt, szegény.

- Szegény, szegény - mondtam szomorúan.

Megragadtam a fotográfiát. Egy magas és finom hölgy volt látható, karcsú, mint a hattyú, márványszínű arccal, bái legyezővel, talpig fehérben. Ez a nő mindig ott állott az arcképes polcon az élők képei, a gyógyszerész sógorok, az ezredes nagybácsik, a papok és katonák között. Óvatosan néztem a képet. Gyermekkoromban úgy éreztem, hogy halottnak lenni előkelő dolog. Az a kényszerű semmittevés, amire kárhoztatva vannak a sírban, a föld alatt, imponált, és mérhetetlenül tetszett az is, hogy a nőket fehérben, virágdísszel temetik el, a férfiakat szalonkabátban, s a fejükre aranybojtos halotti sapkát biggyesztenek. Amáliát vigyázva tettem a többi kép közé.

2

Később gyakran néztem vele farkasszemet. Ha büntetésből nem kaptam ebédet, vagy el akartam bújni, hogy senki se lásson, vagy minden ok nélkül a magányt kerestem, akkor a kép elé futottam. Már megtudtam egyet-mást róla. Egy muzsikusi vette feleségül, aki azóta elzüllött, most egész éjjel iszik, nappal pedig zongorákat hangol. Bármennyire tetszett azonban a halál ünnepélyes külsősége, kilencéves fejjel is éreztem, hogy a nő elmúlása borzalmasabb, mint a férfié. A férfiaknak csak a feje szép, és csak a feje hal meg, de a nőnek mindene szép, mindene meghal, egyenként, az ujjai, a szemhéjai, elfagy és megrothad a fehér, hullámos melle is, és minden egyes tagja, mely nagyon hozzátartozik. Kétségbeejtő harag szorította a torkom arra a gondolatra, hogy az a drága, virágos baba a kedves orrával, a reszkető kezével, a finom kontyával most a kukacok közt van, és a teste hideg, nyirkos, meredt, nem különbözik semmit a téli földtől.

Figyelmesen néztem a képet. Kékes csillám reszketett rajta. Megállapítottam, hogy az élők arcképei *megbarnulnak*, a halottakéi pedig *megkékülnek*.

Különösen délután sokat szoktam gondolni a halottra. Egyáltalán a délutánban van valami halotti. A telt gyomor elnehezíti a testet. Végtelen, mozdulatlan napsütésben ragyog a sárga homok, mely egészen a tűzfalig nyújtózkodik, a hinta áll, a virágserepek mögé, a kőrakásokba hideg békák bújnak a forróság elől, s szemük mérges tűzzel parázslík. Az árnyékban hűsölő kutya szeme is véres. Csak a macskák ülnek a homokon. Mind a hét macskánk a hinta elé telepszik, körmét élesíti a fák kiszáradt törzsén, tojássárga szemét kinyitja a napra, szembogara vékonyka vonalnak látszik. Ha végigsimítjuk szőrüket, az ujjaink hegyén villamos szikrák pattognak. A hőség, az unalom émelygő undora pincékbe kerget, a pókhálós üvegek közé. Szemem a homályt zöldnek látja. Ha kijövök, akkor az egész udvar vörös. A vizeshordóra hajlok, melynek tükrén látom az arcomat, a vízben apró muslincák keringenek, a száradó kendők, a dongák, az esőcsatornák áporodott illata csiklandja orromat, a vér fejembe tódul, és amint előbbre kúszom a vizeshordó peremén, az öntudatom lassanként elvész, az idegeim bizseregni kezdenek, átadom magam a délutáni mánornak. A hipnózisnak ezt a primitív, de tökéletes módját már négyéves koromban fölfedeztem. Senki se tudott fakír művészetemről. Idővel olyan tökéletessé tettem, hogy a vizeshordóban nemcsak saját arcomat láttam, de egy nőalakot is - magas és karcsú volt, a szeme szomorú, a ruhája fehér, kezében egy báli legyező.

Amália férjét ilyen délutánon ismertem meg. A zongorákat jött hangolni. Már az első pillanatban különösnek tetszett. Kocsin érkezett, mint az orvosunk, és a kezében táskát szorongatott, mely szintén emlékeztetett az orvosunk műszeres, kízó készletére. Életemben először láttam közről olyan embert, akinek meghalt valakije, és a halállal, a végtelennel való közvetlen érintkezés érdekessé tette. Magas fiatalember volt, vállas német, a szeme türkizkék, a homloka, az arca pedig feltűnően fehér. Ebből az arcból imponálóan emelkedett ki egy nemes vágású, merész és szép orr. Sokan azt hitték, hogy részeg, mert az orra vöröses fényben csillogott, és a lépése bizonytalannak mutatkozott. Gyakran kapaszkodott egy fába, a falhoz dőlt, s pár pillanat múlva folytatta az útját. De én tudtam, hogy a könnyeitől volt mánoros, a lábai a bánattól tántorogtak. A keze reszketett, a szeme nem látott világosan, a melle elfulladt. Csak a füle maradt ép. Ezzel a legkisebb negyedhangot is meg tudta különböztetni, a teste, mely ronccsá züllött, gyémántként őrizte a zseniális, pontos hallószervét, a dobhártyáját. Puha bársonykalapot hordott. Mohó, piros szájában állandóan mérges-fekete virzsínia égett.

Leült egy székre. A mi polgári bútoraink közt, alacsony szobánkban szokatlan és stílszerűtlen volt ez az ember, aki a vállán mázsányi terhet cipelt, a szemében olyan szenvedést, amilyent a mi falaink sohase láttak. Attól féltem, hogy a szék összeroskad súlya alatt. Nálunk az élet a reggeli és az ebéd, a felkelés és lefekvés közt folydogál, a maga régóta kivájt útján, biztosan és lanyhán. A hangoló nem való ide. Bizalmatlanul nézegettem a kerevet egyik sarkából, amikor az anyám magára hagyta, és becsukta mögötte a zongoraszoba üvegajtáját.

Vajon mit művel? Először is végigvágat a zongorán oly szédületes gyorsasággal, mintha az ujjai versenyt futnának egymással, és oly hangot kelt a billentyűkön, mintha mozsárban üveget törnének ízzé-porrá. Ördögös varázslatnak tetszenek a futamai. Az ujjá később egy-egy hangon állapodik meg, egy fehér *a*-n, egy fekete *b*-n, melyet hosszú, nagyon hosszú ideig ütöget. A lakásban nincs senki. Nem tudja, hogy a kerevet karfája mögött én lapulok meg. Belemélyed egy hangba, de oly szenvedélyesen, hogy a velő belefárad, a vér elzsibbad, a szemek hipnotizáltan keresik a hangot a levegőben, mint egy végtelen, alig látható cérnaszálat, és az álmos kongás, a tompa darázszümmögés, a bús egyhangúság láthatóan enyhíti a lázát. Két-három óráig ül egy helyben. Azt hiszem, a hangokkal altatja a bánatát.

Egyszerre felkel a székről. Olyan búsán áll ott a szoba közepén - lógó karokkal és lehorgadt fejjel -, hogy cseppet sem csodálkozom azon, ha teljes hosszában végigesik a padlón, és arccal a földnek elkezd hangosan zokogni. Meggyújt egy gyertyát. A gyertyaláng fényes karéja ide-oda libeg a még fényesebb délutánban. Nappal csak a levelek pecsételésekor szokás gyertyát gyújtani. Odamegy a zongorához, szakértő szemmel vizsgálgatja a billentyűket, és belevilágít.

Azután valami hihetetlen és retteneteset látok.

Ez a rengeteg ember, mintha megbolondult volna, ráveti magát a zongorára, melyet mindig szilárdnak és zártnak hittem, a födelét villámgyorsan feltárja, birkózik vele, és mint egy lakatos, mint egy betörő, mint egy gyilkos, brutálisan a hatalmába veszi.

Én tudom, hogy valamit keres.

Itt keresi a szegény, szegény asszonyát, a fekete és tág zongorában, ebben a koporsóban, s most meg akarja nézni, ki akarja venni, magához akarja ölelni.

Csalódottan bámulja a zongora üres testét, a húrokat, a kalapácsokat.

Amália itt sincsen.

Holnap tovább kell vándorolnia, új városokba, pusztákba, nagyúri kastélyokba, minden zongorát kinyit majd, de sehol, sohase akad rá a báli ruhában mosolygó nőre, akinek arcképe ottan áll a polcon, a gyógyszerész sógorok, a papok és katonák közt.

Egy szegény tébolyultat látok menni az országúton, szakadt tarisznyával, könnyes szemmel, görcsös bottal. A halott feleségét keresi. Szegény, szegény.

Tovább már nem bírtam magam türtőztetni. Izgatottan kinyitottam az üvegajtót, térdre estem, sírni kezdtem. A hangoló meglepődve nézett reám. Nem értette, mi a bajom. Valamit mondott németül. Én pedig hosszan, idegesen - magyarul - gagyogtam neki, elmeséltem, mennyit gondolok reá, a halott asszonyára, a fehér báli ruhára, az elefántcsont legyezőre, az arcképre, de egy árva szót se értett belőle. Megsimogatta a homlokomat, kézen fogott, az anyámhoz vezetett. Az este aszpirt és forró teát kaptam, s rögtön ágyba kellett feküdnöm.

Évekig kísértett ennek a délutánnak az emléke, anélkül hogy valakinek szóltam volna róla. Amália alakját egyre édesebbre színeztem ki. A hangolót azóta nem láttam. Egy este az apám tudtunkra adta, hogy elcsapta, mert iszik, és teljesen hasznavehetetlen. Egyebet is megtudtam. Már nem volt titok, miért gyújtott gyertyát azon a titokzatos délutánon, miért nyitotta ki a zongorát, melyet a fűjtatóval porolt, és hangkulccsal hangolgatott. A tántorgását is megfejtette az apám. Mielőtt munkába ment, mindig betért a szatócsboltba, pár pohár jamaikai rumra. A felesége halála után három hónapra megnősült, még a sírját se gondoztatja, bojtorján és gaz veri fel. Befogtam a fülemet, hogy ne halljam a csúf históriát, de a valóságon nem lehetett változtatni, a halott asszonnyal kerek e világon senki se törődött, csak én, a gyerek, a szegény fantaszta, aki valaha a pálinkát könnynek, a részegséget szomorúságnak, a munkát szertartásnak látta.

Amáliát azóta még jobban megszerettem. Olyan árván, elhagyottan búsult az arcképe a polcon, hogy a szívem sajgott, valahányszor elhaladtam mellette. Esténként be kellett mennem a zongoraszobába - négy másik sötét szobán keresztül -, hogy a zongorán álló, tejüveggel fődött szivartartóból szivart hozzak az apámnak. Edző torna volt ez a számomra, hogy kigyógyuljak a képzelgésemből. A lesben álló bútorok közt síró szájjal haladtam előre, és haraptam a nyelvemet, nehogy felkiáltsak. Végre elértem a zongorához. Úgy markoltam a szivarok közé, mintha skorpiófészekbe nyúlnék.

Néha azonban hősiesen megállottam. Minden erőmet összeszedtem, a sötétség, a csönd rémületes gyönyörűséggel bizsergett át a hátgerincemen. Gyerekszemembe kiült az ábránd. A polcon kerestem Amália arcképét. Derengő fénnel világított a sötétben, hosszú szempillákkal, bali ruhában, kezében elefántcsontlegyezővel aludta a képek mély álmát.

Alig hallhatóan susogtam neki:

- Kedves.

Azután lábujjhegyre állottam, és úgy mondtam:

- Amália.

1913

A BOLOND MAGYAR

Sámson úr, a földbirtokos, sárga selyemkabátban reggelizett a verandán.

- A fiúk pedig tanulni fognak - mondta.

Gyengéden a feleségére nézett.

- Akarod, kedves?

Az asszony bólintott, hogy akarja, s kezét az ura ápolt, nemes kezére tette.

Nemsokára aztán fel is költöztek kisvári birtokukról a budapesti házukba. A fiúk pedig tanultak. Az egyik orvosnak készült, a másik beiratkozott a mérnöki egyetemre, az egyik húszéves volt, a másik huszonegy.

A kis orvos egy májusi délután a boncolásnál megvágta a jobb kezét. Jelentéktelen karcolás volt. Maga a tanár mosta ki a sebet, félóráig csurgatta rá a szublimátoldatot, aztán bekötötte. Felkötött kézzel jött haza a fiú.

- Semmi - intett az ép kezével, a bal kezével.

Estefelé pár tized láza lett. Éjjel a tanárok összevagdalták az egész jobb karját.

- Kis baleset - mondta az egyik tanár -, pár hét múlva a kis kolléga tovább boncol.

Reggelre a láz emelkedett. A tanár megvizsgálta a beteget, s félrehívta a szülőket.

- Egy óra múlva visszajövök, de kérem, minden negyedórán mérjék a lázát.

Délben a beteg félrebeszélt.

- A tudomány - dadogta a tanár -, sajnos, a mai tudomány, az emberi tudás...

Délután három órakor aztán a kis kolléga meghalt.

Ez májusban történt, amikor a bátyja a huszároknál szolgálta önkéntesi évét. Temetésén egy kiskatona kardja csörgött. A kiskatona fekete karszalagot kapott, és a temetés után visszament ezredéhez. Augusztusban a nagy gyakorlaton kitüntette magát. Utolsó nap azonban - közvetlen a lefűvés előtt - lebukott a lóról, a porban, az éles napfényben nem vették észre, s az örült svadron megeresztett kantárszárral végigvágatott rajta.

A második halott is beérkezett a kisvári birtokra. Az anya, mint valami fekete rongy, feküdt a koporsón. Haja összeborzolódt, rendetlen csomókban hevert, szelíd, barna, nyugodt haja, amelyet mindig közepett választott el, mindig nagyon simára, a magyar nők egyszerű hajviselete szerint, a régi szentekre emlékeztetően. Arca, a tiszta, a régi, amelyet mintha mindig hideg forrásvízben mosott volna, most felduzzadt, szép vonásai a könnyektől csúf, érzéki barázdákká váltak. Súlyosan ölelte a koporsót egyik kezével, a másikkal pedig tartotta a fejét, a szeméből forró víz csepegett, csuklott a könnyektől, a szájából hányna a fájdalmat.

Az apa nem sírt. Nem sírt a kisebbik fia temetésén sem. Fekete kesztyűt húzott, elegáns volt, rövidre nyírt sűrű hajára rácsapta a cilinderét, s száraz szemmel, szó nélkül jött haza a temetésről.

Lámpagyújtás előtt beült egy kis sötét szobába. A pamlagon végigheveredett, és egy hosszút ásított. Hosszú, nagyon hosszú ásítás volt ez, haragos és jajgató, darabokra töredező, kiabáló és ökröndöző ásítás, mely a végén egy halk, különös, félig nagyon szomorú, félig nagyon komikus sóhajjá bágadt. Később a pamlagon felült. Vakarni kezdte a fejét, mint akivel csupán

kis kellemetlenség történt. Aztán gyúrta, nyomkodta a kerek, szabályos turáni koponyáját, dörgölte hátul a tarkó körül, följebb, a kisagynál, egyre hevesebben, mintha valami ráesett volna. Nem határozott helyen fájt a feje. Bujdosott benne a fájdalom, néha élesen, néha azonban azt hitte, csak képzelődik. Csak viszket, és bolondosan megvakarta a füle tövét.

Fahangon szólt ki a feleségéhez:

- Ma nem vacsorázunk?

A vacsoránál úgy evett, mint máskor, nem sokat, de nem is keveset. Kétszer vett a húsból, a főzelékhez nem nyúlt, a tésztát megkóstolta, és két almát hámozott meg. Az almánál megkérdezte:

- Nincs más?

A felesége intett, hogy nincs más.

Megnyugodott, s bement a szobájába aludni.

Másnap korán kelt, kisétált a birtokára, megnézte a teheneket és a lovakat, beszélt a parasztokkal.

Az ispánja levette a kalapját:

- Nagyságos úr - szólt, és nem tudta tovább folytatni, elnémult az úr tiltó tekintete előtt.

A búzaföldeken találkozott egy kis gatyás libapásztorral.

- Hány hét a világ, öcsém?

A libapásztor bután bámult rá. Ezen nagyon nevetett.

Később aztán gyakran nevetett, a fekete, szivarfüstös fogait vicsorgatta, tele szájjal, köhögve, öregurasan nevetett, bár azelőtt nem volt szokása, csak mosolyogni, azt se a szájával, inkább a szembogara finom felvillanásával.

Aztán csöndesen hízni is kezdett. Különösen az arca hízott el, kis, gömbölyded tokát kapott, mely idegessé tette. Gyakran tapogatta a tokáját, mely puha volt, mint a vaj, fejét leszegte, hogy a nyakával és az állával érezze az idegen húst, s szenvedjen miatta. Így telt el a délelőttje. A szemei is összezsugorodtak a hájtól, s mérgesen pislogtak, mint a disznószemek. Ezeknek a szemeknek a színe valaha kék volt, magyarkék, balatonkék, most mocsárszínűvé változott, határozatlanná, szürkészölddé. Mind gyakrabban elfelejtett borotválkozni is. Deresedő szakállát reggelenként ollóval nyírta. Ez arcának vad és harcias színt adott, olyan volt, mint a szigetvári hős, régi ismert képén.

Egy nyári éjjel nem ment haza aludni. Künn hált a csillagos ég alatt, a puszta földön. Amikor reggel bevetődött a kastélyába, a ruhája csupa szalma, sár és trágya volt, az inge piszkos, a szeme puffadt és véres. A felesége meredten nézett rá.

- Anyjuk - mondta neki -, anyjukom - és elnevette magát.

Sohase hallotta szájából ezt a vaskos paraszti szót, mert mindig előkelően, gazdagon és finoman beszélt magyarul, túlادunai ejtéssel, kényes úri ízléssel. Most még a hangjában is volt valami sértő és csúnya és érthetetlen. Ledobta a kalapját a földre, kinyitotta az ingét, és fűjt. Álmosan szuszogott, a reggeli hőségben elaludt egy széken.

Később váratlanul ő-zni kezdett.

- Ögye mög a fene - kiáltotta maga elé.

Máskor így szólt a feleségére:

- Ne tátsd a prófunt-magazinod.

Vagy ezt mondta az inasának:

- Add ide a tökfödőmet.

A „tökfödő” a fekete szalmakalapja volt, melyet már hónapok óta hordott. Ruhát is csak egyet viselt, egy nagyon bő vitorlavászon ruhát, mely lötyögött a kövér testén, s csak akkor engedte kimosni, amikor már szutykos volt, ezer ránc és gyűrődés. Nyakkendőt sohase kötött. Finom, angol fehérneműi szekrényében sárgultak. Állandóan tarka, puha ingben járt.

- Mi a fenének az a sok vacak - mondta. - Hogy azt is az Isten verné meg, aki kitanálta.

Inni nem ivott, nem kellett neki az ital, mégis alig bírta magával. Szidta az ispánját, a béreseit, a kanászait mint a bokrot. A kocsiszínek alól gyakran hallatszott rekedt hangja:

- Patvart! - Marha! - Kuss!

Mindenki reszketett tőle. Estefelé rendesen a zsebébe dugta a revolverét. A hőség pedig egyre növekedett. Úgy hevert a napfény a természetén, mint valami nyúlós sárga kence, mihez ha hozzányúl az ember, meg kell törülnie a kezét, ragadós és mocskos lesz tőle. Bement az elfüggönyözött szobákba, de ott is meleg volt. A régi diákszobákban, ahol a fiúk nyaraltak - azelőtt régen -, a legyek dongtak. Végtelen szomorú magány kongott a folyosókon. A magány nem valami testetlen dolog volt, de a tárgyak ontották, egy szék, amin a fiai ültek, egy fogas, egy üres jégszekrény. A fiúkról pedig szó sem esett. A felesége, szegény, nesztelenül tett-vett. A haja ismét lesimult, az arca merev, nyugodt síkká fagyott.

Egy délben hirtelen felugrott az asztaltól.

- Menjünk innen, a szentségit! - toporzékolt, és utána sokáig némán járt le-fel a verandán. - Menjünk innen.

- Hová, kedves?

- Hát csak megnézzük ezt a rongyos, nyavalyás világot.

Az asszony nem mert ellentmondani. Tudta, hogy régóta nem hallgat rá. Másnap csomagolt. Az ura pedig megtömte ezresbankókkal az erszényét.

Az úton még bosszantotta a füst, a korom, a sok légy. A kis állomásokon haragosan szidta a kormányt és a vasúti társaságot. A budapesti pályaudvaron már nagyon éhes volt. Bement a vendéglőbe, hogy a berlini vonatig megvacsorázzon.

A pincér hadarta az étlapot.

- Adjon kigyelmed valami böcsületes zabálni valót - mondta, és rácsapott az asztalra. - Nem vagyok kíváncsi a lélottyeire.

A személyzet suttogva, fokozott figyelemmel szolgálta ki, hogy elejét vegye a botránynak. Vacsora végén a bora maradékával leöntötte a borfiút:

- Nesze, öcsém, nagyra nőj.

Lassan indult a berlini gyors, zsúfolt kocsikkal, alig akadt helye. Több fülke ajtaját fel akarta törni. A kalauz azzal fenyegetődzött, hogy leszállítja a vonatról. Erre olyan patáliát csapott, hogy az alvó utasok mind felriadtak. Nagy nehezen helyet szorítottak neki, és dülva-fülva elaludt. Hogy megérkezett, mindennel elégedetlen volt. A magas házak, az autók, a sok ember: ezért nem volt érdemes idejönni. Magyarul kiabált az utcákon, az üzletekben, a vendéglőkben.

- Bolondok vagytok, mindig mondtam, azok is maradtok.

Este a hotelban lefeküdt. El akarta oltani a villanyt. A villany úgy volt felszerelve, hogy mikor a függőlámpa elaludt, az éjjeliszekrényen levő kis villanykörte kigyúlt. Tíz percig nyekergette a kallantyúkat, aztán összetörte mind a két körtét.

- Ide se jövünk többet - mondta a feleségének.

Aztán Franciaországba mentek.

A franciák se akarták megérteni.

- Szilvuplé - csúfolta őket. - Tőlem beszélhetsz, számár francia, szilvuplé... szilvalé...

A telet Londonban töltötte. Elég jól érezte magát, de sokáig itt sem volt maradása. Mikor elment, megbocsátóan intett a kezével.

- Ángliusok, örült ángliusok!

Újra kezdődött a régi hajsza, a csomagolás, az út, a hosszú, nyomasztó, izgalmas út, mely céltalan mivoltában sötét fantasztikumká torzult, a nőnek kálvária volt, a férfinak pedig valami titkos büntető expedíció. Most már sok helyütt ismerték őt. Kis német állomásokon, ahol odautaztában botrányt csinált, a vasúti személyzet ujjal mutogatott rá. Itt van újra a magyar, a bolond. Ő meg haragosan vicsorította a fogát, ajkát az ínyéig felhúzta, nagyokat nyelt, úgy járt a vasúti fülke üvegkalitkájában. Körülményesen utazott, mint valami beteg, csomaggal, plédekkel, vánkossokkal. Felesége pedig kísérte, talpig feketében. Mióta meghalt a két fia, nem vetette le a gyászruhát és nyakáról azokat a nagy fekete gyöngyöket, amelyek olyan feketék, élettelenek voltak, mint a szemei. Ezekből a szemekből tompa fájdalom tekintett ki, az a visszafojtott izgalom, hogy senkinek se panaszkodhatik és senkinek se beszélhet két nagy felnőtt fiáról, akik egymás mellett alusznak a családi kriptában, s az arcképeik egymás mellett alusznak a fekete imakönyvben. Volt a szemeiben azonkívül valami idegenszerű fény is, mely csak mostanában tetszett fel. Valami óvatos, eszelős gond, mely akkor gyulladt ki, mikor az urára nézett, és leste, mikor jön a vihar. Állandóan várta a vihart. Mert néha minden ok nélkül, vendéglőkben, utcán, hangversenyeken, káromkodni kezdett, nők előtt ocsmány, trágár dolgokat kiabált. Ilyenkor az asszony mosolygott. Csitítani nem is merte, csak mosolygott, önvédelemből, nehogy őt is részesnek tartsák benne, szégyenlősen, bocsánatot kérve az egész világtól, szelíden, béketűrően mosolygott az egyik szemével, a másik szemét pedig halkan és kancsalul az urára emelte. Később már akkor is mosolygott, mikor egyedül volt: megtört szemmel és fanatikusan. Ha éjjel az ura aludt, ő kinézett a rohanó fákra, a csillagos mozdonyfüstbe, és akkor is mosolygott, az éjszaka előtt.

A szicíliai nyár vörös fáklyatűzzel lángolt. Azon a nyáron sokan haltak meg napszúrásban. Fenn a víziós égen rémlett egy óriási tűzhányó orma. A magyar kiült a piazzettára. Nem ízlett neki a keserű olasz szivar, összeköpdöste az egész piazzettát. Még a tenger se adott enyhülést, az is felforrt, mint a teavíz, és csak fűtötte a testet. Beleköpdött a tengerbe is. Hiába várták az estét. Az est láthatatlan zsákjából fekete meleget döntött rájuk, mely még fullasztóbb volt, mint a nappali aranymeleg. A szálló szobájában szúrós, kövér szúnyogok táncoltak, a por az orrukat csiklandozta, a levegő kábító volt. A magyar nyugtalanul aludt. Azt álmodta, hogy két fiatal fekete bivaly üldözi, a szelindekei a tarkóját harapják, s a másik percben detektívek kötözik meg, a fényképezőgép elé állítják, lefotografálják, először profilban, aztán szemközt, számmal a nyakában. Zaklatottan ébredt. Az arca, melyet az olasz nap sötétsárgára süttött, sápadt volt, ősz tüskéi szúrtak, szeme vékony résén búsan ragyogott a kékszürke fény. Már nem is volt magyar, csak keleti, valami kövér, elzüllött ázsiai törzsfőnök.

Déltájt órákig cél nélkül ödögtek a piazzettán. Aléltek voltak, a melegtől alig jártak. Az asszony szája reggel óta sírásra állt. Délután aztán nem bírta tovább, kitört belőle, először két év óta.

- Ma két esztendeje - zokogta az asszony -, ma két esztendeje, a nagyobbik fiunk.

A földbirtokos eltántorodott, úgy jött neki a fájdalom, hogy majd felöklelte. Sárga arcát forró vérhullám csapta meg, és ráemelte az asszonyra a kezében levő görcsös sétabotot.

A bot azonban ütés közben kiesett a kezéből, és ő a bot után vágódott, a földre.

- Menjünk innen - kiabálta a földön -, menjünk, mert mindjárt agyonváglak. Ez a marha meleg - ordított, és tépni kezdte az ingét, mely, úgy látszott - rögtön megfojtja. - Ezek a marha taliánok... ezek a marha franciák és ángliusok... ez az egész nagy marha világ...

Ütötte a földet mindkét öklével, a szállodai parkettet, mintha a földgolyót verné.

Testéről pedig ízenként szaggatta le a ruháját. Még felbugyborékolts néhány csúnya káromkodás a szájából, de amint a nyelve hebegni kezdett, kárminvörös arca elsápadt.

Az asszony csengetett, orvost hívatott, jeget kért. Sietve az ágyba emelték. Jégkupacok közt feküdt a magyar, parázsló, véres szemmel, mint valami paripa, amely napokig nyargalászik a pusztán, s aztán elvágódik.

Mire a kis olasz orvos megérkezett, már halott volt.

- Agyszélhűdés - mondta az orvos.

- Doktor úr - sopánkodott eszelősen az asszony -, két fia halt meg egymás után, két nagy fia. Azóta egy jó szavát se hallottam, csak káromkodott és nevetett és dühöngött és végighurcolt a világon, az egész világon mindenüvé, és most itthagyt, és most itt vagyok.

Az orvos zavartan hallgatta a hosszú-hosszú litániát. Künn a kis, szűk utcákon pedig gondolkozott:

„Az első magyar, akit ismertem. Valaha régen a történelemben azt olvastam, hogy a régi magyarok elpusztították az egész világot, s maguk is ebbe pusztultak bele. Ki tudja, hogy pusztítani nem annyi-e, mint szenvedni?”

Kapuja előtt megint rágondolt:

„Különös ember lehetett. Azt mondta a felesége, hogy a bánat ölte meg, valami magyar bánat. Az ilyen egzotikus fajok talán jobban tudnak szenvedni, mint mi. Különben nem ismerem a magyarokat. Nem tudom, mi a magyar bánat.”

1913

GŐZFÜRDŐ

1

Sárszegen évekkel ezelőtt csak egyetlenegy ember tudott franciául. Ujjal mutogattak rá, mikor végighaladt a Kossuth utcán. Dr. Schlossziarik János köz- és váltóügyvéd volt ez, a híres, lelkes „kultúrember”.

Pisze orrán aranykeretes csiptető ragyogott, sárgásbarna szakállat viselt, szigorú szemeit összemorcolta, s úgy járt, mint egy mártír, ki zsakettjén kívül hordozza véres szívét, és más sorsot, jobb, kultúrabb környezetet érdemelt volna.

Igaz, akkor még Sárszeg nem haladt a korrallal. Gazzal fölvert, nyitott csatornában folydogált a szennylé, ha esett, vékony padlón botorkáltak az emberek az utca egyik járdájáról a másikra, és nyáron estefelé a legelőről hazatérő tehének porfelhőket kavartak, akár faluhelyeken. A fűszerkereskedés mellett a téglák közül pitypangok ütögették ki sárga fejüket. Lenn a város alatt szomorúan nyúlt el egy kis tó. Álmos víz csorgott a korhadtt csónakokról, a partok mellett békanyál és sás tengett. A madár se járt erre.

Itt élt a „kultúrügyvéd”, előkelő száműzetésben. Nyáron tornacipőben és fehér nyakkendővel tanulmányútra ment. Télen lámpája mellett a *Journal Amusant*-t olvasta, melyet - nem tudni miért - „az igazi kultúra fáklyahordozója”-nak tartott. Rajongott a haladásért, a természettudományokért. Sárszegen először ő vett írógépet és tolltollat, melyeknek az ottani értelmiség csodájára járt, naponta órákig élt a tisztaság kultuszának az újonnan épített gőzfürdőben, villanyon főzetett, gyorsírást is tanult. A városi urakat mélységesen lenézte, félvállról vitatkozott velük. A vita hevében szeme szikrát hányt, orrlukai kitágultak, mint egy ló orrlukai, s szája véres lett, a vér lecsöpögött sárgásbarna szakállára, mikor kimondta a nagyszerű, megváltó, szent szót, mely az emberiséget egyedül boldogíthatja:

- Progresszió.

2

Júliusban a természettudósok Sárszegen tartották vándorgyűlésüket.

Derék öreg doktorok érkeztek, vidéki tanárok, kik örömmel ruccantak ide le egy kis magyaros murira. A vendégek névsorában azonban őt külföldi is szerepelt. Négy német tudós és egy francia geológus, ki a véletlen alkalmat megragadva, el akart látogatni a magyar Alföldre, hogy széles körű földtani kutatásait tökéletesítse. A „szállásoló bizottság” rövid vita után elhatározta, hogy a franciát dr. Schlossziarik János köz- és váltóügyvéd önnagyságához küldi.

Schlossziarik, mikor ezt közölték vele, leemelte kalapját, meghatottan vette tudomásul a bizottság „kitüntető döntése”-t, érezve saját, európai fontosságát. Még két hét volt a tudós megérkezéséig, de a családi tanács nyomában megállapította, hogy késedelemre nincs ok. Vendégszobává alakították a szalonjukat, az ügyvédné egy bádogmosdót állított oda - bádoglavórral és bádogcsőbörrel -, a mosdóra több fogport, fogkefét, gyógyszappant tett, s előkereste kék selyempaplanát, melyet ők sohasem használtak. Az ügyvéd az ablakra hőmérőt szereltetett föl, a szobába két szobahőmérőt, ezenkívül egy barométert is, hogy a tudós bármikor pontosan tájékozódhassék az alföldi légköri nyomás nagyságáról. Gyöngéd figyelmét

tanúsította az is, hogy a bádogmosdó fölé rajzszögekkel egy Napóleon-képet tűzött. Hódolat a francia nemzetnek.

Oly boldog volt, hogy madarat lehetett volna vele fogatni. Elfelejtette a hosszú-hosszú évek keserű ízét, a megalázásokat, mellőzéseket, s a sörkocsmában szóba ereszkedett alacsonyabb műveltségű kollégáival is. Kopaszos fején a hirtelen örömtől hajhagymái vékony, csenevész hajszálatokat hajtottak. Fogorvosával letisztította fogairól a borkövet. Közben állandóan szépítette a vendégszobát. Hol egy függönyt akasztott föl, hol a kilincseket fényesítette ki szarvasbőrrel, hol egy horgolt terítőt tétetett valamelyik asztalra.

Egy héttel a tudós megérkezése előtt eszébe ötlött, hogy bizony elég gyatrán tud franciául, hiszen egész életében alig beszélt született franciával. Több nyelvtant és szótárt vásárolt, s feleségét, jogász fiát is ráfogta a tanulásra. Szobáikban le s föl járkálva, lázasan magoltak, különösen az udvariassági formulákat. Az ügyvéd nem volt megelégedve az eredménnyel. Egy éjszaka kísértette az a gondolat is, hogy esetleg megszökik vendége elől, de erről a durva védekezésről lemondott, s valami égi csodában reménykedett, hogy ügyetlen nyelve mégiscsak fölvágódik, mint a papagáj nyelve. Családja helyzete sem volt irigylendő. Még csak az *avoir* ragozásánál tartott. A párizsi gyorsvonal pedig nyolcvan kilométeres sebességgel vágatott Sárszeg felé.

3

Azon a napon, mikor a tudóst várták, annyira izgatottak voltak, hogy az ügyvéd - természet-tudományos világnézete alapján - fél gramm aszpirint és fél gramm brómnátriumot vett be, s ugyanannyit adagolt be családjának is. Aztán zsebébe gyömöszölve a francia-magyar szótárat, feleségével, fiával együtt kihajtatott a pályaudvarra. Mind a hárman egy-egy fehér rózsacsokrot vittek vendégük elé.

A gyorsvonal egyik első osztályos fülkájából kiszállt a geológus. Schlossziarik csalódottan tekintett rá, amint a bizottság a kavicsos sínek között feléje vezette. Ő úgy képzelte, hogy a franciák állandóan frakkban és kürtőkalapban járnak. A geológus hórihorgas, sápadt öregúr volt, s inkább egy díjnokhoz hasonlított. Sovány lábán lötyögött a kitérdelt nadrág, szalonkabátját állig begombolta, alig lehetett látni ezüstszürke nyakkendőjét. Kiszáradt arcáról a tudásvágy, a jóindulat és szerénység tükröződött.

Ez némi bátorságot öntött az ügyvédbe. Eléje állt, mélyen meghajolva hallgatta a geológust, ki a francia udvariasságok valóságos kataraktáját zúdította rá, ijesztő sebességgel. Schlossziarik csak mosolygott, majd elvakkantotta magát:

- Oui.

A tudós, ki dicső hazájában a geológia tudományát új adatokkal gazdagította, az oligocén és eocén korszakbeli lerakódásokat jött ide tanulmányozni. Annyira izgatta őt ez a probléma, hogy legjobban szeretett volna, úgy, ahogy van, lefeküdni a porba, beleharapni a földbe, melyet látatlanul is jobban ismert, mint azok a gubás parasztok és kiöltözött kisasszonykák, kik színes napernyőik alatt bámulták őt, amint a kocsin szállása felé robogott, oldala mellett házigazdájával, a boldog, önrzettől dagadó ügyvéddel.

Otthon ebédre volt terítve. Azonnal leültek és ettek. Néhány sikerületlen beszélgetési kísérlet után teljes csönd borult a szobára. Rémülten csörömpöltek a kések, a villák.

Ebéd után az ügyvéd a vendégébe karolt, és sétálni vitte a városba.

Már eleve elhatározta, hogy nem mutatja meg a vágóhidat, a parkot, a kaszinót és Sárszeg egyéb nevezetességeit, melyekkel a városi urak az idegeneket untatni szokták. A természet-tudomány és pozitív világnézet harcosát olyan szórakozásban akarta részesíteni, mely valóban méltó hozzá.

Végigvezette egy hosszú utcán, bekanyarodott egy kis közön, majd egy feketére festett vasrács előtt állapodott meg. Itt előre sietett, mint kalauz. A geológus megadóan követte egy kerten át, mely a vasrács mögött terjedt el. Az ügyvéd két jegyet váltott, aztán az előcsarnokba tuskolta a tudóst, aki hirtelenében azt hitte, hogy valami múzeumba került.

Nem múzeum volt.

Piros csíkos tornaingben, gyékénypapucsban szolgák jöttek eléje, lepedőket cipelve meztelen karjukon. Messze valahol gőz sivalkodott, titokzatosan, mintegy a föld alatt hullámok zúgtak, és a levegő, mely a külső hőséghez, a megrekent és ájult júliusi koradélutánhoz viszonyítva is aránytalanul forró volt, a nedves parafa, a kaucsuk és a száradó ruhák páráitól nehezedett el. A geológus azt gondolta magában, hogy tele gyomorral, ebéd után, kánikulában furcsa dolog gőzfürdőbe jönni. Bizonyára így gondolkozott Sárszeg egész lakossága is, mely többnyire csak télen, reggel és estefelé látogatta a gőzfürdőt. De az ügyvéd azt vallotta, hogy a kultúrának, a test tisztaságának, a modern tudományosságnak mindenkoron meg kell hozni az áldozatot, s biztosra vette, hogy ez a gőzfürdő az Alföld közepén, egy elhagyott kisvárosban, fölszerelve a modern kor minden vívmányával, a kultúrának ez a kis oázisa, a külföldi tudósnak csak kellemes és kedves lehet.

Egy kabint nyitottak neki, melybe habozva lépett be. Itt kissé elszomorult. Lassan vetkőzni kezdett. De mikor kilépett, száraz aszkéta arcára újra ráült a mosoly, szelíden nézett az ügyvédre, ki pucérra vetkőzve ugrándozott előtte, s épp egy kis kacér köténykét kötött dereka köré. A geológus is ilyen köténykét kapott, mely komoly alakját - megfosztva tudományos méltóságától - bohókássá, majdnem kisdedszerűvé tette.

Az ügyvéd belökte a forró medencéhez vezető sárgaréz ajtót. Fülledt, csiklandó hőség támadt rájuk. Apró, fényes izzadtságcsöppek lepték el testüket. A tüdők örült munkát végeztek, az ütőerek úgy doboltak, mint lázrohamokban, a szemek elhomályosodtak, délibábokat láttak. Középuitt keramittéglákkal kirakva, olcsó allegorikus szobrocskákkal körülvéve aludt a medence, mely fölött puha gőzfosztlányok lengettek. Fönn a mennyezeten egy kerek, narancsszínű üvegablak az izzó nyári napsugarakat annyira átszűrte és összetörte, hogy azok mint kései alkonyfények hullottak rájuk.

Most a francia visszatorpant, az ajtó felé pislogott, látszott rajta, hogy szívesen lemondott volna a fürdésről, de vendéglátója betessékelte a vízbe. Itt ült türelmesen, arcán a nyájas, udvarias mosollyal, meregetve a vizet, szökőkutat csinált a két tenyerével, úszkált vagy egy félóraig. Aztán a kis csapóajtón átmentek a sűrű gőzbe. Hosszú jajgatások, zuhanylocsogások, érthetetlen zörejek hallatszottak, melyek képzeletét sejtelmes utakra terelték, s egy kínzó-kamrárt láttattak vele, hol ártatlan csecsemőket hóhérolnak le, s a halálraítéltek utolsó panasza bús hörgéssé halkul. A tűrhetetlen hőség mellett még sötétség is volt, de fehér sötétség, a gőz

fehér és forró sötétsége, melyben a villanykörte úgy pislogott, mint decemberi éjszakán az utcai gázláng.

Lerogyott egy fapadra. Öntudata lassanként alélt. Testét a gőzgöngyölegek - mint fehér vattakötések - körülburkolták. Párizsra gondolt, arra, hogy két nappal ezelőtt még a geológiai intézetben üldögélt, az oligocén és eocén korszakok izgató kérdéseivel foglalkozva. Az, ami most történik vele, ez a valószerűtlenül forró kazamata, ez a süstörgő fürdő egy idegen ország idegen városkájában, nyilván csak álom. Szemeit a sötét mennyezetre meresztette. Az eget, talán magát az Istent kereste ezekkel a szemekkel, melyekben kérdés ült, vajon mivel érdemelte meg ő, a tudomány hű szolgája, hogy ilyen helyzetbe jusson, s vajon mikor szakad vége a súlyos megpróbáltatásnak?

Egy kezét érzett a vállán. Az ügyvéd átvezette a száraz gőzbe, többféle langyos medencébe, majd egy kőpadra fektette, ahol egy markos legény dörzsölőkesztyűvel esett neki, végigropogtatva összes csontjait és izmait. Innen a hideg medencékhez mentek, melyekben kéken borzongott a víz. Pajkos gyermekek gyanánt ugráltak a zuhanyok recés érclemezein, csapok folytak, hullámok buffogtak, szitáló permeteső öntözte fejüket, durva vízkorbácsok paskolták gerincüket, pofozták arcukat, s mikor ráültek egy lyukas székre, alulról tréfás, jéghideg sugarak lövelltek ki. Még a nyújtóra is fölkapaszkodtak. Mert az ügyvéd, ki híve volt a sportnak is, gyakran mondogatta, hogy *mens sana in corpore sano*.

Már alkonyodott, mikor a száradóterembe értek, s egy mogorva szolga rájuk adta a lepedőt.

Schlossziarik rendkívül meg volt elégedve. Amíg törölközött, ragyogó szemmel biztatta vendégét:

- Progresszió.
- Progresszió - hagyta rá az.
- Kultúra.
- Kultúra - bólintott.

6

Künn az égbolt alján csúnya, fekete felhők tornyosultak, erősen villogott az ég. Mihelyt kiléptek a gőzfürdőből, megeredt a zápor, mintha valamilyen titáni zuhanyt indítottak volna meg. Csuromvizesen érkeztek haza, mint az öntött ürgék.

Este a geológus nem is vacsorázott. Prüszkölve, köhögve forró teát kért. A család, tekintve, hogy ezt megértette, fokozott buzgalommal szolgálta ki.

Másnap nem is kelt föl az ágyból. Jelekkel mutogatta, hogy nagyon fáj a feje. A házigazda, noha meg volt győződve, hogy a kultúráért szenvedni és meghalni is dicsőség, most kissé megszeppent. Odaintette feleségét:

- Te, ez megbetegedett. A homloka olyan, mint a parázs.
- Hogy nyög. Mit tegyünk? Hívassunk talán orvost?
- A világért se. Megtudják.

Maguk kezelték, dunyhákat, paplanokat raktak a lábára, de a láz folyton emelkedett.

- Ha ez itt meghal a nyakunkra.
- Irtózatos. Nekünk kell eltemettetni.

Schlossziarik a vándorgyűlést értesítette, hogy vendége a tó mellé rándult ki, ott tanulmányozza a geológiai rétegeket. Házában ostromállapot volt. Senkit se fogadott, az összes zsalukat becsukatta, nehogy valaki is megsejthesse, hogy betegen fekszik lakásán az előkelő idegen, aki - olyasmit sejtett - mégiscsak az ő hibájából betegedett meg.

Betelt egy hétbe is, amíg magához tért. Egy este ismét megjelent arcán a nyájas, udvarias mosoly, felült az ágyban, s értésére adta, hogy el szeretne utazni. Az ügyvéd kocsit hozatott, födelét fölhúzatta, hogy titokban lopja ki vendégét a városból. A geológus, amint az éjféli gyorshoz hajtottak, nézte az eltűnő, törpe házakat, és az járt eszében, hogy valaha, az oligocén és eocén korszakban, itt tenger hullámozott, melyből ő csak egy gőzfürdőt látott.

Schlossziarik azonban újra önérzetesen dörzsölgette kezét. Tudta, hogy holnap megint úgy sétál Sárszegen, gomblyukában a vándorgyűlés jelvényével, mint a progresszió harcosa.

A Kossuth utcában egy kis baj történt. A tudós, aki még nem egészen lábadt föl tüdőgyulladásából, irtózatosan elprüsszentette magát.

Néhányan, kik a kávéház előtti bádogkertben újságokat olvastak, föltekintettek.

- Csöndesen - szólt az ügyvéd, és hadarva magyarul kezdte magyarázni, micsoda szörnyűség lenne, ha meglátnák őket.

Az állomásig tűkön is ült. Attól tartott, hogy a tudós még egyet prüsszent.

De - szerencsére - nem prüsszentett többet.

1914

BOROTVA

Kasornya Kálmán, állás nélküli pincér, reggel korán kádjegyet váltott a népfürdőben. Kis szobába vezették, melynek recés üvegajtaján a gáz lepkelángja táncolt, benn a padlón gyékény futott végig, a fal mellett pedig állott a korhadt fakád.

Magára zárta az ajtót, kétszer. Aztán - kalapját le se véve - megállott a gázláng alatt, körülnézett, mintha még egyszer magába akarná ölelni a szobát, s meghatódnék azon, hogy ideérkezett. Vedlett nyúlprémjén dér fehérlett.

Sokat csatangolhatott éjszaka, kirojtolódott nadrágja csatakos volt, szeme zavart. Egyetlen természetes mozdulata az lett volna, hogyha végigvágódik a szoba padlóján, egész hosszában.

Ledobta kalapját, félresimította gyér haját, kiegyenesedett. Beletekintett az olcsó, zöld tükörbe, nézte az arcát. Lassan kigombolta télikabátját, melyen csak egyetlenegy gomb fitygett, felakasztotta a fogasra, és belső zsebéből kivett egy fekete nyelű borotvát.

A borotvát szétnyitotta, megtapogatta pengéjét, odatette a szalmaszékre.

Még egyszer megnézte, be van-e zárva az ajtó? Senki se járt a folyosón. Ez a pillanat alkalmasnak látszott. Három kemény, határozott lépést tett a szék felé, összeráncolta szemöldökét, és a borotva után akart nyúlni.

„Majd később - gondolta -, piszkos vagyok, előbb meg kell fürdenem.”

A szobában kellemes meleg dongott. Ez arra csábította, hogy levetközzék. Egymás után hajította a földre pecsétet, fényes ferencjózsefét, a barna, bolyhos mellényt, a szürke nadrágot, kinyitotta a forróvizet csapot, s kis, hitvány, elcsigázott gyerektete alig várta, hogy megteljen a kád. A habok vidáman nyargalásztak benne. Előrehajolva nézte a vizet úgy, hogy hátából kiugrott grádicsos gerince, mely olyan volt, mint gyalulatlan deszkán a kemény, csomós faér. Egy perc múlva beleloccsant a vízbe.

Kinyújtotta lábait, hátraszegte fejét a kád kávján, és zsibbasztó forróság hízelegte körül. Úgy rémlett, hogy ágyban hever, hullámok párnáján, a víz édes dunyhája takarja, szeme tüzelt, haja fölborzolódtott, arca pirosra gyulladt. Semmire sem gondolt. Határtalan szabadnak tudta magát. Élete mögötte volt. Babrált a vízzel, eregette a csapokat, bukdácsolt, sűrű, szivárványos szappanhabot vert, megdörzsölte tarkóját, beszappanozta fülét, azután - egyenként - a lábait, és jókedvűen prüsszkölt. Néha a borotva felé pillantott. A víz azonban marasztalta.

- Még van néhány percem - mondta.

A pincér, ki sohase bámészkodott, most - évek múltán - először volt egyedül, és hosszan, boldogan nézte a szoba közepén libegő gázt, a falakat, ruháit, melyeket kétségbeesetten dobott le, örökre. Magát is figyelte. Észrevette, hogy érdekli a teste. Kezét a lepkeláng felé tartotta, hogy lássa a piroskék térképet, a vér derengését és rajta az erek kék vonalait. Fejét leszegte, szemét mellére meresztette, melyet eddig sohase tekintett meg. Bőrét keshedtnek, vajsárgának, de elég jó minőségűnek találta. Különösen megörült annak, hogy lába nagyujját kedve szerint vissza tudja hajlítani. Ötször-hatszor megpróbálta. Mindig sikerült. Vajon lehet-e ezzel pénzt keresni? Meg kellene tanulni hegedülni a lábával, mert ma már kézzel sokan hegedülnek, orfeumba mehetne, csak gazdag mecénást csipne, aki kitaníttatja. Vannak Budapesten láb-mecénások, kik lábművészeket támogatnak? Valószínűtlennek tartotta, de sokáig gondolkozott, már látta is a nevét a lapokban, az orfeum plakátján, a villamos újságban. *Kasornya Kálmán lábművész*. Csak a neve nem jó. Ilyen alkalmakra álnevet választ, angolt vagy franciát.

Sokszor egymás után kimondta nevét, halkán, a fal felé fordulva, belesúgta a vízbe, a csapokba, a szobát megtöltötte vele. Nagyon elcsodálkozott, hogy neve is van, és hogy épp így hívják, Kasornya Kálmán. Nem valami dallamos vezetéknév, de van benne valami szomorú muzsika. Alapjában az is furcsa, hogy néhány betű jelent egy egész embert. Ez a név őt jelenti, fájdalmát, éhségét, testét, melyet megint körülszappanoz, puhán és gondosan. Tiszta akart lenni, makulátlan. Könnyű szappanhabban fürdött, mely a kádban gőzölgő vizet vastagon borította, mint dupla hab a kávé.

Nyitogatta a csapokat, új-új vizet zúdított magára, a szappan már vékony, áttetsző hártává lohadt.

- Még most sem vagyok tiszta - sopánkodott. - Rossz ez a szappan.

Újra kezdte a tisztálkodást. Homlokát bemaszatolta. Ekkor - minden ok nélkül - eszébe jutott egy régi cimborája, a nevét sem tudta, csak azt, hogy két évvel ezelőtt valami markórral együtt szolgált egy ferencvárosi kávéházban, és éjszaka borközi állapotban kilopott a zsebéből egy ezüst cigarettatárcát. Akkor több napig furdalta ez a gondolat. Aztán elfelejtette. Különös, hogy most mindez bántja. Mit akar tőle a markőr? A markőr szegény ember volt. Már emlékezett is reá. Vencelnek hívták, szeme állandóan vöröslött, mintha kisértés volna, szúrós, villás bajuszt viselt, mely úgy ágazott kétfelé, mint a hőscincér bajusza. Kissé belefájdult a szíve, mikor rágondolt. Gyalázat, hogy a szegény ember szegénytől lop. A markőr hetekig mesélte az esetet, de sohase gyanúsította őt. Már csak ezért is vissza kell adnia. Ezt most el kell intéznie, még ma reggel, felkeresni a kávéházban, bevallani, hogy ő a tolvaj. Addig nem halhat meg. Ha az ember elmegy, váljon el békességben.

Ezt elhatározta, de a föltevés kissé megbolygatta azt, amit akart. És még a markőrnél is nagyobb baj volt az újpesti pikolófiú. Mert az ügy nem maradt abba. Később be kellett bizonyítani a kávésnak, hogy a pikoló a tolvaj, aki - miután a telefonfülkében kétszer arcul teremtette - mindent magára vállalt. Szegény kis kölyök szégyenkezve állott a kávéházban, kezében az újsággal, csak nézett a nagy szemével. A pincér elfordult, hogy ne lássa a pikoló szemét. Kétségtelen, hogy miatta csapták el, az ő lelkén száradt, hogy kidobták, s a fiú gyalog, siránkozva indult útnak, és azóta talán miatta éheznek. Félmunkával nem lehet beérni. A pikolót is felkeresi. Holnap vagy még ma, vagy most mindjárt reggel. Csak ezt a két dolgot kell lerázni a nyakáról, aztán visszajön. Még akkor sem késő.

Végigdörzsölte a lábát, új vizet engedett a kádba. Mind a két kezével csapkodta magát. Hadd jöjjön le minden piszok. Dühösen, kétségbeesetten mosdott. Fölállott a kádban. Haja megöszült a habtól, sikamlós testét vastagon borította a puha, lyukacsos, színesen villogó szappanréteg. Fehér, talpig fehér volt. Még a bajusza is, mint egy hóemberé.

Mellét babrálta. Paskolta, gyúrta, csikarta a szívét. Igaz, mi van az asszonnyal? Három hónap óta nem látta. Azóta csak kocsmákba járogat, zongoraverklit hallgatni, kártyázni durákat és máriást. Az asszony kutyamódra szaladt utána, őt-hat utcán, csak neki nem volt szíve feléje fordulni. Most látta felesége kék babos zsebkendőjét is, melyet a szemére nyomott, s később szájába dugta a bolond, hogy ne hallják a sírása. Szegény, szegény, gondolta a pincér. Nemrég hallotta egy cseléd ismerősétől, hogy beállott vicénének, tudja is, hová. Kedves, buta, jó asszony volt.

Az ablakon már feltetszett a hajnal. Ha most felöltözik, beszélhet vele, ilyenkor nyit kaput, a lépcsőházat söpri, a garádicsokat sikálja. Neki is illik egy jó szót mondani vagy mi. Annyira érezte ezt, hogy a forróságtól megszédült, a falhoz kapott, és hogy el ne bukjon, megrántotta a zuhanyt.

A zuhany végigmosta őt. Fröccsenve hullott a hab a szennyves vízbe, és egy pillanat múlva a szoba közepén állott.

- Tiszta vagyok - mondotta.

Mosolyogva nézett a borotvára.

- Kasornya - sóhajtott, mert mindig vezetékevény szólitotta magát, amint a vendégek a keresztnevény -, ostoba számár vagy. Gyorsan, öltözz, intézd el a három ügyet: a markórt, a pikolót és a feleséged. Majd azután beszélek veled. Addig azonban nem.

Dideregve maga köré kerítette a lepedőt, leült a székre, tépelődött. El kellene készülni a halálra, mert oda se lehet készületlenül menni. Ő azonban úgy érezte, hogy aki a halálra elkészül, az az életre készül el, s csak az élhet, aki nyugodtan meg tudna halni. De egyelőre nem ért rá meghalni: sietni kellett a markórhöz, a pikolóhoz és a feleségéhez. Minden porcikája az élete volt. Ellökte a borotvát, betolta a télikabátja zsebébe, öltözködött.

Tervek forrongtak fejében. Ruganyosan lépkedett. Künn a téli nap sárgán, mozdulatlanul égett, mint egy nagy macskaszem, a zúzmarás levegő, a fehér háztetők, a meginduló villamosok az élet kedvét lehelték. Zsebében megtapogatta a borotvát. Arra gondolt, hogy öt perc múlva felesége szobájában lesz, és megborotválkozik. Mert az álla még borostás volt. Nem is értette, hogy a borotvát mire másra lehet használni, mint borotválkozásra.

1914

TÚ

Kacagás, lárma, fény.

A hosszú asztalon az ozsonna hulladékai hevernek. A nők fülében briliánsfüggők, a fehér húsokon áttört csipkék, a férfiak szája - a plaszttron és szmoking fölött - olyan piros a zsíros ételektől, mintha kipirosították volna. Néhány asszony madár módra csipeget a csemegés tálból, mogyorót, mandulát és datolyát.

- Tessék - kínálgatja a háziasszony.

Vilma elé a vőlegénye odateszi az üvegtálat. Vilma kivesz egy szem datolyát.

A következő másodpercben elordítja magát.

Az asztal megmozdul, a szoba - mint mikor a hajót tenger dobálja - ingani kezd, a poharak feldőlnek, az abrosz összegyűrődik, a társaság egy pillanat alatt talpra szökken.

- Mi az? - kiabálnak a férfiak.

- Mi az? - sikonganak az asszonyok és a lányok.

Vilma krétafehéren feláll. Kezét a torkára nyomja. Kétségbeesett, gyors mozdulatot tesz. Végül a lármában, halkán, de olyan határozottsággal, hogy mindenki meghallja, ennyit mond:

- Lenyeltem egy tűt.

Csend lesz. Aztán felszólal a feleselő zűrzavar. Nem lehet, képtelenség, nem lehet. A datolyában pedig csakugyan volt tű. Véletlenül jutott oda, talán a csemegekereskedésben, talán itten, a tű a szájába került, a nyelve, amint lehántotta a datolya bélét, észre is vette, ki akarta tolni, de nem volt ideje, a tű nyílegyenesen a torkába csúszott, onnan pedig a gyomorba került.

Most felzendül a kórus, riadtan, szaggatottan.

- Vízet.

- Rumot.

- Kenyeret.

- Cukrot.

- Forrót.

- Hideget.

- Ül le.

- Maradj állva.

Egy öregasszony, aki mindent citrommal kezel, a kabátok zsírpöttyét éppúgy, mint a torokgyulladást és a fejfájást, elsikoltja magát:

- Citromot.

A háziasszony a telefonhoz szaladt, egy fiatalember, aki tangózni akart a parkett síkos lemezén, és lakkcipőjét úgy kötötte a talpára, mint a korcsolyát, elrohan, orvost hoz.

A vendégek egy része fehér szájjal a másik szobába sompolyog. Lábujjhegyen járnak, és suttogva beszélnek. Néhányan el akarnak menni, veszik a kabátjukat, de a háziak összetett kézzel rimázkodnak, ne keltsenek feltűnést, várják meg legalább az orvost, üljenek le addig a kis szalonba. Nyomban be is csukják az ajtót.

Az ebédlőben magára maradt Vilma és a vőlegénye. A vőlegény erre várt.

- Kedves - mondja alig hallhatóan.

A leány végignézi rajta. Aztán elfordul.

- Hagyjon, kedves - szól. - Hagyjon.

És rányitotta nyugodt, sűrű szemeit. Még soha ily furcsának nem látta a férfit. A szobát nézték, mely feldúltan hevert, az asztalt, a székeket, az almáriumot, melyen egy üvegburás óra járt, az ablakokat, a rájuk boruló plüssfüggönyöket, az ajtókat, a kilincseket, melyek merev, de nyugtalan rézfénnyel égtek. Vilma jól ismerte a szobát. Most azonban sok mindent észrevett, amit máskor nem látott. A függönyök alján bojtok lógnak, tíz-tizenöt kis bozontos bojt. Többször megszámolta. Zsibbasztó nyugalommal olvasta össze az asztalon álló poharakat, a késeket, a kancsókat. Nézett egy kis pisze gipszszobrot is, amelyik a fali tartón állott. Ezeknek azelőtt sohase tulajdonított fontosságot. Magát a szobát is úgy tekintette, mint valami átjáróházat, melyen keresztülhalad, de semmi fontos nem történik benne. Egyszerre érezte, hogy mégis ez a szoba a legfontosabb, a világ minden pamlaga közt legfontosabb az a pamlag, melyen most ül. Sohase gondolt a halálra. Az élet mélységeiről a kupléírók világosították fel, és azok a zeneszerzők, akik a szezon táncdarabjait írják. Valami homályos bizsergést érzett az agyvelejében és a szíve táján. Tekintetét lassan emelte egyik tárgyról a másikra, és végre a vőlegényén állapodott meg.

- Adjon pezsgőt - mondta.

A férfi, aki a hosszú tétlenségtől leverten ült, örült a parancsnak, s felugrott a székről.

- Elfogyott - szól lelkendezve.

- Nyisson új üveget.

A feladat túlságosan nagy volt a számára. Belepirult, aztán elsápadt. A palack fejét asztalkendővel kötötte körül, és erőlködve húzta a dugót. Sokáig tartott. Vilma figyelte. Arra gondolt, hogy ebben a pózban nagyon hasonlít egy pincérhez. A termete is sokkal alacsonyabbnak tetszett, mint azelőtt. Az orrán csúnya vonást fedezett fel, a haja szálában, a rövid és köpcös ujjában, melyeket egyébként férfiasnak tartott, észrevette a parasztot, a cselédet.

- Siessen.

- Rögtön.

A pezsgő tajtékja kifröccsent a szőnyegre.

- Hozza már.

- Azonnal.

Egy kis tányéron vitte hozzá a pezsgőspoharat, de nem engedte inni.

- Ne igyék.

- Miért.

- Árt.

- Nem árt.

A vőlegény tétovázott, vizes, szegény szemei határozatlanul meredeztek.

- Nem bánom, igyék.

- Nem iszom.

- Miért?

- Mert árt.

Percekig farkasszemet nézett a vőlegényével. Nézte, visszafojtott dühvel. Gyűlölködve nézte a testét, az alacsony termetét, a parasztos orrát, a köpcös kezét. Végre nem tudta magát türtőztetni, és kifakadt:

- Egyedül akarok lenni.

A vőlegény sértődötten ment a másik szobába. Vilma megkönnyebbülést érzett. A tükör elé ült. Öltözködés közben órákig vizsgálta az arcát, de most ezt is másnak látta, mintha valami előkelő nőnek mutatkozott volna be, akit eddig nem ismert. Egyszerre elfogta valami öröm. A karjait kitárta. Nyaka kedves és lendületes ívben emelkedett, a termete felmagasodott, a szeme nézése megkeményedett, úgy várt, mint az ötödik felvonás heroinája, aki ünnepi gesztussal öleli magába a világot, és a végzet perceit élvezzi.

Benn a vendégek csoportokba verődtek. Egy fiatalember arról beszélt, hogy a hisztérikák marokszámra nyelik a tüket, egészségük ártalma nélkül. A méltóságos úrnak azonban eszébe jutott a cukorbetegsége, melyet egész jelentéktelennek tartott az orvos, és hátratett kezekkel sétált le-fel a szobában. Különösen a méltóságos úr furcsállta, hogy az ember egész váratlanul meghalhat. Mindenki emlékezett valamire. Ki a régi vesebajára, ki a kehes torkára, ki a vak-belére. Mindenki filozofált. Azok, akik kövérek voltak, zsíros mellüket, a puffadt májukat, az előreneheződő, bőröndszerű pocakjukat idegen tehernek érezték, szerették volna ledobni a földre, megkönnyebbülten tovább szaladni, akik pedig soványak voltak, tapogatták madár-csontú termetüket, és tétován nézegettek körül, mintha húst, izmot, hajat kerestek volna, hogy - mint tűzveszedelemben a ruhát - sebbel-lobbal magukra kapják, és kirohanjanak vele.

A sok lehelettől megrekedt a levegő. Nem mertek elmozdulni a helyükről, de ablakot nyitni sem mertek, mert féltek a meghűléstől. Később az öregurak - a nők megkérdezése nélkül - levetették a gallérjukat. A többi férfi csak erre várt. Némelyik a mellényét kigombolta, a vastag aranyláncát az órával együtt odatette az asztalra. A nők követték példájukat. Egymás után csatolták le ékszereiket, melyek nehezen csüggték izzadt testükön. Ásítottak és krákoztak. Alig volt már etikett. Egy fiatal leány felszakította a blúzáját. Távolabb, a pálma alatt egy öregedő nő kivette álhaját, és nyugodtan betette a táskájába. Az arcokon a festék és a rizspor piszkos pocsolyává olvadt.

Aztán a fény is sértette a szemüket. A társaság megállapodott abban, hogy a csillárt lecsavarják, és csak egyetlen körtét hagytak égni. Most fellélegeztek. Az asszonyok közelebb simultak a férfiakhoz, kezüket odanyújtották nekik, és mint a részeg forradalmárnők, rájuk villantották aranyfogukat. Az urak mozdulatlanul ültek. Gondjaikba süppedtek. Szívták a szivart, kisgyerekesen, mint valami keserű csecset. Hosszú hamuk reszkettek a szivarok végén. A hamu a plazatronjaikra hullott, bepiszkította a kabátjukat, a kezük, az arcuk, az orruk mocskos és szürke volt tőle. Később a hőség még nagyobbá vált. Ki kellett nyitniok az ablakokat. A szoba pár pillanat alatt lehűlt. Hideg árnyékok szálltak a sötét zsöllyék, a riadt emberek fölé. Egy kriptához hasonlított a szoba:

Hirtelenül csöngettek. Egy nyugodt, rokonszenves fiatalember lépett a szobába, az orvos. A sok ember láttára megdörzsölte szemét, visszahőkölt, nem tudta, kik ezek az emberek, akik kigombolták a ruhájukat, összekócolták a hajukat, hamuba mártották a homlokukat, és itt ülnek elszontyolodva, félig meztelenül, csúnyán. Meghajolt előttük. Aztán mosolyogva, imá-dandó biztossággal a másik szobába ment.

1914

VERPELÉTY

Egész éjjel nem aludtam.

Reggel korán kimentem a pályaudvarra. A vonatról lekéstem, és kiderült, hogy a másik gyorsra tizenegyig kell várakoznom az étteremben.

Unottan nézegettem a narancsból, ezüstpapírba csomagolt kétszersültből és almákból rakott gúlákat, a magyar vidéki városok jellegzetes éttermi csendéletét. Nincs melankolikusabb, mint álmatlanul, éhomra bemenni ilyen elhagyott helyiségbe. A sápadt borfiú földig lógó frakkal, fehér asztalkendővel áll előttem. Hozza a kávé. A tej kövér és zsíros, a kávé úgy csorog beléje, mint a lila szilvalé. Kérek talán egy helyi lapot. Ez sem érdekel. A falon járó ingaóra sétálója meg a mutató izgatottá tesz, mindkettő azt mondja, hogy itt még négy órát kell kukoricáznom.

Benn vagyok az Alföld szívében. A város messze van innen, nem érdemes visszamenni, kinn csöpörög a reggeli eső. Különböző türelemjátékot próbálok. Kiveszek a gyufatartóból egy szál gyufát, mereven nézem a fekete fejét, de hamar ráunok, a gyufát ásítva dobom el. Akkor veszem észre, hogy az étterem sarkában ül két ember, és félhangosan beszélget.

Minden második szavuk ez:

- Verpeléty.

Mióta itt vagyok, vagy ötvenszer hallottam ezt a nevet:

- Verpeléty, Verpeléty, Verpeléty.

Az egyik beszélgető sovány. Készen vett nyakkendőt hord, szürke-barna, kopott, seszínű ruhát, ezüst óraláncot. Látszik véres, kicsi szemén, hogy egész éjjel nem aludt. Az előbb még sört ivott, aztán bort, most borovicskát rendel. Mellette ül a kövér barátja, a hideg kályha mellett, szörmealléros parasztbekecsben. Ez nyakas tanyai ember, csizmát visel, török típusú magyar, ellentétben vele, aki afféle alföldi egér-paraszt. Az egyik Dráma cigarettát szív, a másik Sportot. Mind a ketten civilizált, neuraszténias szellemi proletároknak látszanak.

Most a kövér kiböki a száján:

- A tankerület.

Valószínűen tanítók. Később megtudom, hogy kicsoda az, akiről annyit beszéltek. Verpeléty a tankerület tanfelügyelője, hozzá jöttek a tanyáról vagy a faluról, elintézni valami fontos, nagyon fontos ügyet.

- Hallatlan egy alak - csóválta fejét a sovány -, még tegnap is csapkodta az asztalt.

- Hiszen ismered Verpelétyt, tudod, milyen rabiátus ember volt világéletében.

- Rabiátus - szólt a sovány -, legyen rabiátus a kutyájával, ne velem. Ki vagyok én? A cselédje vagyok én? A kutyája vagyok én?

Azzal verni kezdi girhes mellkasát, amely oly vékonyka-soványka, hogy a bordái is kidüllednek belőle. Úgy döngötte, hogy biztosan befájdult a szegény-szegény hektikás melle, zörgött is, mint valami rossz harmonika. Szerettem volna megfogni a kezét: ne bántsa magát, tanító úr.

- Nem! - folytatta egyre tüzebben. - Kettőn áll a vásár. Én teljesítem a kötelességem, de akkor megkövetelem, igen: *meg-kö-ve-te-lem*, hogy emberségesen bánjon velem a felettes hatóságom.

„Felettes hatóságom - gondolkoztam magamban -, van-e ennél búsabb szó?”

A tanító tovább magyarázott.

- Verpeléty ismeri az intencióimat. Részletesen kifejtettem neki. Akkor aztán meghunyászkodott. Az arcába vágtam, hogy most már én - igenis -, én kérem magam ellen a fegyelmet.

- Mit szolt?

- Le akart beszélni.

- És?

- Végül nem tehetett egyebet, tudomásul vette.

- Azt hiszi, hogy kiugraszt vele.

- Rosszul számít - szolt a sovány -, Verpeléty bukik, pozitív értesülésem van, hogy menesztik - és a kezével kitessekelő mozdulatot tett, mutatta, hogyan menesztik Verpelétyt.

- Ne mondd.

- Majdnem bizonyos. Verpeléty - ismétlem - bukik, csakhogy: *fölfelé* bukik - fontoskodott -, Pestre nevezik ki Verpelétyt. Csak a fegyelmimet várja be. Akkor majd eldől, ki a gazember. Azt azonban mondhatom, hogy: vagy ő, vagy én, ketten nem maradhatunk.

Elvicsorította a száját, és kivillant sárga-zöld foga. Alkoholos szemében gyűlölet szikrázott, szája keserű ívben görbült, gyér haja égre borzadt. Világosan láttam, hogy ez az ember meg tudná ölni Verpelétyt.

„Verpeléty - gondolkoztam -, csakugyan cudar állat lehetsz, hogy így megkínzol egy teremtet embert.”

Régi meggyőződéseim, hogy az embereken nem lehet segíteni, mert magukon nem akarnak segíteni, szeretik a nyomort és a bánatot, el akarnak zülleni. Életemben egyetlenegyszer szerettem volna purifikátor lenni. Pezsgős fejjel egyszer a bálteremben köpködve és bőgve elárultam egy barátomnak, hogy csalja a felesége. Erre a legjobb barátom ellenségemmé lett. Azóta a felszarvazott férjeknek dicsérem a feleségüket, bókolok a rossz írónak, s tapsolok a pizsoknak és a butaságnak.

Ezen a reggelen azonban álmatlan voltam, s a rendesnél jobban érdekelt és bosszantott a tanító perpatvara. Már nem hallom a szavát. A beszéd intimebbé vált, a két ember - úgy látszik - a történetek részleteit, az aktatitkokat meséli el. Ülnek az étteremben, várnak-várnak, mintha az érkező vonatok helyett az igazságot várnák. Olykor a sovány a kövér fölébe hajol, súg neki valamit, vállat von. Valami szabálytalanságot követhetett el, de - Isten látja a lelkét -, nem tehet róla.

Újra hallom:

- Verpeléty.

Aztán megint:

- Verpeléty.

Később újra:

- Verpeléty.

Menjenek a pokolba azzal a Verpelétyvel. Csakugyan nem lehet ezt a dolgot elintézni?

Nekem most semmi dolgom nincs itt, és egyáltalában nincs sok dolgom, célom az életben. Talán megpróbálkoznék vele.

Verpeléty lesz a célom.

Arra gondolok, hogy személyesen keresem fel Verpelétyt. Bizarr eszme, de nem lehetetlen. Itt van a bőröndömben a frakkom. Ha felhúznám és feltenném a tegnapi piszkos nyakkendőmet a tegnapi, piszkos kemény ingemre, ezt ízlésesnek, világfiasnak s megtisztelőnek tartaná Verpeléty. Kétségkívül fogadna. Azt hazudnám, a *Tanítók országos felügyelőségé*-nek a fő-fő-főfelügyelője vagyok. Ezzel azonban megjárhatnám. *Az internacionális pedagógiai szervezet* titkárának kellene mondanom magam. Így biztosabb lenne a sikerem. Nem baj, hogy ilyen nincs is. Verpeléty bizonyára korlátolt úr. Az imponál neki, amit nem ismer.

Verpeléty azonban kemény ember. Nem lehet vele komázni. Kiteszem magam annak, hogy megragadja a gallérom, és kipenderít az ajtón, esetleg rendőröket hívat és mint veszélyes szélhámost letartóztat. Leghelyesebbnek látszik az, hogy úgy, ahogy vagyok, felkeresem őt, megmondom igazi nevem, és elárulom neki, mit láttam. Igen tisztelt tanfelügyelő úr, ismerem önt hírből, méltányolom pedagógiai érdemeit, átutazóban vagyok, az étteremben véletlenül hallottam két alázatos szolgája, két kis árva tanítója beszélgetését. Ezek az emberek a nemzet napszámosai - bármily kopott, banális a szó -, a nemzet napszámosai. Kérem, csak ne tessék nevetni. Én láttam a szívüket. Ott az étterem fehér abroszán rángatódzott két összemarcangolt tanítószív. Reggel korán ittak, sört, bort, borovicskát ittak. Ez éppen a vád ellenük, hogy iszákosak és részegen járnak a tanyai iskolába? Ön miatt isznak. Ön miatt nem alszanak. Önt gyűlölik mind a ketten. Ön nevelt belőlük züllött korhelyeket. Legyen ember, legyen megértő, okos, becsületes ember, és változtassa meg drákói rendszabályait, gondoljon arra, hogy egész életüket, családi boldogságukat sötét szálakkal fonja át az ön intrikája, hogy három óra hosszat beszéltek önről, hogy a borovicskás pohárba beleesett a sovány tanító könnye.

Ez se hat rá? Dehogyan hat. Ahogy én ismerem Verpelétyt, semmi se hat rá. Az arca csontos és fákó, duzzadt ajkai fölött bozontos, vörös bajusz szalad, az állkapcái acélból valók, kemények, mint a krokodilus állkapcái. Mindennap megeszik néhány ilyen kis tanítót, früstökre. A marka irtózatossá, a körszakállá nyírott, a vörös szőrös mutatóujján karneol pecsétgyűrű. Ezt az embert nem oly könnyű megpuhítani.

Akkor mint anarchista rontok be hozzá, a döglött és korrupt társadalom örültjeként. Halj meg, zsarnok. Revolvert nem hordok magamnál, fegyverem nincs, csak egy tollkésem, amellyel a hideg vacsorámat eszem. Kinyitom mind az öt ágát, az ollót, a dugóhúzó és a körömráspolyt is. Vérszopó tirannus, özvegyek és árvák sanyargatója, ártatlanok hóhéra, most elpusztulsz, a kövér pocakodba szúrom a dugóhúzó, hogy kilyukad a hájad, és szétfroccsen a véred, címeres gazember.

Lihegve gondolom el a gyilkosságot, úgyhogy kitátom a szám, az arcom is elsápad, s látom, hogy a borfiú csodálkozva néz rám, hozzám siet, mit parancsolok.

- Semmit se parancsolok, édes fiam. Azt parancsolom csupán, hogy rend legyen a földön.

Aztán elnevetem magam. Mosolyogva és sziszegve, epés kígyóharaggal görgetem magamban a színpadit átkokat. Később győz a belátásom. Elmehetnék hozzá mint újságíró, kellemetlen riportra. Ez lenne a legegyszerűbb. Mondd, tata, mi van azzal a szegény tanítóval? Kiírom a neved az újságomba, a tollamra tűzlek, mint egy beteg legyet. Semmi tagadás. Kérek adatokat. Ne fontoskodj, öreg paralitikus. Még ma lefűjsz mindent, érted, másképp véged van. Akarsz látni néhány alcímet: *Alföldi pedagógia*, *Az iskola brigantija*. Még van húsz. Melyiket paran-

csolod? Ugye, egyik se tetszik? Hadd veregessem meg a kövér tarkód, Verpeléty tata, legyünk jóbarátok.

Mégis jobb lenne szőrmentében elintézni a dolgot. Nézem a két tanító arcát, aki már kifogyott a beszédből, és elázottan ült az asztalnál borzasztó komolyan.

Nem hiszem, hogy szívesen fogadnának. Az lenne pedig a világ legtermészetesebb dolga, hogyha most felkelnék, az asztalukhoz ülnek, és bemutatkoznék nekik: Uraim, megbocsásanak, én több óra hosszat hallgattam - akarva, nem akarva - a beszélgetésüket. Megtudtam, hogy önöknek konfliktusuk van azzal a Verpelétyvel. Nézzék, én okos ember vagyok, aki abból élek, hogy ismerem az embereket, költő vagyok, aki érzem az embereket, sokat láttam, sokat szenvedtem, sokat utaztam, higgyék el, igazat tudok tenni, egy szóval elintézem azt, amit önök egy éve főznek, és tanyai éjszakákon, falusi kupaktanácsban, disznótorokon és iskolaudvarokon számtalanszor meghánytak-vetettek. Azonkívül nem vagyok rossz ember. Ha önök részletesen elmondják, miről van szó, csodálkoznak azon, hogy egyszerre milyen villámló ötlettel világítom meg a helyzetüket. Bevallom, hogy nem ismerem Verpelétyt. Sohase hallottam Verpelétyről. Verpeléty azonban nem lehet rossz ember. Verpeléty csak jellem. Verpeléty is csak az igazat keresi, talán kissé önzően és keményen, valamint önök is az igazukat keresik, önzően és keményen. Ne vegyék rossz néven, de ez a nézetem. Talán nem tetszik?

Lesem a két tanító száját, mit felel, és csak akkor veszem észre, hogy nem is szólítottam meg őket. Fizetek, hogy felkelhessek és - egész véletlenül - sompolyogjak az asztalukhoz, úgy ártam be magam az ügyükbe, hogy észre se vegyék, szegénykék. Ekkor bejön a vasutas, a kezében csengővel, jelzi, hogy indul a vegyesvonal a szegedi tanyak felé. A két tanító felpattan, fizet, veszi a cókókját, álmosan dülöng az ajtó felé.

Kimegyek a pályaudvarra.

Rágyújtok egy szivarra. A szivar keserű, sötét, nem szelel, rozoga, hullós parázssal pislákol. Egy darabig nyomogatom a fogaim közt, aztán büntetésből ledobom a kavicsokra, és rátiprok.

A vonat elindul.

Még rám se tekintettek az ablakból. Még se láttak engem, aki négy óra hosszat bíbelődtem velük, a vérző életükkel. Nem is sejtik, hogy ki vagyok nekik. Hálátlanok vagytok, barátaim, nagyon hálátlanok.

Utazzatok tovább, ti, akik nem akartátok meglátni, hogy szembe veletek ül egy néma, jó ember, boldoguljatok, ahogy tudtok.

Most egyedül vagyok az idegen városban, ott, ahol Verpeléty alszik. Verpeléty, a nagy úr, ilyenkor kel fel, csíkos hálóingben ásít, és a tanügyről gondolkodik. Jó reggelt, Verpeléty. Bocsáss meg, hogy annyi rosszat gondoltam rólad, és ezen az álmos, utolsó hősi hajnalomon meg akartalak ölni. Alapjában semmi közöm hozzád, senkihez sincs közöm, és ez - jó.

Isten veletek, két tanító, te sovány és te is, kövér. Itt hagyatok engem a marcangoló, nyomorult, buta emberszeretettel, egyedül, szegény, szánandó bolondot. Hazamentetek, a harmadosztályú kocsiban, tovább szívjátok a Drámát és a Sportot, otthon kacsát főztök kacsapaprikásnak, és berúgtok a karcos bortól.

Minden rendben van. Csak én vagyok oly szomorú, hogy szeretnék hanyatt vágódni a kavicsos pályaudvaron, leesni a sínekre.

Tudjátok mit? Már nem is szánlak benneteket. Fűtülök rátok: - szervusztok.

1914

X... KALANDORNŐ

Y... pályaudvar aszfaltos csarnokában ödögtem, az üvegtető és zománcos falak kalitkájában, egyes-egyedül, éjfél után. Az utolsó sebesült is elment, egy borostás állú katona, ki a kocsiból kiszállva - sárga arca kiálló hátteréül - vörös paplant húzott maga után. Mindössze a pályaudvar villamos órája volt a társaságom. Később vettem észre, hogy egy nő setteng körülöttem, hol előttem, hol utánam.

„Ki lehet ez a nő?” - kérdeztem, és utána néztem.

Ekkor már megint nem volt sehol. A hátam mögött állt.

- Parancsol? - mondtam idegesen, hirtelenül feléje fordulva, az arcába bökve az arcom, hogy végképp lerázzam a nyakamról.

- Lekéstem - szólt a nő maga elé meredve.

- Hová akart utazni, nagysád?

- Firenzébe

- Innen?

- Innen.

- Most?

- Most.

- De hisz erről a pályaudvarról nincs is közvetlen összeköttetése.

- Tudom... de...

Sötétén végignéztem. Az oldala mellett haladtam. Most kicserélődtek szerepeink, ő sietett előre, mintegy menekült tőlem, s én nem engedtem ki körmeim közül.

Nem volt rokonszenves nő, istenemre, nem volt rokonszenves, de első tekintetre fiatalos és ápolt volt. Vékony arca a fátyol alatt még rózsásnak is tetszett. Igaz, a korát nem tudtam megállapítani, húsz és negyven év közt ingadoztam. Az is feltűnt, hogy *félgyászban* jár, szürke esőköpenyben, fekete selyemruhában, mellén fehér csokorral. Bizonyosan valami víg özvegy - hogy előkelő-e vagy közönséges, még nem tudom -, aki éjfél után a pályaudvaron csatangol.

Aztán az ívlámpa alatt jobban szemügyre vehettem. Határozottan nem volt megbízható nő. Kezén régimódi félkesztyű. Szeme mocsárszínű. Fellépése pedig meglehetősen zavart. Talán szólok is később a rendőrnek vagy a posztoló katonának, lehet, hogy tényleg valami rosszban sántikál. Ismerem ezt a típust. Ezek azok az előkelő szélhámosnők, kik sötét vasárnap délután becsöngetnek a lakásunkba, hitvány egyiptomi cigarettákat árulnak, gyűjtenek leégett tót iskolákra, árvízkárosultak javára, kalandra is hajlandók, de az első óvatlan pillanatban elemelnek egy órát vagy egy gyűrűt. Egyre azon sopánkodott, hogy ma nem utazhat el. Ravasz udvariasággal megragadtam két könnyű és kicsiny bőrröndjét, mentem vele kifelé, mindig a sarkában.

- Szabad kérdezni - vallattam -, mi járatban volt itt?

- Gyűjtök - felelte halkan-, az amerikai segítő misszió... a sebesültek...

Ez a hang már ismerős volt. Fájdalmasan ütötte meg a dobhártyám a siránkozó alázatos hang, mint emlék, melyet nem tudunk tisztázni, és addig gyötör, amíg megoldást nem talál. Hol is hallottam? Valahol okvetlenül hallanom kellett, többször, sokszor, a szavak tagolása, a hangok

képzése ismerős, szinte szenvedek alatta. Lassabban mentem, hogy gondolkozhassak. A váróterem ajtajában még egyszer rátekintettem. Akkor aztán eszembe jutott. A firenzei piazzán szólított meg az idén nyáron, oldalt, suttyomban jött, vékony, kiszáradt karját felém nyújtotta, pár soldót kért egy beteg gyermeknek: *monsieur, pour un petit bébé malade*. Ugyanaz a fekete selyemruha, ez a kistáska, csak hogy akkor kopottas volt, most csupa arany. Úgy látszik, azóta jobb módba került. Mellesokrán - teringettét! - igazi briliáns tű. Most már kergették egymást az emlékképek. Párizs, boulevard, este: útiköltséget koldul. Egy német céhváros: kenyérre kéreget. Budapest, Üllői út, hajnaltájt: haldokló urának kell orvosság. Érdekes, sohase törődik azzal, elhiszem-e hazugságait. Modorában mindig van valami szemtelen biztonság. Gyorsan rukkol ki mondókájával - bevezetés és cikornya nélkül -, hogy még mielőtt gondolkoznék, máris válaszolni kell, s miután megkapja a pénzt, oly gyorsan elkotródik, mint ahogy jött, szó nélkül, száján valami csúnya mosollyal.

A portás tisztelgett előttünk. Ekkor - egy pillanatra - megborzongtam. Utálatosnak találtam, hogy az emberek gondolatban is valami kapcsolatot sejtjenek köztem és e perszóna közt, kit talán a nagynénémnek hisznek. A vágyam azonban mindennél nagyobb volt, hogy megismerjem őt. Izgatottan nézte a csuklójára szíjazott női órát, a fekete bőrtokban. Hova vezetett? Ugrálnom kellett utána, várótermeken, hideg pipafüsttől sötét éttermen, málházón és folyosókon keresztül, míg végre raktárak sötétedtek elénk, a szén és petróleum bűzével, és egy kis szobába értünk, hol jelzőlámpák, felgöngyölt piros lobogók álltak őrt. Itt egy lélek sem volt. Csak a lepkeláng táncolt a szélben.

- Álljon meg - mondtam neki rekedten.

- De kérem...

- Itt úgysem mehet tovább - és az ajtó elé ugrottam.

- Csak nem erőszakoskodik?

- De igen.

- Egy védtelen nővel?

- Igazolja magát.

- Hallatlan - mondta a nő, tettetett, arisztokratikus pózzal, rágta zsebkendőjét, és hullottak hisztérikus könnyei -, itt és most. Különben is kicsoda maga?

- Detektív vagyok - hazudtam, és egész közel léptem hozzá.

Egy darabig sírdogált, izgett-mozgott, mint szürke egérke az egérfogóban. Aztán megjelent arcán a régi, szemtelen mosoly. Leült egy gyalulatlan ládára. Fátyolát kissé feltúrte, és elborított illatszerével, az orchidea és a kaliforniai mák olcsó keverékével. Általában nem jó ízlésű nőnek látszott. Körmeit hegyesre vágta. Keze, a vajszínű hideg kéz, vékony, de acélos. Füle karimátlan. Nemzetközi kalandjaira gondoltam, rossz éjszakáira, útjaira, patkányos csatornákra, melyekben elszürkült és megrozsdásodott a haja. Oly közel álltunk egymáshoz, hogy arcaink majdnem összeértek. Pállott volt az arca, mint egy ólomtányér, szuvas bütykök emelkedtek ki ruhájából, álla hegyes ívben végződött. Reám meresztette két üres szemét. Nem látszott már negyven évesnek sem, vénebb volt, mint az ördög öreganyja. Szent isten, ez a nő százéves is lehet. Melle nem emelkedik, száján vastag kenőcs és pirosító. Most igazán megijedtem tőle.

Felpittyesztette ajkát, és kajánul mutatta mind a harminckét aranyfogát, az aranyhidakkal és platina szájpaddal, a kocsonyásan reszkető, halvány ínyekkel.

Ejnye, ez már mégis kellemetlen. A vér forró hullámokban tódult fejembe, előntött a düh. Mégse lehet, hogy ilyen csúnya szipirtyó szabadon jár, nem veszik észre mások, bántatlanul átengedik minden sorompón, és itt garázdálkodik a sima fehér testek, a rózsaszínű húsdombok között. Jaj de csúnya ez a nő, jaj de csúnya.

- Az okmányait - ismételtem.

- Kérem - szólt, s kebelébe nyúlva előszedett mindenféle iratot.

- Egy-kettő.

- Itt vannak a szabadjegyeim, arcképes igazolványaim az összes hazai és külföldi vasutakra.

- Ez semmi.

- Parancsoljon: itt a rendőrségi igazolványom.

- Az útlevelét.

- Tessék, az állam hivatalos pecsétjével.

Nem hittem szememnek, be kell azonban vallanom, hogy az okmányokon nyoma sem volt a hamisításnak, vagy nagyon is ügyesen voltak hamisítva. Az ilyen szélhámosnők értenek ehhez.

Keményen szemébe néztem.

- Most rögtön vallja be, hogy jutott hozzájuk? Mert azt csak nem akarja elhitetni velem, hogy ezek a fedhetetlen, minden gyanú fölött álló intézmények cimborálnak önnel?

- Kérem, ne gyanúsítson. Én az emberiség jótevője vagyok. A dada. Az igazi altató dada.

- Ugyan melyik rossz írónál olvasta ezt?

- Bocsánat: magam is író vagyok, gyakran írogatok. Természetesen csak konzervatív lapokba. Akadémiai szemlékbe. Szárnyaló pátoszomat dicsérik jobb kritikusaink.

Kacéran felhúzta szoknyáját, melynek peremén sár volt, agyagos, nyúlós, véres csata, nyújtogatta nyakát, s akkor vettem észre, hogy valami csillogó, fehér por hull le róla.

- Salétrom - mondtam hűledezve.

- Az - szólt -, nátronnitrát.

- Szóval természettudományos műveltsége is van. Ilyennek képzeltem.

- Úgy van - mondta fogsora aranymosolyával -, mindent csak szigorúan tudományos alapon. Most pedig menjünk. Egy bank *safe-deposit*-jába akarom elhelyezni ezt a holmit.

A két bőröndje után nyúlt.

- Mi van ezekben? - kérdeztem.

- Magánvagyonom.

- Nyissa ki.

- Szó sincs róla.

- A kulcsokat.

- Nem adom.

- Akkor feltöröm.

Minden erőmmel feszegetni kezdtem a zárat. A zár kinyílt.

- Az ég szerelmére! - mondta a nő, álszent ijedelemmel.

A bőrönd homályos mélyén, zavart, nedves gombolyagban szemek néztek rám, száz szem, ezer szem, sárga, zöld, kék, szürke szem fáradt, haldokló pillantással. Aztán a másik bőröndöt is feltörtem. Ebben a bőröndben szívek voltak, vérben fuldokló, eleven szívek.

- Hát te vagy az? - ordítottam magamon kívül. - Te lopod el a szemeket, te szemtolvaj, és te lopod meg a fiatalokat, kiknek a szíve úgy szól, mint az Isten muzsikája? A bankba akarsz tenni az életünket. Verjen meg az Isten, gyalázatos!

Megragadtam a karját.

- Most pedig: mondd meg a neved.

- Először is kérem: ne tegezzen.

- A neved kérdeztem.

- Melanie.

- A másik neved?

- Comtesse Melanie.

- Mocskos - nevettem a fanyalgó érzelmességén -, Szutyok Panna, Csutak Treszka, Seprű Erzsók, nem Melanie grófnő. Csakhogy végre szemtől szembe látlak. Miért is képzeltem, hogy férfi vagy és hogy nagy vagy. X... kalandornő vagy, egy szürke nénike, semmi egyéb. Te lennél a halál? Hisz egy kukac, egy szamártövis, egy béka több nálad. Mert te a semmi vagy, a butaság vagy. Nem félek már tőled, csak gyűlöllek. Évekig készítettem majd a gyűlöletem italát, otthon zárt ablakok mellett élesítem a szemem, hogy átfúrjalak, élesre ráspolyozom a körmöm, hogy a pofádba vágjam. Edzem a fogam, hogy egyszer beléd harapjak, és leköpjelek, szemét. Egyelőre azonban letartóztatlak.

Már vonszoltam kifelé a folyosóra, hol senki sem járt, a váróterembe, hol mindenki aludt. Csak a portás volt ébren, vastag paszomántos sapkájával a fején, roppant hivatalos tekintéllyel nézegetett ránk, és kötelességtudóan tisztelgett.

- Portás - mondtam neki -, ezt a kalandornőt azonnal adja át a rendőrségnek.

A portás nem sokat adott szavamra, és mint jó hivatalnok, az írását követelte tőle, melyet X... kalandornő azonnal át is adott.

Minthogy pedig a portás nagyon rövidlátó volt - érthetetlen, hogy bízhatnak meg ilyen súlyos szembajban szenvedő embert efféle fontos, felelősséges hivatallal -, az okmányok és útlevelek hamis voltát nem fedezte fel, kinyitotta az ajtót, ismét tisztelgett, a nőt a peronra engedte, aki fel is szállt az első villámvonatra, és el is robogott U... vagy Z... felé.

- Többszörös gyilkos - kiabáltam a portás felé -, és maga futni engedi.

- Honnét tudja? - mondta a portás fölényesen, és tágra nyitotta harcsaszáját, melyből pörkölt és sör büze csapott ki. - Minden írása rendben van. Talán részeg az úr?

Nehogy magam váljak gyilkossá, gyáván és alázatosan félreálltam. Hiszem azonban, hogy a jó és okos emberek mégis lefülelik a veszedelmes kalandornőt. Pontos személyleírásával szolgálhatok. Termete: alacsony. Arca: csontos. Szeme: mocsárszínű. Szája: nagy. Orra: hegyes. Fogai: aranyfogak. Félgyászban jár: szürke esőköpeny, fekete selyemruha és fehér mellcsokor. Senkit se tévesszen meg látszólagos vidámsága. Mert ajkán olcsó pirosító van.

1915

HOROSZKÓP

Az asztrológia annáleszeiben fel van jegyezve ez: „...Keresztély dán király az udvari asztrológusával horoszkópot készíttetett a fia sorsáról. Megjósoltatott, hogy a királyfi háborúba megy, sebet kap, a tengeren vihar töri össze hajóját, és lázas betegségben halálozik el.”

A KÖVÉR PRINC

A princ egy decemberi havas reggelen született meg. Hangosan rikoltott, vöröslött a dühtől, az erei kéken barázdálták át a homlokát. Egészséges volt, kövér és lármás. Már az első napon belenézett a fénybe, s a hónap végén szétrúgta a pólyáját, amelyet két tenyeres-talpas bába kötött köréje. Amikor pedig a kardinális a keresztelőkút fölé tartotta, és ínyét sóval dörzsölte, hogy megóvna lelkét a bűn rothasztó miazmáitól, a csecsemő a húsos ujját fogatlan ínyei közé szorította, meg akarta harapni. Kéthónapos korában felült a bölcsőjében. Úgy jött ez a kis poronty a világra, mint erőszakos vihar, tombolni, harsogni, hódítani.

- Farkaskölyök - mondták rá az udvaroncok.

Az ágyát hamarosan ki is nőtte. Csak sűrű bivalytejet ivott, és gulyákat öltek le, hogy egy tányérnyi barna levest főzzenek neki. Atlétacombjai feszültek, porcogói, izomszalagai megerősödtek, keményen tartotta kis nyakát. Igazi vasgyúró volt.

- Ez lesz aztán a király.

- Uram - jegyezte meg egy hízelgő aggastyán -, olyan erős ez a gyermek, hogy akár a koronát is elbírná.

A király elkomorult a tréfa hallatára.

Azon az éjjelen pedig azt álmodta, hogy a fia meghalt.

ÁLOM

Egész nap látta az álmát.

Meg-megállt a szobában, mintha valamibe belebotlott volna.

Délután, hogy belépett a trónterembe, a betegsárga fényben újra megelevenedett az álom.

Erre a trónra mászott fel a fia. Kezébe vette a jogart, és fejére tette a koronát. Úgy, ahogy az aggastyán mondotta. Szilárdan állott a fején. Vászott, gonosz kölyök módjára vigyorgott. Hiába fenyegette az apja, hogy vigyázzon, a kisfiú toporzékolt, fején a koronával. Ekkor hirtelen megbotlott a hosszú palástban. Fején megbillent a korona, éles pereme belevájt a feje lágyába, és kettéhasította. Szeme kitágult. Ebben a nagy-nagy szemben egy sikoly vergődött, mely nem tudott kitörni a száján. Aztán lassanként torz maszkká, hideg rémületté fagyott a mosolygása.

Arcocskáját elöntötte a kibuggyanó vér.

A KIRÁLY JÓSOLTAT

Ez az álom a királynak jel volt, hogy a fia gyors fejlődése valami rosszat jelent, az égiek csak gúnyt űznek vele, hogy később annál jobban megalázzák. Azelőtt sokra becsülte az orvosát, aki hegyes fővegét kenetes méltósággal viselte, és a papok áldását, akik a kis vendég lelkét ellátták mindenféle égi malasztal, de most lelke mélyén nyugtalankodott, és egyre jobban féltette a csodagyermeket. Kihez forduljon? Az orvosát régóta nem szerette. Évek óta minden siker nélkül kezelte a gyomorbaját, pépekkel és kenőcsökkel. Még a böjt se segített rajta, hogy a nagyhéten alig vett magához táplálékot, és este sohasem lakott jól. A vallás nem nyújtott neki vigasztalást. Ha feltekintett a hideg ürbe, a csillagok közé, akkor úgy találta, hogy a csillagok nagyon is messze vannak, és a vallás nem kormányozhatja a messze vágató bolygókat. A betegsége pedig sötétte és izgágává tette. Megfeledkezett az angyalokról is, s az ördögökkel és boszorkányokkal foglalkozott, akik szombat éjjel keresztutaknál sivalkodnak, és seprűnyélen lovagolnak a holdba. Az asztrológust hívatta:

- Készítsd el a horoszkópot.

A királyfi a *Bak* ♉ jegyében, újhold idején született.

- Légy őszinte - mondta szigorúan a király, és szemében az idegesség zöld szikrája ugrált. - Ez a gyermek mindenem. Az országom terhét akarom vállára helyezni.

Itt a hangja elcsuklott, mert tudta, hogy az ember törekeny, mint a pohár.

A KONSTELLÁCIÓ NEM SZERENCSES

Az asztrológus bezárkózott a tornyába, elővette a papírjait, és cirkalommal óriási köröket rajzolt. A fehér papír az ég kék mappáját jelentette, a fekete pontok pedig a bolygókat, az állatöv csillagait, az ég arany pöttyeit. Már az első órában rettenetes jelek mutatkoztak. Mars tűnt fel, a vér és örület csillaga, a háború viharfészeke. Utóbb Neptunus, amely a tenger haragjáról beszélt, most Saturnus, a nyirkos és ragályos nyavalyák hírnöke. Csak hosszú vizsgálódás eredményeképpen bukkant elő Venus, amelynek *benevolens praesentiá*-ja azt a reményt ígérte, hogy a gyermek életét egy nő mosolya aranyozza meg. Halványan ült az asztrológus a halvány papír előtt. Felütötte a könyveit. Mindig ugyanaz az eredmény.

Álmatlan éjszaka után vánszorgott fel a palotába.

- Rossz hírt hozok - mondta inkább a szakállába és önmagának, mint a királynak.

A király némán ült le a végzet előtt.

- Az égi tudomány minden jele arra vall - recitálta az asztrológus vontatottan és nagyon szomorúan -, hogy fiadnak háborúba kell mennie. Az egyik ütközetben sebet kap. Szerencsére a sebe nem lesz súlyos. Aztán rövidesen tengeri viharba kerül. Hajótörést szenved. De innen is megmenekül.

Az asztrológus köhögött.

- Beszélhetek? - kérdezte félénken.

Most ránézett a király könyörögve, és intett.

- Koldus vagyok, uram, és csak annyi vigaszt adhatok, mint a koldus. Csak egy csillag mosolygott fiadra: Venus. Szeretni fog, és szeretni fogják. Másként szomorú az élete, és rövid. Fiatalon hal meg, nagyon fiatalon, tizennyolc éves korában.

A halálos ítéletet a király mozdulatlanul hallgatta végig.

Aztán átment a másik szobába, oda, ahol a kisfia aludt. Föléje hajolt. Hosszan-hosszan nézte. A királyfi kinyitotta a szemét. Belebámult az apja idegen fényű szemébe. Úgy érezte, hogy két fekete varjú rebbent el fölötte.

- Mi az? - nyöszörögte a sötétből.

- Semmi - felelt a király. - Semmi, fiacskám. Csak takarózz be. Mert megfázol.

Másnap az ebédnél észrevette a király, hogy a kisfiú sokat eszik.

- Légy mértékletes - mondta -, mert megárt.

November derekán leesett a hó.

- Szeretnék kimenni. Szánkázni akarok, apám.

- Ne, kisfiam, meghúlsz.

Madarásznia, patakban fürdenie sem volt szabad. A király elrendelte, hogy fokozott figyelemmel vigyázzanak rá. Mindenüvé lakájok kísérték. Még a labdáit is elvették.

Tízéves korában valamicskét megnyúlt, az arca halványabb lett, bőre porcelános fényben csillogott a szobai levegőtől. Értelme azonban egyre gyarapodott. Olyan volt, mint egy kis bölcs.

- Miért nem eszel? - kérdezte a király.

- Mert megárt - szólt a kis bölcs.

Néha-néha fájt a feje is. Ekkor az apja az orvost hívatta.

- Az a baja - mondta az orvos -, hogy nagyon is vigyáznak rá.

A király lassanként elnehezedett. Virradatkor kelt, hajnali háromkor, nem tudott tovább aludni. Érezte, ez már az aggkor. Aki keveset alszik, nemsokára sokat alszik.

Mikor a fia betöltötte a tizenötödik évét, magához hívatta, s bezárt ajtók mögött beszélt vele.

- Nézd, édes fiam - szólt -, sokáig vergődtem - és a szívéhez nyúlt, aztán a fia szívéhez, mintha össze akarta volna csomózni a két rokon szívet. - Sokat szenvedtem miattad. Ma már nagy vagy, én pedig öreg. Megmondhatok mindent. Reád akarom bízni az országot.

A királyfi sápadt volt, boldog és izgatott. Az apja elővette a horoszkópot, és eléje tette.

- Előbb azonban meg kell tudnod - ezt.

Már nem is hallgatott a király szavaira, a szemével ette-falta a papírt, a kabalisztikus jeleket.

- Ennek nem szabad megtörténnie - mondta emelt hangon a király. - Egész életem csak arra volt jó, hogy rád vigyázzak. Ígérd meg te is, hogy nem teljesedik be.

- Ígérem - szólt a királyfi, és megcsókolta az apja száraz arcát, a szája körül, alázatosan, de idegenkedve.

HOLDAS EPERFÁK

Alig várta, hogy magára maradjon. A sötét eperfák alá rohant, melyekre a holdfény terített átlátszó hálót.

„Fiatalon halok meg - gondolta, és lehunyta a szemét. - Hős leszek és szerelmes.”

Olyan édes és szép volt ez a fájdalom, mint a méz. Egy óra hosszat ült a padon, egyedül, és csorgott a szíve vére, kimondhatatlan édesen.

Később egy árnyékot látott a kertben. Az árnyék apró lépésekkel szaladt a palota felé, könnyű ruhát viselt, és megállt előtte.

- Mit búsulsz? - nevetett az árnyék.

- Úlj mellém! Sohase voltam ilyen boldog. Ma tudtam meg, hogy fiatalon halok meg, és hogy hős leszek, és hogy szeretlek téged. Mindig csak téged szerettelek, Ilona.

Ráejtette a fejét a leány kezére, aki nézte a herceg haját, melyre egy eperfalomb fekete foltot vetett.

- Ugye sápadt vagyok? - kérdezte a királyfi fanatikusan, és a leány felé nyújtotta a boldogságtól hirtelen megsoványodott arcát, a két sötét szemgolyóval.

- Szép vagy - mondta a leány csöndesen.

Fejét gyakran hátraszegte a tükör előtt. A lehunyt szemhéján keresztül bandzsított magára.

„Ilyen leszek majd akkor is” - gondolta. A szája körül pedig felfedezett egy finom és szenvedő ráncot, amit eddig meg se látott.

- Ez az a vonás - mondta. - Csak azok ilyenek, akik korán kerülnek a koporsóba.

A HÁBORÚ

Két év múltán egy lovascsapat tört be az országba. Felperzselt egy falut, de a lándzsások hamarosan kiverték. Aztán boldogan szántott-vetett, aratott a nép. Aratás után augusztusban hirtelen kigyulladt a föld, véres csóvák lobbantak az ég mind a négy sarkán, pajták, csűrök, házak égtek, nyugtalan lobogással. A nép félt, mint az oktalán állat, és hörgött:

- Háború.

Vasas vitézek tűntek fel a határon.

A király elhatározta, hogy maga megy a háborúba. Országát semmi nagyobb veszély sem fenyegette. Az ellenséges had, amely betört, tizedrésze sem volt kipróbált seregének, amely fickándozott a harci kedvtől, alig lehetett fékezni. Egymás után gurultak el palotája előtt a harci szekerek. Ideges paripák nyerítettek a trombitalármában.

Nem is a háborúra gondolt a király. A fiára gondolt, és arra a jóslatra. Félt, hogy a sötét hatalmak mégis győzedelmeskednek. Egész éjjel az arca verejtékben fürdött. Imádkozott a csontfeszület előtt. Többször egymás után forró rohamot intézett az ég ellen, de minden ostrom után alétan hullt vissza a földre. Tántorogva állott rogyant térdeire. Ha kissé fiatalabb lenne, akkor biztosan útját tudná állani. Így azonban meg kell adnia magát. Hajnalban a földre borult, úgy imádkozott, a földnek és az égnek. Reggel aztán, mikor a fiú benézett a szobájába, a térdeplőjén találta, kuszált, bozontos szakállal, nehezen lihegve.

- Magam állok a hadak élére - kiáltotta a királyfi ujjongva.
- Hős - szólt a lány, és nézte, hogy kapcsolják rá a páncélját.
- Szemébe akarok nézni annak - mondta, és valahova messze nézett.

A hadak új vezérét örömmel fogadták. Hiába igyekeztek mérsékelni, mindig az első sorban lovagolt, mintha keresett volna valamit. Egy éjszaka aztán rajtuk ütött egy kis csapat. A királyfi őrjöngve kavarodott az ellenség gomolyagjába, és - anélkül hogy észrevette volna - egy nyíl fúródott a jobb vállperecébe. Lebukott a lováról.

„Ez lenne az a nyíl?” - kérdezte magától, és sokáig nézte a nyilat.

Nagyon gyorsan gyógyult a sebe, a nyári napfény felszárította, másnap már újra a sorba állott. Vitézei söpörték az ellenséget. Már a tengerpartnál voltak.

- Tovább - dobogott a királyfi szíve.

A tenger nyugodt volt és hullámtalan, a gálya egyenletesen úszott a vízen. Kíváncsian szállt reá. Alkonyattájt kis habok jöttek, rázni kezdték a gályát, és csörgetni a láncokat. Az émelygő, sós tajték az orrába-szájába fröccsent, a hullámok nőttek, zölddé, tarajossá váltak. Kissé elsápadt. Arra gondolt, hogy mégis jobb lett volna megvárni a reggelt, és hogy talán ez az a tenger, amelyről a jóslatban olvasott. Meg is parancsolta, azonnal fordítsák vissza a vitorlát, és amilyen gyorsan tudnak, siessenek haza. Nem akarta tovább kísértetni a végzetet. Éjfélkor esni kezdett. Ég és pokol közt hánykódtak. Másnap szerencsésen partot értek. A part közelében azonban kettérepedt a gálya, a víz lassan tódult beléje, a hullám a melléig ért. Csuromvizesen, agyonfázva, félig eszméletlenül jutott a partra.

Nyomban szekérre szállt, hogy örömben úszó országán át atyjához robogjon. Amikor lehajolt, érezte, hogy fáj a lába, és a feje nehéz, mint az ólom. Ekkor megijedt.

A király közben erőre kapott, a győzelmek szakadatlan sora megfiatalította, agg teste csupa villanyosság volt. Éppen ebédnél volt, bort töltött a poharába, mikor egy udvaronc hozzásietett.

- Itt van - jelentette vidáman az udvaronc, aki látta, hogy a palota előtt megállt a királyfi szekere.
- Még él - mondta az egyik katona, aki felhozta a palotába, nagyon búsan.

Az ágyra emelték, vízzel locsolták, kinyitották a ruháit. Már nem ismert meg senkit. Haldoklott.

Az angelusz elcsendesítése után aztán ki is lehelte nemes lelkét a leendő hitvese karjában, és meghalt az Úrban, keresztény módon, a halotti szentségek ájtatos felvétele után... szeptember 29-én, Mihály főarkangyal neve napján.

Ekkor a királyfi tizennyolc éves volt.

A PAP, AZ ASZTROLÓGUS ÉS AZ ORVOS

Még azon az estén megmosdatták és felravatalozták, száz gyertya közepette, alabárdosok szigorú őrizete mellett.

Éjjel a király, hogy lecsöndesítse szíve bánatát, elmélkedett, és aztán magához hívatta bizalmas embereit, hogy vigasztalják őt.

A kis teremben hárman virrasztottak vele: a pap, az asztrológus és az orvos.

Sokáig hallgattak. Aztán lassan-lassan beszélni kezdtek.

- Beteljesült Isten akaratja - mondta alázatosan a pap.

- Beteljesült a jóslatom - mondta gőgösen az asztrológus.

Az orvos csak nézett maga elé.

- Vajákos - mondta az asztrológusnak. - Csaló...

- Talán nem mondtam meg előre? - pattant fel a szakállas aggastyán.

- Éppen ezért vagy csaló.

- Hiszen minden szavam valóra vált - védekezett a csillagjós.

- Minden jóslat valóra válik - szólt az orvos szomorúan.

A pap igazat akart tenni valahogy az orvos és az asztrológus közt, s az orvoshoz fordult:

- Szóval te is hiszel a csodákban.

- Én nem hiszek a csodákban. Nincsen csoda.

A király is az orvoshoz fordult:

- Nem értelek.

- Engedd meg hát, hogy beszéljek. Hosszú-hosszú évekig úgyse mertem szólni. Mióta megjósolták fiad halálát, fenséges füleid mellett engedted el a tanácsaimat, és füveim, főztjeim eldobtad. A királyfi halála előttem nem titok.

Mind a hárman feszülten figyeltek. Az orvos pedig hangosan folytatta:

- Én tudom, ki ölte meg a királyfit.

- Az Isten vette el - mondta a pap.

- A sors - mondta az asztrológus.

- A betegsége - mondta a király.

- Nem - válaszolt az orvos -, az ölte meg, aki jóslott neki.

- Engem vádolsz - szólt a csillagjós -, aki láttam a jövőjét?

- Téged vádolok, aki halált jósltál neki. Ha hosszú életet jószol, akkor ma is él, s nem fekszik szegény ott a másik szobában, a koporsóban.

- Hát nem az Istentől függ a sorsunk?

- Nem a csillagok járásától?

- Nem - szólt az orvos -, hanem az embertől.

- Az új elmélet - mondta gúnyosan a pap.

- A párizsi és bolognai egyetem új számársága.

Az orvos halkán beszélt:

- Én gyakran láttam szegénykét, és láttam, hogy sorvadt. Mert a jóslat megmérgezte a levegőjét. Titkolódtatok, de ő észrevette, hogy mit rendeltetek neki, a szemetek nézéséből, a kezetek simításából. Aztán, hogy neveltétek. Befalaztátok a szobába, és csodálkoztatok, hogy egyre sápadtabb, megszerettették vele a halált, és most csodálkoztatok, hogy meghalt. Bizony mondom, hogy a halálra neveltétek.

- Istenfélelemre neveltük - mondta a pap.

- Vigyáztunk rá, mint a szemünk fényére - mondta a csillagjós.

- Dehogy! - kiáltott dühösen az orvos - még a szülőanyjához, az édes természetéhez se engedték. Akkor aztán közölték vele a jóslatot. Én láttam őt azon az éjszakán. Olyan volt, mint egy öngyilkos. Haja a szemébe lógott, az arca fehér volt, a szeme parázs. Faragott képet tettek eléje, hogy azt imádja, mert gyávák voltak ahhoz, hogy magatok parancsoljatok a jövőnek, nem mertétek átlátni, hogy az ember az égnél is hatalmasabb, hogy az ember nemcsak a jelent, de a jövőt is a kezében tartja, hogy az ember mindenható.

- Istenkáromló - kelt ki a pap.

- Bolond - mosolygott az asztrológus.

- Itt a fejem a király kezében - mondta az orvos -, majd ő ítélje el az ügyünket. Majd ő mondja meg, ki ölte meg a fiát.

- Talán mi? - hördült fel egyszerre a pap és a csillagjós.

Az orvos gondolkozott:

- Igen, ő maga ölte meg önmagát. De ti adtátok a parancsot. Ő csak végrehajtotta.

A király szótlanul hallgatta végig a vitát. Járt fel s alá a szobában, hatalmas fájdalom rázta a mellét, tekintetét a három emberen járatta: a papon, az asztrológuson és az orvoson.

Végre döntött.

Az orvoshoz ment, indulatosan, zavartan a vállára tette a kezét és szólni akart, de a könny elfojtotta szavát. Megállt a pap előtt is, közönyösen. Aztán az asztrológushoz lépett, aki a horoszkópot készítette. Határozottan lépett hozzá. A bal füléhez hajolt. Valamit mondott neki, élesen, biztosan. Hogy mit, nem hallotta senki.

A KIRÁLY SZAVA

Ezt mondta:

- Gyilkos!

1915

PÁVA

Páva Gergelynek, mikor az ötödik fizetési osztályba lépett, és megkapta a méltóságos címet, váratlanul meghalt a felesége.

Ekkor ötvenhárom éves volt. Még vállas, izmos, alig kopaszodó. Betétes lakkcipőt viselt, és szeretett csinosan öltözködni.

Eleinte szenvedett az egyedülvalóságtól, nagyon hiányzott a felesége, kinek mindennap el szokta mesélni, mi történt délelőtt a hivatalban.

Ebéd után egyszer, mikor az ásítás már a torkát fojtogatta, behívta a kis, szegény rokonát, a tizenhárom éves gimnazistát. Naponta nála evett a konyhában.

A tanácsos sok mindent magyarázott, amit a fiú nem értett. Nagyon rosszul érezte itt magát. Mélyen meg kellett hajolnia, meg kellett csókolnia a bátyja cérnakesztyűs kezét, mereven kellett ülnie a széken. A tanácsos végzéseket és *rendelvényeket* olvastatott vele, és mosolyogva javította ki a hibáit:

- Illetmény... határozmány... bizottmány... nem bizottság...

Titokzatos ember volt. Annyira komoly, hogy semmiképp se lehetett volna elképzelni meztelenül. Szigorú mosollyal nézte a világot, mely általában tetszett neki. Mert kedvére való kis mocskok, cudar világ volt, és nagyon haragudott azokra, akik csak valamicskét is akartak volna változtatni rajta. Nem győzte dicsérni azt a kifürkészhetetlen és megfoghatatlan bölcsességet, mely a vizet nedvessé, a tüzet meleggé tette, s úgy intézkedett, hogy a szamarak lehetően felül legyenek, az érdemesek pedig alul. Élete egészen a kötelességé volt.

Gyakran sóhajtozott, hogy mennyi a dolga. Kacérkodott a hivatalával, mint egymással a boldog szerelmesek. De ha vasárnap otthon kellett maradnia, epésen járt föl és alá. Forró álmában megjelent előtte egy ív ropogós miniszterpapíros, az enyv, az olló, a vörös tinta. Másnap mohón rohant be. Hivatala pedig nem ért véget a tapétás ajtóval. Magával vitte az utcára, a mezőre, mindenüvé. Sétált a korzón, hogy visszaköszönhessen mindenkinek az érdeme szerint, kinek mosolyogva, kinek hanyagul, kinek kedves és szíves leereszkedéssel, és hiába játszott, hogy mindez nehezére esik, a keze, melyben a kalapját tartogatta, reszketett az izgalomtól, és napokig nyilallt a szíve táján, mikor valaki véletlenül nem vette észre. Az egyhangú munkában mámore is volt, különösen, ha valami szabálytalanság fordult elő. Ekkor a sárgazöld szeme szikrát hányt, a pirosas orra elfehéredett, és az orrcimpáját kék karikák vették körül. Érezte a „fegyelem” szükségességét. Ez a szó a szenvedélye, a pálinkája volt. Azt is szerette, ha protekcióért zaklatták. Előbb - hogy az utolsó cseppig élvezze a tekintély és hatalom varázsát - még aláírt néhány aktát, csengetett, pecsételt, aztán kivette a névjegyét és átadta a kunyerálónak. Általában kedvelte a bajba jutott embereket, a gyengéket és a betegeket. Ilyenkor érezte csak, milyen hatalmas és egészséges. Mások dolgában mindig pesszimista volt. Ha valamely alárendeltje megbetegedett, rögtön azon gondolkozott, milyen gyászjelentést ad ki majd az ügyosztály, milyen részvéttáviratot fogalmaz Páva tanácsos, s már látta is magát a temetésen, fekete kesztyűben, cilinderrel menni az egyszerű koporsó után, s már olvasta is a másnapi újságokban nevét a jelenvoltak között. Mikor pedig felgyógyult a hivatalnok és jelentkezett nála, lemondóan intett a kezével. Csak tüdőcsúcsshurut? Szegény-szegény barátom. Ismerjük ezt a nótát. Jó lesz vigyázni. Aztán hozzágondolta, elégedetten: ez se viszi sokáig.

Csak a hivatalában élt igazán, és mikor becsapta maga mögött az ajtót, mindig szomorúságot érzett. Mert nem tudott betelni azzal a szenzációval, hogy itt száz és száz lázas szem tapadt rá izgatott várakozással. Sokszor hallotta, hogy a szolgák a folyosón - suttogva és félénken - a „méltóságos úr”-ról beszéltek. Ilyenkor lopva, nehogy észrevegyék, utánuk osont. Otthon pedig megállt a tükör előtt. A méltóságos urat látta benne. Szervusz, kedves méltóságos, szervusz.

Egy éjjel az történt, hogy a hálósobája parkettjén ébredt fel. A beteg szíve, mint valami ágyúgolyó, kilőtte őt a szoba közepére. Itt hevert egy darabig, öntudatlanul. Meggyújtotta a villanyt. Hosszú hálóingében álldogált. Nézte az arcát a velencei tükörben. Papirosfehér volt és élettelen.

Reggel orvost hívatott, aki a fekete szívtölcsért rányomta a mellére, és sokáig hallgatózott - gonosz figyelemmel -, mint egy betörő. Aztán mosolyogva mondta:

- Semmi, méltóságos uram. Méltóságos uramnak olyan egészséges a szíve, mint egy húszéves gyermeknek. Egyelőre azonban, méltóságos uram, nyugalmat ajánlok. Feltétlen nyugalmat, pihenést, magányt, méltóságos uram. Nem fürdőhelyet, méltóságos uram. Egy kis várost, egy csendes, elhagyott, kedves kisvárost, méltóságos uram. Igen, méltóságos uram.

Páva tanácsos egy hét múlva már le is utazott a kisvárosba.

A vonaton bezárkózott első osztályú bérelt fülkéjébe, és gondolkozni kezdett. Magány, feltétlen magány. Ez a fülke, a bezárt ajtó, a leeresztett függöny, az a kis kék villanyláng, amely fönnyeg, az a magány. Igazán nagyon barátságtalan dolog. Nézte a magányt. Hallgatta süketen csengő fülével a magányt. Tapintotta a kezével a magányt. Egy óra múlva már tűrhetetlennek tartotta. Ha legalább ülne valaki vele szemben. Még a kalauz se tudja, hogy kicsoda. Olyan ő, mint a többi. Ő is csak egy „utas”. Olvasgatni kezdte a hirdetményeket. *Kérjük az utazóközönséget...* Ebben az utazóközönségben ő is benne van, mint más akárki. Mégiscsak felháborító. Egy hónapig kell majd így élnie. Mindenesetre unalmas lesz.

A városra kék reggel borult, mikor megérkezett. Mindez nem érdekelte. A kocszi szélére ült, kikönyökölt, hátravetette a fejét. Csak egy kutya fordult utána álmosan, aztán a kutyák csalódott tekintetével baktatott tovább más irányban.

Mit tegyen? Dél felé ötlete támadt. Szalonkabátot öltött, s elment a főispánhoz, akit személyesen ismert. De a főispán nem volt otthon, nyaralt.

Szomorúan visszaballagott a szállójába gyalog, mutatva a fehér mellényét és az arany óraláncát. Semmi hatás. Az ebédnél szinte jólesett, hogy hallotta a saját árva hangját. Ebéd után aztán kiment a város végére.

A mezőn fecskevér, gólyaorr, kígyószisz nyílt. Szigorúan nézte őket. Nem tudta a nevüket. A virágok közül csak a rózsát és a szegfűt ismerte, a többinek nem mutatkozott be soha. Ez végre nem is volt fontos, se a hivatali előmenetelhez, se az államrend fenntartásához. Egy s-alakú virág azonban határozottan megtetszett neki.

- Nem ismeritek Páva tanácsost? - kérdezte tőlük, s a virágok rázták fejüket a szélben.

Végre néhány gyerek akadt útjába. Szeretett volna barátkozni, de sehogy se találta meg a módját.

- Fiatalság, bolondság - kiáltott feléjük.

Mikor pedig a gyerekek rá se hederítettek, ezt mondta:

- Nem kell haragudni... csak tréfálok... csak tréfál az öreg Páva... a tanácsos úr... az öreg tanácsos úr... a méltóságos úr...

Csodálkozva vette azonban észre, hogy ez se hat. Még ez sem hat, a titok, amit tartogatott, az ütőkártya, a nagyagyú. Most már elsötétedett az arca. A városban senki se köszöntötte. Szerette volna rendreutasítani a neveletlen embereket, különösen a gyermekeket, akik sértő módon visongtak körötte. Már-már egy messzemenő reformon gondolkozott. Általában helyes lenne valahogy jelezni, hogy egy hozzá hasonló köztisztviselő és közszeretben élő hivatalnok milyen fizetési rangosztályban van. Milyen tökéletes és bámulatra méltó például a katonaság egyenruhája. Ott a tábornokot senki se nézheti közkatonának. De hányan gondolhatják róla, hogy csak idősebb fogalmazó vagy díjnok. Kellene a hivatalnokoknak is uniformis, hajtóka és csillag, egy kis kereszt, vagy akár egy ízléses szalagocska is, a gomblyukban. Igaz, az ujján gyémántgyűrű van, és az aranylánca vastag. Hányan veszik észre? Az emberek oly figyelmetlenek. Majdnem csikorgatta a fogát. Lázongó szók bugyborékoktak a torkán. Érdemes volt ezért dolgozni évekig, reggeltől estig, huszonöt hosszú esztendeig? Forró olajat, tüzet, vesszőt ennek a csöcseléknek, mely nem ismeri az igazi érdemet, a munkát, az önfeláldozást, a fiatal-ságot figyelemre, tekintélytisztviselőre fogni, az engedetleneket pedig gályarabságba küldeni, tömlöcbe vetni, kivégeztetni késsel, akasztófán, máglyán. Halál, halál, halál.

Szédülten tekintett fel mély álmából, melybe egészen elsüppedt, mint egy gödörbe.

Lassanként alkonyodott. Arcára fekete tompaság ragadt. Ilyen bánatra ember nem is képes, csak állat. Éjfélig járkált az utcán, mintha valamit keresne. Végre betért egy kávéházba, ahol senki se volt. Leroskadt a székre.

Egy fáradt, szegény pincér sietett az asztalához:

- Parancsol, nagyságos úr?

- Hogy mondta? - szólt a tanácsos, felemelve harciasan a fejét.

- Azt kérdeztem, mit méltóztatik rendelni.

- De minek nevezett engem?

- Nagyságos úr...

Erre a szóra rácsapott, mint a vércse.

- Én méltóságos úr vagyok.

- Bocsánat.

- Nem azért mondom. Hiszen megesik. Különösen a mai világban.

- Igenis.

- No, hozzon nekem egy üveg finom, nagyon finom pezsgőt.

A pincér hanyatt-homlok szaladt, hozta a hűtővederben a pezsgőt, majd megsemmisült a buzgalomban.

Páva tanácsos úr pedig ivott, gyorsan, nagyon gyorsan. A pincér előtte állott, figyelmesen. A kisváros terén nem járt senki. Lassan - hosszú szünetet tartva - beszélt a tanácsos:

- Szegény barátom... Sajnálom magát azért az előbbi botlásért... Mert most mindent megmondhatok... Tudja, ki ül itt maga előtt?... Nem tudja... persze... nem is tudhatja... Páva... a tanácsos... a méltóságos úr... az előkelő tisztviselő... Ne ijedjen meg... Maradjon csak itt, az

asztal mellett... Ön is ember... Egy gyufát... Köszönöm... Egész nap itt időztem a városukban... Csak a főispán úr öméltóságát jöttem meglátogatni, de nem volt itthon... Sajnálom... Ő is, tudom, majd sajnálja... Akar egy szivart, barátom?... Majd az enyémből adok... Igazi havannák... Nem drága... Csak hetven fillér... Dugja zsebre, és szívja el otthon... Igen, igen... A város nem csúnya... Csak műveletlen, elmaradt, szegény... A patak szabályozatlan, a rét szabályozatlan, egyáltalában minden szabályozatlan... Majd idővel... Itt vidéken olyan nehéz valamit nyélbe ütni... Néha még nekünk is... ott fenn... Budapesten... Mindenesetre helyes lenne, ha a főispán venné kezébe a dolgot... A főispán... Pista... Személyes jóbarátom... Pertu jóbarátom... Ő meg az államtitkár... Múltkor a miniszter megállított a folyosón... Parancsolj, kegyelmes uram, mondtam neki... Mert vele is tegeződöm... Mindenkivel... Bizony, múlik az idő... Ha elgondolom, hogy ezelőtt húsz évvel... Hány évesnek gondol?... Negyvennek?... Kissé följebb, barátom... Negyvenötnek?... Még feljebb... Ötvenhárom... Mindenki fiatalabbnak néz... Hiába, a jó élet... a kitűnő koszt... a higiénia... Mellőlem egymás után dőlnek ki... Nem csoda... Az emberek nem élnek okosan... mint én... nincs is módjukban... Hogy laknak szegények?... Piszkos odúkbán... Ahogy a hírlapok írják... Mindenütt nyomor... Mennyibe kerül itt egy ötszobás lakás?... Elég olcsó... Nekem is csak öt szobám van... de az kétszer ilyen drága... igaz, hogy tágas... szellős... mindegyik akkora, mint ez a kávéház... Kényelmes otthon... Selyem perzsák... a falakon képek... zongora... gőzfűtés... minden... minden... Hiába, a munka, az megtermi a maga gyümölcsét... Csak annak nincs, aki nem dolgozik... Mert mit látunk a mai társadalomban?... Naplopók... Léhűtők mindenütt... az úgynevezett modern irányzat... és örökös panaszok... Én mindig soron kívül léptem elő... Igaz, hogy nem ismertem a restséget... éjjel-nappal... munka... vesződés... gond... Szorgalom... megbízhatóság... kitartás... tehetség... általános európai műveltség... Milyen nyelven beszél még, barátom?... Sprechen Sie deutsch?... Parlez vous français?... English spoken?... Nekem mindegy... Nem mintha dicsekednék... Mert alapjában szerény ember vagyok... jó ember... áldott jó ember... szigorú, de jó... igazi magyar ember... Kenyérre lehet kenni... Csak a tiszteletet követelem meg alárendeltjeimtől... De olykor szívesen leereszkedem hozzájuk... Úgy, mint most magához, aki egy egyszerű, szegény, mondhatnám szánandó vidéki pincér... Nem baj...

Megivott még egy pohár pezsgőt, belenézett a koromszínű nyári éjszakába, rágta a pezsgőtől lucskos bajuszát, s a kéjtől hörögve mondta maga elé:

- A méltóságos úr... elbeszélget kissé... a méltóságos úr...

Kissé dülöngve, de még mindig vigyázva az egyensúlyára és a hivatalos tekintélyére, elindult. A pincér hétrét görnyedt. Ez egy igazi úr. Öt koronát nyomott a markába borraivalóul.

- Nem baj - mondta még egyszer.

Ment haza a szállóba, hol két egymásba nyíló, erkélyes szobája volt, kilátással a városi parkra. Kecskeszakállát megvilágította a holdfény. Felnézett az égre, de szemét rögtön levette a holdvilágról, melyet határozottan nem helyeselt, és inkább a város lámpáit vizsgálta, melyek - észrevette - nem égtek.

Leült a szobájában. Az a rongy portás még most sem hajolt meg eléggé mélyen. Elhatározta, hogy még holnap visszautazik Budapestre. Itt igazán semmi keresnivalója nincsen.

Később eszébe jutott, hogy még valamit nem mondott el ott lenn, a kávéházban. Majd reggel, a kávénál.

Arca fehér volt, lottyadt, szomorú. Kissé eltakarta a kezével, mintha fájna a feje. Gubbasztott a gyertyavilágban. Vakargatta a sebeit, a keléseit a lelkén, szegény-szegény halandó, éles cseréppel, mint a bibliai nyavalyás a szemétdombon. Aztán tágra nyitotta a szemét. Egy irtózatoss rém ült ekkor a szemében, gyáva, fecsegő, beteg kísértet, semmiben se hívó, semmit se remélő, fáradt, álmos, csúnyább a halálnál és az örületnél: az öregség.

1915

RABLÓ

Beült az első osztályú fülkébe, az ajtó mellé. Hátradőlt a bársonytámlára, és megigazította nyakkendőjét, melyben bizalomkeltően csehgyémánt mellű tündökölt. Felgyújtották a lámpákat. Amint a hidegzöld fény végigömlött a vonaton, kis borzongás fogta el, és szíve hevesebben kezdett verni arra a gondolatra, hogy ma éjjel itt kell majd dolgoznia, ebben az üvegkalitkában, melyben az áldozat - kis véres kanári - vergődik, halkan, sikoly nélkül.

Jó darabig senki se jött. Férfiak, nők mentek el a фуlke előtt, be-betekintettek az ablakon, aztán tovább suhantak. Úgy látszik, félnek tőle. Letette keménykalapját. Kopasz fejére szürke selyemből való házisapkát biggyesztett. Olyan volt így, mint egy kedélyes, vidéki patikus.

Tíz perc múlva megnyikkant a kilincs. Sápadt, törékeny, szőke asszonyka szállt be, utána a hordár, ki két disznóbőr bőrdöndöt tett a hálóbá.

- Jó estét - mondta az asszony, fojtottan.

- Jó estét - mondta az idegen, és nem is nézett rá.

Az asszony - valami halvány bizalmatlansággal - az ablak mellé húzódot. Körőbelől harminc-éves lehetett, szenvedő, csendes, vidéki úriasszony, kezén briliánsgyűrűk voltak, de látszott, hogy ezek a kezek uborkát savanyítottak, valaha durva kefékkel padlókat is súroltak. Minden ékszer t kigyószemmel nézett az idegen. Legalább háromezer korona csillogott a nő kezén, nyakán. Halántékán - mint a márvány vonalai - vékony, finom bőron át kékeltek az erek.

Már prűszkölői, köhögői, izegői-mozogői kezdett a vonat, ajtókat csapkodtak, olyan kiáltások hallatszóttak, melyek az indulást jelzik. Ekkor jelent meg a peronon egy fiatalember, piros arcú és szőke hajú, szelíd, szeműveges gyerek, ki felintett az első osztályú fülkébe, egyenesen az idegennek. Mosolyogva viszonoztá üdvözlését. Így beszélték ezt meg tegnap. A fiatalember egy korona ötven fillér tiszteletdíjat kapott azért, hogy eljöjőn az esti vonathoz, és fiaként szerepeljen. Mert kissé aggályos, túlon töl elövigyázatos férőű volt. Tudta, hogy a rablásokat nemcsak technikaian, hanem lélektanian is elő kell készíteni, s az útítársaiban, leendő áldozataiban, kik bizonyára polgárok, bizalmat kell gerjeszteni egy családí búcsúzkodás által. A jelenet pompásan sikerűlt. Végőzóra ugrott fel a fiú a kocsiba. Megbeszélés szerint szájon csókolta őt, mire ő visszacsókolta, háromszor, előőzör a szááján, aztán a jobb és bal arcán.

- Szerbusz, édes fiam.

- Szerbusz, édesapa.

Kissé maga is meghatódott ezen az istentelen, kajánul kitanult gyengédségen, és útnak bocsátotta a fiút, kit életében másodszor és utoljára látott. Talán az is eszébe ötlött, hogy sohase volt fia és felesége. Az egy korona ötven filléres fiú csók mindenetre furcsán bizsergette száját. Bután álldogált künn a folyosón, nézte a leereszkedő, tejszínű ködöt, a síneket, az elmaradó raktáépőleteket és fákat. Aztán elővette kézi tükrét, hogy egy villanylámpa alatt megnézze arcát. Sárga volt és fakó, a homlok alján némi halvány pirosságával az izgalomnak, negyven-éves, szikkadt férőarc, de nyoma sincs rajta az ördőgi tébolynak, melyet a rendőri albumokban levő zőiványfotográfiaakon látni. Ez lenne a rabló, a vasúti kloroformos gyilkos? Maga is elcsodálkozott.

Csak most vallotta be önmagának, hogy ő tulajdonképpen nem is rabló, csak rablójelölt. Ma lenne a premierje. Egyelőre még csak egyszerű magánzó, nedves kutyaszemmel. Sehogy se illene nyakába a betörők számozott táblája. És az ujjlenyomata? Ujját reszketve az ablakűvegre

tapasztotta. A képeslapokban majd ez is megjelenik, éppen így. Fázott ettől a gondolattól, mert - őszintén szólva - eddig néhány légyen s egy egéren kívül nem ölt meg senkit. Szívében a sötét tervvel, valahogy mégse érezte magát gazembernek. Volt hivatalfőnöke jutott inkább eszébe, ronda szakállával, állati állkapcsával, fölfelé fésült fekete hajával, a köztisztelőben élő vaddisznó, ki télvíz idején kielégítés nélkül rúgta ki az utcára.

Acélléptekkel surrant fülkéjébe, behúzta az ajtót, leengedte a függönyöket. Az asszonyra hatással volt a családi jelenet, s most már kissé felmelegedett, levetette köpenyét, kalapját is letette, s egy kék könyvet olvasott. Miután kiment a jegyszedő, magukra maradtak. Kevesen utaztak, az utasok jórésze le is feküdt, a vonatra az éjszaka süket, motozó csöndje borult.

Különös egy ilyen éjszakai vonat. Csupa zaj, kattogás, de a láрма valahogy csönddé szűrődik, és végtelen magányosságot áraszt, amilyent csak izzó nyári pusztán vagy elátkozott kastélyokban találni. Minden érzék hallucinál. Zörgött valami, vagy csak álmodunk? Az állomások neveit néha fél óráig hallja csengő fülünk. Pusztaszentpéter... - Az idegen félig lezárta szemhéjait - mintha aludni akarna - és úgy nézte az asszony minden mozdulatát. Lassanként sikerült odáig jutnia, hogy nem is látott benne már embert, csak tárgyat, feladatot, akadályt, melyet hidegen, óvatosan el kell majd távolítani. Fokról fokra keményítette szívét. Szüksége volt erre. Szerszámai rendben voltak. Jobb zsebében vékony, de igen erős selyemzsinór, melynek pontos rendeltetését még nem tudta, kis üveg borszesz meg vatta, mellyel a kezére esetleg ráfreccsenő vért akarta letörölni, tiszta törülköző, s végül - illatszeres üvegben - kloroform, melyet majd kellő pillanatban az áldozat arcára tapaszt. Ha kiabál, akkor két kezével a torkához kap. Ebben a két vasököben bízott.

Az asszony kitűnően ült, még mindig régi helyén, vele rézsút szemközt, úgyhogy tere és ideje marad még a nekiszaladásra is, s lendülettel csaphat rá, váratlanul. Még mindig olvasott, bár a lapokat nemigen forgatta. Inkább talán idegességből nem merte abbahagyni és feltekinteni. Ezzel a mozdulatlansággal zsibbasztotta idegeit. Az idegen előre élvezte véres sikerét, mint a tigris. Maga előtt látta a halk, biztos tusát, az asszony két kék szemét, mely rávetődik, kidülledve, egy szagatott taglejtést, melyet már csírájában megfojt, kis küzdelem után pedig a diadalt, az alélt, halvány, alvó testet, mely engedelmesen hagyja, hadd szüretelje le róla az összes gyémántokat, a szederjes kis száját, a szőke, forró fürtöket, melyek rendetlenül hevernek a piros bársonyon, és a sápadt orrot, melyet elkábít a kloroform, a lihegő, ideges cimpákkal.

Nemsokára cselekedni kellett. Mindjárt beérnek abba a hosszú, irdatlan alagútba, melyben pokolian zörömböl a vasút, úgyhogy minden zaj a vonat kattogásába hal. Kiválóan alkalmas erre a műveletre. Még tétozva, de nyugodtan maradt, meg se moccant.

Az asszony egyszerre csak eléje ugrott, és torkaszakadtából ordította:

- Segítség.

Az idegen a zsebéhez kapott, hogy védekezzen, mert azt hitte, hogy az asszony meg akarja előzni. Talán megsejtette szándékát? Ez lehetetlen, minthogy semmivel sem árulhatta el magát. A következő másodpercben azonban az asszony leesett a díványra, és halkán mondta, levegőért esedező, szederjes szájjal, hogy segítség. Bal karja lelógott a földre. Annak van ilyen arca, kit kigyó mar meg.

Hevesen vert az idegen szíve, kerengett vele a világ.

- Bocsánat - dadogott, és fél lépést tett feléje. Aztán lélegzethez jutott: - Rosszul van, nagyságos asszonyom?

A szája fuldokolva vonaglott.

- A feje fáj?

- Nem - szólalt meg egy halk hang, és a kéz a bal mellre mutatott.

Az idegen kőbálvánnyá dermedve állt a fülkében. Azt sem tudta, mitévő legyen, csak bámulta a két könyörgő, csöndes szemet, mellyel oly imádságosan nézett, mint a haldokló zerge. Az a bódító gőz, melyet zsebében tartogat, talán maga sem bénította volna meg ennyire. Oly tehetetlenül hever előtte a préda, oly öntudatlanul, hogy bátran lekapcsolhatná a karcsatot, függőt, gyűrűt. Miért nem teszi meg?

- Minden tekintetben - mondta újra félszegen és szepegve - rendelkezésére állok. Talán egy kis vizet. Vagy talán kinyissuk kissé az ablakot?

Üggyel-bajjal felszakította a felső ablakot. Beáramlott a hideg, éji levegő. Ez láthatóan jót tett a betegnek, ki pár perc múlva felkönyökölt, és ránézett - ködösen - az útitársára.

- Most jön - szólt az útitárs - az alagút. Csúnya, fekete, hosszú-hosszú alagút. Csupa füst és korom. Csak már túl lennénk rajta.

- Végre - mondta az asszony, és fellélegzett.

- Jobban méltóztatik lenni?

- Ó - intett a beteg, kinek már visszatért arcszíne is -, csak kissé elszédültem. Semmi. Igazán semmi. A szokott roham. Ezért jártam Pesten. Az orvosnál.

- Régóta beteg?

- Öt éve. De néha hónapokig se jelentkezik.

- Igen, igen, egy kis szédülés. A fojtott levegő meg az idegesség. Ma mindenki ideges. Különösen a hölgyek. A vér hirtelen a szívre tódul. Egy nagynéném is ebben a betegségben szenvedett. Aztán nyolcvanéves korában halt meg. Végelgyengülésben.

Az idegen kényszeredetten mosolygott az ötleten, és komoly meghatottsággal gondolt nénikéjére, ki mindig fehér ruhában járt, s diós kalácsot, narancshéjat, mazsolaszőlőt hozott neki, gyermekkorában. Milyen messze volt mindez.

- Ilyenkor legjobb valami borszeszfélét szagolni - folytatta. - Hopp, van is nálam. Parancsoljon. Útra mindig hozok. Kissé hátradőlni a díványon, és erősen beszívni. De engedje meg, hogy előbb ráterítsem a párnára ezt a tiszta törülközőt.

Künn erősen fűjt a szél. Az idegen óvatosan leengedte a függönyt, hogy a beteg friss levegőt kapjon és mégse hűljön meg, a függöny csücskét pedig a zsebében levő erős selyemzsinórral odakötötte a rézkapocshoz.

A beszélgetés tovább folyt.

- Hová tetszik?

- Nagykorponára - mondta az asszony. - És ön?

- Én is.

- A rokonaihoz?

- Nem - felelt az idegen zavartan -, más ügyben.

Új szünet.

- Csak lenne étkezőkocsi - sopánkodott újra. - Akkor legalább konyakot kaphatnánk. Különben a legközelebbi állomáson kiszállok, hozok egy pohárkával. Az ilyenkor nagyon jó.

Az eső sötéten, kitartóan esett. Rövidesen megállt a vonat valami kis, névtelen állomásnál, mely fázva burkolódzott a nyirkos éjszakába, s olyan volt távoli kis házaival, mint a temető. Itt az idegen sietve kiugrott. Annyira sietett, hogy kalapját is elfelejtette magával vinni. Hajadonfőtt bukdácsolt a kormos magányban, kopasz fejével, rossz utakon, a sínek közt, bokáig pocsolyákba toccsanva, megbotolva minden göröngyben és kavicsban, míg az állomáshoz érkezett, hol egy álmos portáson meg egy közönyös vasútin kívül senki se volt. Egyik ajtótól a másikig küldték, de konyakot sehol sem kapott. Végre kétségbeesett gondolata támadt. Felrohant az állomásfőnökhöz, aki már aludt, elhadarta előtte a mondókáját, s szinte térden állva könyörgött egy üveg konyakért, legyen irgalmas, betegnek kell. Az állomásfőnök hálójában kinyújtott egy üveget.

Kezében az üveggel botorkált visszafelé a vonathoz. Az eső keservesen csapdosta. Már csuromvíz volt a ruhája, inge, de Isten tudja, oly jólesett a hideg eső. Álldogált az özönvízben. Kotorászott zsebében. A kloroformos üveget bedobta egy nedves bokorba. Csak épp annyi ideje volt már, hogy felugorjon a vonatra.

Átnyújtotta az üveget, lelkendezve.

- Ön olyan jó.

- Dehogyan vagyok jó - szólt szomorúan.

Az asszony kortyintott a konyakból, aztán leheveredett. Erre az idegen gyengéd gonddal elfüggönyözte a lámpát is, még egyszer rátekintett, lábujjhegyen kiszökött a folyosóra. Benn már aludt is a beteg. Az ő betege volt, s erre nem minden büszkeség, jóérzés nélkül gondolt. Arca az izgalomtól meg a konyaktól szelíden kipirult, szeme - az a két mély, tiszta, rimázkodó kék szeme - lezárult, egyenletesen, tisztán lélegzett. Végtelen boldogság járta át az idegen szívét. Soha ilyesmit nem érzett még. Minden percben az ajtóhoz sompolygott, és a függöny kis hasadékan át nézte, mint apa, ki beteg leánykájának álmát virrasztja. Ez rendben lenne. Friss levegő szűrődik be az ablakrésen, a függönyön át, melyet a selyemzsinór rögzít meg, a borszesz frissíti a levegőt, a szőke fej pedig édesdeden pihen a párnán, a tiszta törülközőn. A kloroformos üveg régóta a kis ismeretlen állomás bokrában hever. Ki tudja, mikor és kik találják meg?

Virradni kezdett. A csöpögő ablaküvegen már át-átütött a hajnal derengése. Piszkos, csúnya, hektikás hajnal volt, sárgazöld, barátságtalan és hideg, nyálkás köddel és tintaszerű fellegekkel. Az idegen azonban kitárta karját, mint egy angyal, s repülni szeretett volna. Forrón és gyorsan lüktettek ütőerei. Úgy látszik, meghűlt az éjjel a nedves pályaudvaron. Kabátja, mellénye most is lucskosan tapadt oda testéhez. Orra piroslott a náthától. Csúnyán köhögött. Szeméből pedig csöpögtek a könnyek, áradt, áradt szüntelen a drága, tiszta, fehér víz, a jóság nedvessége a két szeméből, ebből az örökös víztartályból. Maga sem tudta, mi történt vele, náthás volt-e vagy érzélgős. Keservesen sírt a rabló, hogy olyan nagyon-nagyon jó ember, sokkal jobb, mintsem hitte. Néha himnuszokat akart dalolni a jóságához és az emberhez. De ekkor mindig elprüsszentette magát.

Általában nagyon tehetségtelen rabló volt.

1915

POKOL

Valaha anyának hívták, de már régen névtelen volt. Azon a napon vesztette el nevét, mikor fia homlokán átszaladt egy golyó, könnyű és hegyes kis orosz acélgolyó, mely csak akkorka piroslila pöttyöt hagyott rajta, mint egy eper. Eleinte nagyon csodálkozott ezen. Különösnek találta, hogy ugyanazok a tárgyak és emberek bámultak rá, mint annak előtte. Ha legalább a névjegyére nyomhatott volna valamit, mint az özvegyek a három betűcskét: özv. De annak, ami vele történt, nem volt jegye és szava.

Aztán megpróbált még élni. Kissé felemelte fejét, mely súlyosan a mellére kíváncszott, és kortyintgatta a napfényt, ahogy a beteg madár iszik. Nem esett jól. Kénytelenül-keletlenül itta a levegőt is, de ez a sárgaarany, keserű medicina sem segített. Szeme megnőtt, két tenyere kemény és vékony lett, mint a penge, arca öblös, feje dacos, melle nyiszlett. Úgy viselte a fájdalmat, mint egy sisakot.

Ha kérdezték, tulajdonképpen mi történt, csak ennyit mondott:

- Még nem nyilatkozhatom.

Az első napokban teljesen egyedül volt. Kiült a kerti padra, és nézett maga elé, a porba. Csak ürességet érzett a szíve helyén, valami bizonytalanságot az utcán, különösen magas falak és kerítések mellett. Néha meg az bántotta, hogy nagyon is megnézte egy ember, és azt hitte, hogy üldözi. Rendőrt keresett, és mikor nem talált, futni kezdett, elfordított fejjel, hazafelé.

Hogy meglátogatta őt egy-egy barátnéja - vézna öregasszonyka, többnyire feketében, mint ő, s fekete gyöngyökkel -, egymás nyakába borultak, percekig hangtalanul sírtak. De aztán törülgetni kezdték a könnyeiket, és leültek. Az anya értetlenül bámult rá.

- Semmi baja sincs - mondta -, nagyon jó helyen van... egy igen-igen titokzatos helyen, szegény aranyoskám...

Az emberek ilyenkor elnémultak, és sötétlen összenéztek.

Ő pedig ujját a szájára nyomta:

- Csitt, senkinek egy szót sem... Magasabb megbízatás... Hivatalos titok...

A napok azonban múltak, a tűpárnát por lepte be, már fakult-avult a bársonya, s a fia mélyen aludt, a föld alatt, feje fölött ácsolt fakeresztel. Voltak pillanatai, mikor ezt világosan látta. De ha hosszabban gondolt rá, megfájdult a feje, és összekuszálódtak gondolatai. Leült egy székre, szegény, száraz, öreg ölébe tette kezét, és egy dalt dúdolgatott.

Ki tudja, miért, a fiát egyre kisebbnek érezte, amint eltávozott tőle, és képe lassanként elszíntelenedett. Már akkor is gyermeknek látta, mikor - az utolsó délutánon - kezében a fegyverrel, hátán a zsákkal búcsúzkodni jött hozzá. Nagyon csodálkozott azon, hogy cigarettázott. Ilyen kisfiú, és már cigarettázik. Nézte kezét, különösen kövér ujjait, melyek a zöld posztón feküdtek, szelíden, a kis határozatlan kék szemét, a csigás, durva haját, mely dúsan nőtt be feje bőrét, egészen keskeny homlokáig. Sohasem becézgette. Mindig csak úgy hívta, Károly. De ekkor egyszerre kiszaladt száján, hogy maga is megijedt az új szótól, mely oly kevésbé illett a kövér, harminckét éves ügyvédre: Károlyka. Szerbusz, Károlyka, Isten óvjon, Károlyka, vigyázz magadra, Károlyka. A tarisznyájába pedig szeretett volna beletenni tejet, zsömlét, játékot. Azután ha beszélt róla, nemegyszer Karcsikának nevezte, és később Karikának, ahogy egyéves korában. És eszébe jutott az az együgyű vers is, mellyel csecsemőkorában hívogatta: „Kari... Kari... Karika...”

Levelet is kapott néha ismerőseitől, kik itt-ott olvasták az újságokban a hírt, és osztozkodni kívántak a gyászban.

Heves szívdobogással nyitotta föl. Megvárta, míg elmegy a postás, aztán nézett, hogy nem jön-e vissza, egy sarokba futott, és hirtelenül elolvasta. Ebben is az volt. Arca kigyúlt, és körültekintett a szobában. Csak meg ne lássa senki. Valami tárgyat tett rá, egy kendőt, könyvet. Később a szekrény fiókjába dugta, mélyen a ruhák alá. Éjjel felkelt az ágyból. Előkotorta a levelet, és minden betűjét külön-külön tüvel szúrta ki, széttépte ezer apró darabra, hogy körme is beféjdult, s végül gyufával - az ágyban - égette el. Csak akkor tudott elaludni.

Egy délután világosan megfogamzott agyában a gondolat, hogy ezeket a suttogásokat és szóbeszédeket végre el kell intéznie, hivatalos úton. Mint szegény bódult agya gondolta - a „vádak és a rágalmak” ellen - itt keres orvoslást. Kis, fekete, gyönggyel rakott főkötőjét fejére tette, és elindult a városba. Nem tudta bizonyosan, hová megy, tévedezett, merre a lába vitte, de többnyire óriási, szigorú épületek előtt állapodott meg, melyekben nem magánemberek laknak, és már a külsejük is elárulta, hogy nincs bennük semmi nyájasság. Különösen a hosszú, szürke vagy sárga házak vonzották, gyárak és raktárak, vagy malmok épületei, melyekből titokzatos dongás hallik, vagy adóhivatalok, elöljáróságok, biztosító intézetek palotái, melyek előtt portások állanak, paszományos sapkával, roppant tekintéllyel. Ezeket az embereket igen tisztelte. Eleinte alig merte rájuk emelni a szemét, csak keringett körülük. Ha a kapuk előtt haladt el, melyekben többnyire egyenruhás szolgák vagy pénzügyőrök ácsorogtak, megroggyintotta térdét, és lehajtotta fejét, mint hívó szokta, a templom előtt.

Különben egyszerre ernyedetlen, szorgalmas életet kezdett élni. Napja jó részét azzal töltötte, hogy kérvényeket, beadványokat, felterjesztéseket, fellebbezéseket, hosszú-hosszú leveleket írt. Gyönyörű gyöngybetűkkel kezdte: nagytekintetű bizottság... méltóságos uram... kegyelmes uram... azzal a hódolatteljes kéréssel... teljes tisztelettel vagyok alázatos... nagyon alázatos szolgálja... Az alázatos szolga, a nagyon alázatos szolga néha írás közben feltekintett, és vékony, szinte papírszerű arcára kétségbeejtő vakbuzgóság volt írva. Egy hónapig másolgatta-rendezgette írásait. Mikor elkészült velük, a rendőrségre ment, már nem félénken, igen határozottan:

- A személyazonosságom óhajtom igazolni - mondta.

- Milyen ügyben?

- A személyazonosságom, kérem... itt az arcképes igazolványom... az akták... az okmányok.

Ki is teregette írásait, melyek tintával, kék, vörös írónnal voltak aláhúzogatva, az arcképeit, és várakozott. A tisztviselő pedig gyengéden karon fogta, és kivezette.

Ő azonban nem nyugodott. Mindennap az ajtónál állt, a törvényszék, a postahivatal, a bankok, a jótékonysági intézmények rendre megismerték, de vigasztaló szónál többet egyik sem adhatott. Mindenütt igazolta magát, és írást - pecsétet, hivatalos aktát - követelt róla. Mikor nem volt új hely, ahová menjen, s a régieken már messziről kíméletesen intettek, hogy senki se fogadhatja, a járókelőket szólította meg az utcán, s eléjük tárta kötegeit, a fia régi leveleivel egyetemben, melyeket - esküvel erősgette - csak tegnap kapott.

Késő éjjel fáradtan szokott hazavetődni. Három kis szobáskája volt, de mióta a fia elment, csak egyet lakott. A másik kettőt bezárta kulccsal. Azt mondta, hogy a drágaság miatt, mert sokba kerül a fűtés. Más oka volt, melyet csak ő tudott. Ezzel a titokkal a kis udvari szobába vonult, hol közel egy évig lakott. Igaz, hogy itt se maradhatott nyugodtan. Régóta rossz szemmel nézett egy szekrényt, melynek fényezett ajtajai élesen csillogtak. Érezte, hogy a háta

mögött ez a szekrény mindenféle bolondságokat művel, mozog és nyikorog, mikor nincs otthon.

Este elhatározta, hogy meglesi a szekrényt. Lábujjhegyen lopódzott be szobájába, az ajtó mögé bújt, és hallgatózott. A szekrény, mely semmit se tudott róla, óvatosan megmozdult, kitérte két ajtaját, mint a kabát szárnyát, s az asztal felé ment, körüljárta a szobát, végül pedig leült a székre, mint egy ember. Nagyon csúnya és gonosz volt. Később a mosdó se tudta tartóztatni magát. A tükör gyorsan egymás után több fényjelet adott, bizonyára a székeknek, melyek erre a jelre sorakoznak. Táncolt az egész szoba. Ő pedig figyelt az összeesküvésre, látta, hogy a gyanúja nagyon is alapos volt.

Homlokát verejték verte ki. Nagyon lassan fölkel, kisuhant és újra bejött a szobába, de most már kezében egy szál lobogó gyufával, hogy titkos ellenségei meghunyászkodjanak. Minden bútor alattomosan hallgatott. Meggyújtotta az asztalon álló petróleumlámpát, és mint még soha, kopár kétségbeeséssel meredt maga elé. Itt tovább nem maradhat. Mindent fārasztónak, gyűlöletesnek talált. Különösen egy rézgyertyatartó ingerelte. Ha ránézett, könnyek facsarták orrát. Feltette, még holnap reggel elutazik, akárhová, az első vonattal. Ki is rakta szekrényét, a drága, régi fehérneműket, az ingeket, a zsebkendőket, abroszokat az asztalra hogy a reggeli csomagolásnál kéznél legyenek.

A lámpa, minthogy nem oltotta el, tovább égett az asztalon, szilaj és sötét sárgasággal, később tűzcsíkot eresztett, néhány szikrát a sötétségbe, és elkezdett füstölni. Lustán, puhán, ördögös imbolygással szállingóztak a koromszemek mindenüvé. Az ágyat - mint a fekete hó - egészen beeste a korom, a fehérneműek, terítők messze feketültek, és a szobát betöltötték fullatag, forró szaggal.

Már szürkült, mikor felébredt. Tág szemmel nézett körül, és azt hitte, hogy még mindig nincs ébren. Kissé felült az ágyban. Babrált a paplanon, mely fekete volt, mint a ravatal posztója. Csak most ijedt meg. Ki is ugrott ágyából, és a szobára nézett, melyet bevont valami sötét, rejtélyes réteg, és a kialudt lámpára, mely repedt üveggel, üszkösödő béllal haldoklott az asztal közepén. Nem tudta, hová került. Arca, keze, ruhája fekete volt, mint az ördögé. Leesett a padlóra, és gondolkozni próbált. Jó volt a földön ülni. Csendesen motozott a vastag koromban. Már nem is akart kimenni innen. Tudta, hogy hiába is akarna. Az elkárhozottak szelídségével törődött bele abba, amin nem változtathat. Tapogatta a földet, és tudta, hogy az a pokol. Miért is hitte másnak? A pokolban sima parkett van, ablakok, függönyök, asztalok, székek, és ilyen lassú, érthetetlen sötétség, ilyen végtelen-végtelen szomorúság. Kissé kényelembe tette magát. Feltépte ruháját, hogy könnyebben lélegezzon - mert a melle táján valami nyomást érzett -, és összekuszálta otthonosan csenevész, gyér haját is.

Akkor aztán kibuggyant szájából a nevetés - hidegen és fényesen -, mint a víz.

1916

SZÜRKE GLÓRIA

A nyelvtanítónő - akit Marie-nak hívnak - az ötödik emeleten lakik, a mosókonyha mellett. Reggel hétkor kel, este kilenckor fekszik. Már harmincnégy éves.

Barna a szeme, barna a haja, barna a ruhája. Télen-nyáron kesztyűt visel. Azt mondja, az elegancia meg a tisztaság végett, de valójában azért, mert még forró nyárban is fáznak vérszegény, zöldes ujjai. Nagyon tiszta. Ez a tisztaság illattalan, illedelmes, férfias, és valahogy hangsúlyozza egyszerű bájtalanságát. Állandóan gumiköpenyt hord. Néha a köpeny áttüzesedik a napsugarakban, és akkor az egész lánynak olyan a szaga, mint a törlőguminak.

Reggel nyolckor egy növendékénél ül.

- Esik az eső - mondja.

- Igen - ásít a kisfiú.

- Szereti ön az esőt?

- Szeretem.

- Én is. Nincs is szebb az esőnél, nemde? Akkor minden olyan érdekes, az ég, a nagyváros aszfaltja, a fák, a házak. A szoba is intim. Ülünk-ülünk a kandallónál...

Kilenckor még mindig esik. Csuromvizesen érkezik másik tanítványához, ki komor agglegény, ötven körül.

- Esik az eső - kezdi az órát, kis habozás után.

- Igen.

- Szereti ön az esőt?

- Nem.

- Kétségtelenül kellemetlen. Az eső született ellensége minden vidámságnak és színnek, nemde? Valóságos börtönné teszi szobánkat. Nemhiába az Isten is özönvízzel büntette az embereket...

Még nyolc órája van, és nyolc ízben változtatja majd véleményét gazdagságról, szegénységről, házasságról, nevelésről, politikáról, az élet céljáról, aszerint, kivel beszél. Mire hazaér, nem tudja, hogy miről mi a véleménye. Vajon szükséges-e naponta tíz órai alvás, nem elég-e nyolc vagy öt? Mi tesz boldoggá: a pénz vagy az erény? És fel kell-e világosítani a gyermekeket vagy sem? Már régen leszokott arról, hogy bonyolult dolgokról elmélkedjen. Azt úgyse értik tanítványai. Fülelnének, köhögnének, és újra meg kellene ismételnie a nehéz mondatot, tagoltan, kiabálva, mint a süketek ingerült rokonai teszik, kik hallócsőbe trombitálják mondókájukat ötször-hatszor, mindig lassúbb tempóban és hangosabban, végül azonban lemondanak, és inkább maguk is tartózkodnak a beszédétől.

Reggeltől estig csönget az ajtókon, a város különböző részein. Sokszor azt hitte magáról, hogy orvosnő. Házról házra járt, kezében kistáskával, melyben az írót, órarendet, nyelvtant meg az olvasókönyvet tartotta, a műszereket, melyekkel a beteg emberiséget meg kell operálni. Különböző betegek voltak. Voltak olyanok, kik még a tudatlanság iszapos mélyén henteregtek, képtelenül egy szót is kinyögni, lábadozók, kik közeledtek a tökéletességhez, olyanok, kik már vidáman beszélgettek, de szépséghibájukat sehogy se tudták levetkőzni, és végül - legtöbbször - csúnyák és rothadók, gyógyíthatatlan betegek, kik hiába birkóztak a mostoha nyelvvél,

semmire sem mentek. Csak fájt a szíve, mikor el-eltöltött velük egy órát, mint orvos a haldokló ágya előtt, pusztán a vigasztalásra szorítkozva. Ha legalább gyors és véres műtétet lehetne végrehajtani a makrancos nyelveken. De nem lehet. Tisztán tüneti kezeléssel kell beérnie, ami bizony édeskevés eredményt hoz.

Estefelé hazament. Ilyenkor már hangszálai alig működtek. Tíz órai beszélgetés után teljesen berekedt. Rekedten kérte vacsoráját háziasszonyától, ki főzött és mosott rá. Vacsora után kenyérkereső gégét hideg borogatással bugyolálta körül, és aztán hársfa- vagy akácfaéát ivott, hogy másnap megint órákat adhasson. Az ágyban eszébe jutott ez, az. De hamarosan elmosódott minden.

Megtörtént, hogy hirtelen felült. Hangokat hallott maga körül. Nagybátyám elutazott. Kinek a nagybátyja utazott el? Öcsém nagybátyja, kivel tegnap a kertben sétáltam. Akkor, gondolta magában, már álmosan, öcsém a nagybátyja nélkül él, ez a csapás éppoly emberi és éppoly könnyű elviselni, mint például egy tollkés elvesztését.

Mert naponta hallani arról is, hogy a tábornokné elvesztette a tollkését. Sok év óta hallja, és azóta nem került meg a tollkés. Szinte személyes ismerősnek tekintette a tábornoknét. Szikár hölgynek képzelte, aki fekete selyemruhában jár, arca vékony, és lornyonon át nézi az idegeneket, éles pillantással. Tíz óra tájt, mikor már szemét az álmoság csípi, meg is szokott jelenni a tábornokné az ágya előtt, fehér hajú tábornok férje karján, ki szintén arról nevezetes, hogy elvesztette tollkését. Kedvesen köszönnek, és leülnek a szoba két székére, bizonyos néma váddal. Marie magyarázni próbálja, hogy semminek se ő az oka. Másrészt - legyünk őszinték - egy tollkés nem is játszik oly fontos szerepet az életben. Ha elvész, ad helyette az Isten mást. Aztán nem szoktak róla ennyit beszélni. Egyszerűen elmennek az emberek a vaskereskedésbe, és vesznek újat. Mit gyötrik vele az árva, ártatlan nyelvtanítónőket?

Egyszer azt álmodta, hogy a tábornokné csontlegyezőjével az állára ütött. Lihegve ébredt. Homlokát hideg gyöngyök verték ki.

Még emlékezett egyre-másra a gyermekkorából meg a húszéves leányságából, de mindig halványabban. Tíz tanítványa naponta tízszer megkérdezi, hogy és mint van. Ha felel, akkor nem arra figyelnek, mit mond, de hogyan mondja. Tanulnak tőle beszélni. Nem is bocsátkozhat részletekbe. Azok nem érdekelnék őket. Egyszer - nagyon sok évvel ezelőtt, még a pálya kezdetén - véletlenül elmesélt egy történetet a messze-messze fiatalságából. Kilencéves korában eltévedt egy tanyán, a méhes közelében, belenyúlt a kasba, és arcocskáját dagadtra csípték a méhek. Egy hétig feküdt betegen. Sebeire agyagot raktak. Meséje - észrevette - mindig hatott. Azóta vagy tízezerszer mondta el. Már maga is unja. Szigorúan javíthatja a hibákat. Agyagot raktak, többes harmadik személy és múlt idő. Régmúlt idő. Hiszen, amit elbeszélünk, az nagyon-nagyon régen elmúlt.

Nemegyszer kapta magát rajta, hogy összefüggéstelen szavakat mormol. Már szinte névtelenül jár az utcán, mint „egyes elsőszemély” és mint „folyamatos jelen idő”. Beszélni azonban nem szeret. Néha-néha összejön kartársnőivel, kávéházakban vagy cukrászdában, de azok is fáradtak és rekedtek, inkább csak hallgatnak egymás mellett. Náluk a hallgatás nem valami tétlenség volt, de öröm, a lélek ocsúdása. Sokszor úgy érezte, hogy évekig tudna hallgatni.

Egy áprilisi szeles estén - a hídon - megszólította őt egy rövidlátó, szemüveges, sovány fiatalember. Nem állott szóba vele. Jól ismerte a férfiakat. Egy időben sok ilyen futó ismeretséget kötött. Az udvarlók megtanulták tőle a nyelvet, s ingyen, megnövekedett szókinccsel - ki két-, ki négyezer szóval - faképnél hagyták, kiraboltan. Rablók voltak ezek, és kissé gyilkosok is.

- De én nem tartozom közéjük - mentegetőzött a fiú, és savószeme bágyadtan csillogott a szemüvegen át. - Hónapok óta nézem, amint átmegy ezen a hídon este hétkor. Olyan egyszerű és szomorú. Szegény madárka, egy régi esőköpenyben. Fáj a magányossága. Ezért érdeklődöm maga iránt.

- Irántam? - mondta, és magára mutatott halk megvetéssel.

A fiatalember, édeskés széplélek, csöndesen beszélt. Marie hallgatta. Jólesett sokáig hallgatni, sokáig nem beszélni. Mert álmos is volt. Ezek a szavak pedig másképp hangzottak, mint a növendékeié, nem a szótár szavai voltak, de eleven szavak, mézes szavak, véres, mérges, tüzes szavak, pirosak, lobogó-lilák és enyhén-kékek, melyek meggyulladtak és világítottak a sötétben. Marie nemigen tudott mit felelni rájuk, mert kicsit félt, hogy csúfot üznek vele. Nem is egészen értette, amit mondott. Hazamenet megnézte arcát a tükörben. Sápadt volt és öregedő.

Mindössze párszor találkoztak még. Utolszor a fiú a kapualján megcsókolta kesztyűs ujját. Kezét - a kesztyűn át is - hidegnek érezte. Ez volt minden. Aztán nem is mutatkozott többé. Abban a kietlen estében csak a szenvedést kereste, a boldogtalan szerelmet, melynek birtokában boldogan szökött meg. Mihelyt látta, hogy a boldogtalanságát el akarják rabolni tőle, elmenekült. Ki tudja, ki volt ez a szemüveges lovag. Talán-talán egy készülő költő volt, a szenvedés szerény, önkéntes gyakornoka, ki a beteljesedés helyett diadalmasan vitte haza a vágyat. Úgy érezte, ebből még sok vágy és sok rím születik. Abba is kellett hagynia, azonnal.

Ő még naponta átment a hídon, este hétkor. Eleinte észre se vette, hogy a fiatalember elmarad. Aztán észrevette. Hátra-hátranézett. Gyakran kétszer is végigsétált. Elment? Zúgott a feje, és a kérdő mondatot még egyszer megismételte, múlt időben - végzett múltban -, egyes harmadik személyben. Később állító formában ismételte meg, kérdőjel nélkül. Megtanulta tőle a szenvedést, mint az előbbieket a nyelvtant, és elment. Ez volt mindegyikük közül a legkoldusabb. Bánatot lopott.

Tulajdonképpen csak később tudta meg, mi történt vele és benne. Sokszor nem aludt. Rossz virrasztása közben megjelent előtte a tollkés. Az, amit a tábornokné elvesztett, de megnőve, fenyegető kísértet, óriás pengével. Erőt érzett magában, hogy megragadja. Ahhoz is, hogy belevágja, akárki mellébe.

Aztán nem gondolt senkire és semmire. Szorgalmasan tanított tovább. Még többet keresett. Gyógyultnak volt mondható. Újra szavak zümmögtek körülötte, céltalan, ostromló szavak, csörögve a száraz kérgükkel, egy élet körül. E halott szavak avarjában járkált kitágult szemmel, hervatagon. Ilyenkor szenvedő volt, majdnem olyan nagy, mint egy költő.

Ha akadt egy negyedórácskája, két lecke közt, az utcapadokra ült. Lehunyta szemét. Azt képzelte, hogy egy kertben van. Budapesten nincsenek kedves, sötét, mély-mély kertek. Marie szerette a kertet. Azt a kertet, melyről annyit hallott, a „kert”-et, az eszményi kertet, melyben az emberek nagybátyjukkal szoktak sétálni, és melyben - minden valószínűség szerint - a tábornokné elvesztette a tollkését. A nyelvtanítónő felékesítette ezt mindennel, smaragd füvel, zafir rózsákkal, szökőkúttal, halványsárga üveggolyókkal. Egyetlenegy kerthez se hasonlított ez. Mindegyiknél szebb volt.

Így tétovázott szegényke naponta egy negyedórácskát, két lecke közt. Fejét szerette volna lehajtani a sötét lombok közé. Valahova, egy márvány Ámor vállára, hogy kicsit pihenjen.

1916

.oOo.